

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Diplomová práce

Naděžda Moučková

Sefardské texty ve vídeňském archívu

Sephardic Texts in the Archives of Vienna

Vedoucí práce: prof. PhDr. Bohumil Zavadil, CSc.

Rok podání práce: 2008

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem uvedla všechny využití prameny a literaturu.

Obsah:

Úvod	str. 4
Sefardská diaspora	str. 7
Sefardská literární tvorba	str. 23
Jazyk a jeho vývoj	str. 34
Vídeňská literární produkce	str. 45
Transkripce díla	str. 50
Literární rozbor transkribovaného díla	str. 97
Jazykový rozbor transkribovaného díla	str. 103
Závěr	str. 111
Resumé ve španělském jazyce	str. 115
Resumé v českém jazyce	str. 119
Resumé v anglickém jazyce.....	str. 121
Seznam použitých pramenů a literatury.....	str. 123
Seznam příloh.....	str. 126

Úvod

Španělská kultura mě vždy přitahovala oním zvláštním kouzlem, které vzniklo soužitím tří kultur – křesťanské, muslimské a židovské. Židé sice museli Španělsko opustit v roce 1492, ale s sebou si odnesli jednu velmi důležitou součást kultury, a to jejich jazyk. Většina židovského obyvatelstva k běžné konverzaci používala jazyk svých křesťanských sousedů, španělštinu. Mnozí z nich dokonce hebrejštinu ani neovládali, jediné výrazy z hebrejštiny, jež jim byly vlastní, byly výrazy spjaté s náboženskými obřady. Až do 17. století nebyla pouta se španělštinou zcela zpřetrhána, a tak po celé 16. století byl jazyk zachován, a to ve velmi čisté podobě. Teprve později se sefardské komunity dostávají do izolace a jazyk, jež si s sebou odnesly, se začíná ubírat svou vlastní cestou.

Na jedné straně judeošpanělština konzervovala prvky španělštiny 15. a 16. století, které ze španělštiny zmizely, na druhé straně byla velmi progresivní a některé jevy, které se ve španělštině nerozšířily všeobecně, jako například *yeísmo* a *seseo*, jsou v jazyce Sefarditů uplatňovány zcela důsledně. Svůj jazyk obohacovali přejímkami z jazyků zemí, v jejichž kulturním prostředí se tyto komunity usadily. Najdeme tedy prvky nejen hebrejštiny, což je ostatně předpokladatelné, ale i prvky řečtiny, bulharštiny, turečtiny, pod vlivem osvícenství a škol zakládaných francouzskou *Alliance Israelite Universelle* se do jazyka dostávají i prvky z francouzské slovní zásoby. Vývoj jazyka byl završen v 19. století, ve 20. již jen stagnoval a posléze začal procházet krizí a úpadkem. Znovu ožívají kontakty se španělštinou a španělština znovu začíná ovlivňovat jazyk Sefarditů. Ještě dále šel vývoj v zemích Latinské Ameriky, kde judeošpanělština se španělštinou prakticky splynula. Na tomto místě se přímo nabízí konstatování, které v jedné ze svých studií sefardského jazyka vyvodila Dr. Ana Riaño. A to, že judeošpanělština završila svůj vývoj tím, že vlastně zvrátila svou cestu z dialektu v jazyk, v cestu opačného směru, aby se tak nakonec ze samostatného jazyka opět stala „dialektem“ španělštiny.

Právě na tomto místě bych chtěla vyslovit svůj vděk Dr. Aně Riaño, která bohužel před časem zemřela, za to, že mi otevřela cestu

k této kultuře a umožnila mi, abych se s ní trochu blíže seznámila. Samozřejmě také chci poděkovat vedoucímu mé diplomové práce panu profesorovi Zavadilovi, za jeho nesmírnou ochotu a trpělivost.

Ve své diplomové práci se snažím o náčrt dějin sefardské diaspory, ale vzhledem k tomu, že se nejedná o práci historickou, jsem tuto kapitolu zestručnila, jak jen to bylo možné. Hlavním materiálem, o němž jsem se opírala v této části mé práce, je dílo M. Antonie Bel Bravo a kol. *Diáspora sefardí*¹. Dále mi posloužila práce od Palomy Díaz – Mas, *Los Sefradíes. Historia, lengua y cultura*.²

V kapitole o literární sefardské literární produkci jsem se opírala hlavně o dílo Eleny Romero *La creación literaria en la lengua sefardí*³.

V následující kapitole se snažím podat přehledný vývoj jazyka a zde mi velice pomohla práce Any Riaño *La lengua sefardí y su evolución*⁴.

Pro kapitolu o produkci vídeňských nakladatelství jsem opět čerpala z díla *La creación literaria en la lengua sefardí*, ale také z Hassánovy Bibliografie alchamiovaných publikací⁵. Kromě toho jsem také měla přístup k pramenným materiálům v CSIC v Madridu. Najít pramenné materiály nebylo úplně snadné, a to ani v Madridu, neboť ústav byl a ještě stále je ve stadiu stěhování, a proto fondy jeho knihoven nebyly badatelům zcela přístupné. Na tomto místě bych chtěla velice poděkovat Dr. Eleně Romero, která mi vyšla vstříc a velice mi pomohla ve získání alespoň některých z množství materiálů, které by za jiných okolností byly pro badatele přístupné bez větších problémů.

¹ BEL BRAVO, Mª Antonia y otros. *Diáspora sefardí*; Madrid: Colecciones MAPFRE XVII, Colección Sefarad n° 6, 1992

² DÍAZ – MAS, Paloma. *Los Sefradíes. Historia, lengua y cultura. 2ª edición con un apéndice “Los estudios sefardíes de 1983 a 1992*. Barcelona: Riopiedras ediciones, 1993

³ ROMERO, Elena. *La creación literaria en lengua sefardí*. Madrid: Colecciones MAPFRE XVII – Colección Sefarad n° 5, 1992

⁴ RIAÑO LÓPEZ, Ana M^a. La lengua sefardí y su evolución. In *Actes del simposi internacional sobre cultura sefardita, Facultat de Filologia, Secció d'Hebreu i Arameu*. Barcelona: 1993, s. 83 – 105

⁵ HASSÁN, Iacob M. Bibliografía de publicaciones judeoespañolas aljamiadas. In *The Fifth World Congress of Jewish Studies.*, vol. IV. Jerusalén: Fondo molho, 1973

V dalších kapitolách jsem se věnovala již konkrétnímu dílu a jeho transkripci. Vzhledem k tomu, že se nejednalo o dílo nikterak rozsáhlé, uvádím jeho transkripci kompletní.

V následujících dvou kapitolách jsem pak konečně přistoupila k literárnímu a jazykovému rozboru vybraného díla.

Sefardská diaspora

Slovo „*sefardi*“ nebo „*sefardita*“ pochází z hebrejského *Sefarad*. Jedná se o toponymum, které je podle tradice spojeno s Iberským poloostrovem. Jako přídavné jméno se používá, mluvíme-li o Židech pocházejících ze Španělska nebo o těch, kteří, aniž by odtamtud pocházeli, přijali jejich náboženské praktiky. Jazyk jimi používaný se logicky nazývá sefardština.

Další z termínů vztahujících se úzce k Židům pocházejícím ze Španělska je termín „*marrano*“. Původ používání tohoto názvu není úplně jasný. Některé z teorií ho odvozují od hebrejského slova označujícího klatbu nebo zavržení ‘Maran atha’. Další z teorií jej odvozují od španělského slovesa ‘*marrar*’ znamenajícího udělat chybu, pochybit. V lidové tradici existuje i teorie, podle které konvertité byli nuceni veřejně jíst vepřové maso a dokázat tím, že se opravdu zřekli své víry. V každém případě se tohoto označení používalo pro Židy, kteří konvertovali ke křesťanství, ale potajmu vyznávali dál svou víru, ale hlavně se jednalo o ty, kteří se k judaismu po nějaké době opět vrátili a dali tak najevo, že si uvědomují své pochybení a hodlají ho napravit. Tito Židé, navrátilivší se zpět ke své víře samozřejmě nemohli zůstat ve Španělsku a vzápětí jej opustili. Tato skupina již používala novější španělštinu a bylo pro ně charakteristické, že běžně používali dvě jména – křesťanské i židovské. Literatura, která vzešla z jejich pera se nazývá marranská a v rámci sefardské literatury má své vlastní místo.

Termín diaspora pochází z řečtiny, a označuje židovské komunity, které žijí mimo Izrael.

O příchodu Židů do Španělska existuje několik teorií. Podle jedné z nich by přítomnost Židů na poloostrově mohla sahát až do prvního významného období španělských dějin, tedy do období vztahovanému k bájnému Tartéssu. I pokud tuto teorii připustíme, je třeba mít na vědomí, že v každém případě by však šlo pouze o jednotlivce, nikoli o masivní příliv Izraelitů v tomto období.

Další z teorií situuje jejich příchod do let po zničení Jeruzaléma Nabukadnezarem II. v roce 587 před naším letopočtem. Neexistují však žádné dokumenty, jež by tuto teorii potvrdily.

Mnohem rozumnější se zdá hypotéza o prvním usazování Židů na Iberském poloostrově po zničení Jeruzaléma Titem v roce 70 našeho letopočtu. Válka proti Římu zahájila velkou židovskou diasporu do Středozeří. Pod nadvládou islámu Židé opustili sever Afriky a vydali se směrem na západ, a tak dorazili až na Iberský poloostrov.

První místa židovského osídlení bychom měli hledat na pobřeží Středozeřího moře. Jejich přítomnost byla zaznamenána ve městech jako Mataró, Tarragona, Adra, Málaga, Cádiz a Mérida. Jedním z prvních archeologických dokladů o jejich přítomnosti je pohřební stéla Justina z Méridy ze 2. století. Tento epitaf dovoluje datovat příchod Židů do Hispánie do prvních staletí našeho letopočtu.

Vše naznačuje, že Židé římské Hispánie byli prostou pracovní silou, ne-li dokonce otroky. Postupně se jejich situace zlepšovala a význam jejich komunit v 6. století výrazně vzrostl. A to dokonce tak, že se granadský koncil postavil proti Židům. Je to poprvé, kdy tamní církev vystupuje proti Židům a vyslovuje obavy z toho, že soužití s nimi by pro křesťany mohlo znamenat nebezpečí požidovštění.

V době vizigótské invaze do Hispánie Židé prožívají období tolerance moci vůči nim. Tehdy vlastně existoval pouze jediný rozdíl mezi křesťany a židy, a to rozdíl náboženský. Najdeme mezi nimi, mimo jiné, i drobné majitele a obchodníky. Vizigótské dobyvatelé zpočátku nezaváděli žádné změny v právním statutu Židů. Tehdy svou půdu obdělávali sami nebo za pomoci otroků, statky měli buď pronajaté nebo je pronajímali oni sami v rámci kolonátu, který byl tehdy velice rozšířen. Někteří pak byli správci na křesťanských majetcích. O jejich občanském životě víme velmi málo. Nadále sice platilo římské právo, ale nevíme, zda se nezměnila sociální či ekonomická situace židovských obyvatel. Některé sporadické zprávy informují o Židech, kteří se věnují obchodu s jinými zeměmi. Na základě existujících dokumentů lze dedukovat, že bydleli ve všech kulturně rozvinutých centrech země - v hlavním městě Toledu, na jihu země v pozdější Andalusii a na východě, mimo jiné

i v budoucím Katalánsku⁶. Zdá se, že Židé platili zvláštní daně a ve velkých městech žili ve vydělených komunitách.

Počátek perzekucí ze strany katolické monarchie přišel po konverzi Recareda III. na koncilu v Toledu. Židé v Toledu jsou nuceni opustit své rituály a víru. Děti měly být rodičům odebírány, a následně měly být vychovány jako křesťané. Bylo přikázáno, aby všichni Židé v království byli pokřtěni. Období perzekucí Židů zahájil ve Španělsku Sisebuto. Dekretem z roku 612 jim přikázal propustit otroky, sloužící a také křesťanské kolóny. Netrvalo dlouho a Sisebuto jim dal na vybranou mezi konverzí ke křesťanské víře, nebo opuštěním země. Ani židé ani konvertité neměli právo zastávat veřejné funkce.

Koncil v roce 638 zakazoval všem, kteří by nebyli katolíky, žít v zemi a nad konvertity stanovil přísný církevní dozor. Nesměli po zemi cestovat bez výslovného povolení podepsaného církevními autoritami. Všichni Židé byli nuceni odpřisáhnout, že se zřekli své víry⁷. Nicméně církev nikdy nedokázala ke konverzi donutit všechny židovské obyvatele.

Koncem 7. století byli Židé obviněni z úkladů proti církvi. Ale to se již dostáváme do období, kdy na Iberský poloostrov vstupují první muslimové a islám.

Muslimská invaze je osvobodila z vizigótského útlaku. Vláda islámu přinesla španělským Židům období rozkvětu. Byl to pro ně jakýsi Zlatý věk; studovali arabštinu a založili prosperující komunity v Seville, Granadě a v Córdobě. V kalifátu mohli bez obav praktikovat svou víru. Mírové soužití přispělo k rozmachu ekonomickému i sociálnímu. Zcela mimořádného růstu dosáhla židovská komunita v Córdobě za vlády Abdurrahmana III., když mohli spoléhat na panovnickou podporu. Maurská společnost byla velice tolerantní a Židé mohli zastávat dokonce i vysoké státní funkce.

⁶ Civilní soudy židovské obyvatelstvo soudily podle Římského práva, nicméně je nepovažovaly za plnoprávné občany. První visigótský zákoník vylučoval Židy z veřejných funkcí, zakazoval smíšená křesťansko – židovská manželství a Židům dále zakazoval stavět nové synagogy a vlastnit otroky, kteří by byli křesťany.

⁷ Trest za porušení předpisů se lišil podle závažnosti prohřešku, od náboženského pokání až po bičování, utěti končetiny, konfiskace majetku a upálení na hranici.

Po pádu kalifátu bylo území rozděleno do menších taifských království, v nichž, zcela v kontrastu s předcházejícím obdobím, docházelo k ostrému pronásledování Židů. Nicméně přesto všechno byli oceňováni jako rádci, lékaři i politikové. Jestliže bychom chtěli hledat opravdu reprezentativní postavu židovské komunity tohoto období, jednoznačně bychom museli jmenovat rabího Moshe ben Maimona, tedy Maimónidese. Ačkoliv tento člověk prožil většinu života mimo španělské území, stále se cítil Španělem.

Poté, co Alfonso VI. získal roku 1085 Toledo, přicházejí do Andalusie Berbeři ze severozápadní Afriky sdružení v bojový řád Almorávidů (od ribát – opevněný klášter) a s sebou přinášejí náboženskou nesnášenlivost spojenou s pokusy o násilné obrácení Židů na islám. V době invazí Almorávidů začali hledat útočiště v křesťanských královstvích na severu poloostrova.

Počínaje 10. stoletím začínají kolovat báje o příchodu a usazení židů ve Španělsku. Mezi tyto legendy se řadí například i ty o Nabukadnezarovi a vyhnání Židů z Judeje. Tyto legendy se prolínaly s těmi z dávné historie Španělska, podle nichž se někteří z bájných hispánských panovníků podíleli na dobytí Jeruzaléma Nabukadnezarem. Jak židé, tak i křesťané usilovali o spojení svých kořenů s nejstaršími tradicemi lidského pokolení.

Ještě staršího data je identifikace Španělska s biblickým Sefaradem⁸. Tyto výklady mohly vzniknout v době, kdy Říše římská zabírala území kolem Středozemního moře a Hispánie byla nejb vzdálenější provincií říše.

První Židé usazení ve Španělsku byli součástí prvotní diaspory rozptýlené do všech koutů Říše římské. Větší množství konkrétních zpráv pochází z doby, kdy Říše římská a ti nejfanatičtější z křesťanů zahájili destrukci posledních zbytků Izraele a jeho kultury⁹.

⁸ Bible, Abdijáš, Dědictví od Hospodina, 20: cit: „Přesídlenci, to vojsko synů Izraele,/ obsadí, co je kenaanské, až do Saperty/ a přesídlenci z Jeruzaléma, kteří jsou v Sefaradu,/ obsadí negebská města.

⁹ Severo, biskup na Mallorce, v dopise napsaném v roce 418, vypráví o násilné konverzi Židů na Menorce. Mluví se také o vypuknutí pouličních bojů mezi židy a křesťany. Byla zapálena synagoga. V této situaci se židé stavěli do pozice mučedníků umírající za svou víru. Nakonec se vzdali i nejbájenější členové komunity. Severo tvrdí, že se na tomto ostrově podařilo získat na 540 židovských duší.

Ve větší míře začali Židé opouštět Andalusii v 10. a v 11. století a papež Alexander II. v té době biskupům radí, aby respektovali jejich život a zvyky. Politika vstřícnosti, kterou začal Alfonso VI. měla za následek to, že mnozí Židé se začali podílet na státní správě.

Místem soužití tří kultur - židovské, muslimské a křesťanské - se stalo Toledo. Od roku 1125 zde fungovala slavná překladatelská škola, kde byly překládány arabské texty do románského jazyka, odtud pak byl překlad převáděn ještě do latiny.

Bylo to však období velmi nejisté. Koncem 12. století začíná rabování a vraždění v židovských městských čtvrtích v Toledu nebo Leónu. Panovníci 13. století byli všeobecně Židům nakloněni, ale církevní tlak byl natolik silný, že nakonec se v Aragonu v roce 1232 ustavil inkviziční tribunál. Církev neváhala použít jakýchkoliv prostředků, aby dosáhla konverze.

Alfonso X. Moudrý se sice obklopil židovskými intelektuály, ale rozhodně tomu tak nebylo všude¹⁰.

V roce 1348 vypukla epidemie černého moru, která způsobila nárůst nenávisti vůči Židům, kteří byli falešně obviněni z jeho šíření. V roce 1391 pak došlo v Kastilii, Katalánsku a Valencii k pogromům, ve kterých ztratily život tisíce lidí.

Protižidovské nálady se stupňují nejvíce v 15. století. V platnost vstupují předpisy, které nutí Židy nosit oblečení, které je odlišuje od ostatního obyvatelstva. Stále častěji jsou proti nim organizovány pogromy a umírají jich tisíce. Inkvizice postupuje velice tvrdě proti konvertitům a židovské komunity jsou vystavovány stále většímu tlaku.

Katoličtí panovníci, Fernando II. Aragonský a Isabela I. Kastilská, zaneprázdnění válkou a snahou dobýt Granadu, přijali nabídku dona Isaaca Abravanela a dona Abrahama Seniora, nejvyššího rabína království, financovat výlohy spojené s válkou, což jim ovšem nezabránilo, aby 31. března 1492 nevydali Edikt, jímž byli židé vypovězeni ze země.

¹⁰ Ve Valladolidu a v Seville se objevují legislativní prvky, které Židy diskriminují.

Všichni, kteří by nepřijali křest, měli opustit zemi během čtyř měsíců, přičemž v zemi museli zanechat veškerý svůj majetek. Zemi opustilo přibližně 100 000 židů. Mnozí z nich odešli do Portugalska, kde zpočátku byli pod ochranou krále Manuela. Nabídka ochrany rozhodně nebyla nezištná. Portugalský panovník měl užitek z jejich majetku a také jejich ekonomických schopností, ale po svatbě s infantkou Isabel podlehl španělskému nátlaku a Židé usazení v Portugalsku si museli vybrat mezi konverzí, nebo opuštěním království. Opakovaly se zde již výše zmíněné praktiky ze Španělska – například děti byly odebrány rodičům, násilně pokřtěny a předány křesťanským rodinám k výchově v souladu s vírou.

Tak začala sefardská diaspora a Španělé židovské víry se rozešli do světa. V roce 1506, zatímco se po Lisabonu šířila epidemie moru, byl rozpoután pogrom proti konvertitům, který přinesl asi tisíc obětí. V roce 1507 vstoupil v platnost dekret, který uvolňoval odchod ze země, čehož mnozí využili k odchodu do Otomanské říše. Další, uklidnění sliby, zůstali. Pod ochranou koruny přežili až do roku 1515, kdy papež požádal portugalského krále, aby v zemi zavedl inkvizici. Podmínky života se stávají stále svízelnější. Roku 1536 se odchod ze země pro konvertity stává otázkou života a smrti.

Jejich cílem se stala Francie, Itálie, Amsterdam, Hamburk, Anglie, Otomanská říše, Egypt, Maroko, Alžírsko, Tunisko, v pozdějších dobách pak Severní i Latinská Amerika.

Ve své podstatě se dá mluvit o čtyřech základních proudech, kterými se sefardská diaspora ubírala:

- 1) **Severní cesta:** Antverpy (Tam se však vzhledem k tomu, že území spadá pod španělskou korunu, mohou uchylovat jen konvertité. Nicméně většina z nich vyznává víru svých předků a tato situace trvá až do doby, kdy Španělsko ztrácí nad územím moc.)
- 2) **Západní cesta:** Vede do Portugalska, jenže situace v zemi se rychle mění, a tak mnozí z nich zahájili svůj druhý exodus.

3) **Východní cesta:** Provance, Itálie, ale hlavně Otomanská říše.

4) **Maroko a sever Afriky :** Maroko, Alžírsko, Tunisko, Egypt

Francie

Do této země, z níž byli Židé vyhnáni již v roce 1394, se vypravili především konvertité z Portugalska. První přicházejí v první polovině 16. století. Král Jindřich II. jim úředně udělil povolení k usazení na kterékoliv části francouzského území, a také se mohli těšit z královské ochrany. Většina Židů potají vyznávala judaismus a tato situace přetrvávala až do 18. století, kdy Ludvík XV. dovolil, aby se ke své víře hlásili veřejně¹¹. Nejvýznamnější sefardské komunity žily v Bayoně a v Bordeaux, první z nich byla velmi aktivní v oblasti náboženského života, druhá potom vynikala v ekonomických aktivitách.

Itálie

Téměř celé 15. století, s výjimkou posledního desetiletí, Itálie představovala přechod do Otomanské říše, Těch, kteří se v této době rozhodli zůstat v Itálii, bylo jen málo. Dá se říci, že až do příchodu vyhnanců ze Španělska a Portugalska byla židovská populace v Itálii velmi malá. První skupiny byly přijaty v Římě a ve Ferrare. Již před vydáním královského dekretu vypovídajícího Židy ze Španělska přibylo do Ferrary na pozvání kněžny Eleonory nějakých dvacet rodin. Brána města se jim pak zcela otevřela v listopadu 1492. Do Ferrary byli přizváni nejen s cílem oživit ekonomický život města, ale rovněž i život kulturní. Ve ferrarské tiskárně, jejímiž majiteli byli Abraham Usque a Yom Tob Atias, oba portugalského původu, je v roce 1553 vytištěno jedno z nejdůležitějších děl sefardské literatury, Bible z Ferrary. Tento počín navazuje na tradici středověkých biblických překladů a Bible z Ferrary byla vydávána až do 18. století. V téže tiskárně Samuel Usque,

¹¹ Toto privilegium bylo židům uděleno dekretem vydaným v roce 1723 v Meudonu.

bratr Abrahama, vydává jedno z nejvýznamnějších děl portugalských Sefarditů „*Consolaçam as tribulaçoens de Israel*“¹²

Další část sefardské emigrace zamířila do Neapole, avšak většina z nich musela toto město opustit, když se v roce 1510 dostalo do závislosti na Španělské koruně.

Mnozí Italové nebyli sefardskou emigrací nadšeni, nicméně Sefardité byli příznivě přijati samotným papežem Alexandrem VI.¹³ O něco později se někteří Židé, kteří byli v Římě usazení již z dřívějších dob, obrátili na papeže Klimenta VI. s peticí, která žádala, aby Židům přicházejícím ze Španělska nebylo povoleno se usadit ve městě. Jejich petici však vyhověno nebylo.

Ani ve Ferrare nebyli španělští Židé přijati s nadšením a tlak byl natolik silný, že Sefarditům bylo nakonec zakázáno půjčovat na úrok, což tedy zůstalo výsadním právem Židů italských.

Situace se pro ně zhoršuje za pontifikátu Pavla IV., musí se odstěhovat do čtvrtí jim vyhrazených, musí nosit oblečení s odlišujícími znaky a jsou jim zakázány některé obchodní aktivity.

Nejvýraznější vlny sefardské emigrace přicházejí do Itálie ve 40. letech 16. století. Tyto skupiny se rychle začlenily do široké sítě obchodních a finančních firem, a to nejen v Itálii. Působnost těchto podniků zasahovala od Otomanské říše až po Nizozemí a spojovaly se v nich zájmy jak židů, tak i konvertitů. Ve svém podnikání byli odvážní a úspěšní, a to tak, že se stali nepostradatelnými pro mnohá knížata a vládce v Itálii. Ani církve nemohla přehlédnout jejich význam a možnosti, které tito obchodníci otvírali, a tak jim nakonec byla udělena privilegia, která je vyňala z veškerého případného vyšetřování jejich minulosti.

Sefardskou diasporu je třeba rozdělit do dvou etap:

První etapa zahrnuje období od roku 1492 až do poslední třetiny 16. století (do vítězství u Lepanta v roce 1571). V průběhu této etapy

¹² DÍAZ - MÁŠ, Paloma: *Los Sefradies.*, str. 55

¹³ Papež Alexander VI. pocházel z valencijské rodiny Borjů, jejichž jméno vešlo ve známost v poitalštěné podobě Borgia.

přicházejí do Itálie Židé vyhnání nejen ze Španělska, ale také ze Sardinie a Sicílie, které byly pod nadvládou Španělska. Většina z těchto Sefarditů se však v Itálii neusadila natrvalo. Itálie jim posloužila pouze pro přechod dál na Balkán, do Řecka a Turecka, tedy na území Otomanské říše.

Druhá etapa proběhla mezi lety 1570 a 1700. Pro toto období je charakteristický příchod skupin, které se již předtím usadily ve východním Středomoří. V tomto období nabývají na významu Benátky a Liorna. Sefardské počátky v Benátkách nebyly jednoduché. Ve městě totiž neexistovala židovská komunita, která by byla vznikla již v době vyhnání. Nicméně sem přicházeli postupně další a další, až se jim v roce 1513 dostalo povolení, aby se usadili uvnitř města na ostrově, který byl nazýván Nové Ghetto. Benátky se nakonec staly bezpochyby jedním z nejdůležitějších center sefardské diaspory. Mnozí, kteří opustili Iberský poloostrov, nakonec dali přednost zachování své křesťanské identity. Jiní pokračovali v životě kryptožidů (v dvojím životě mezi dvěma vírami). V polovině 16. století byli pod tlakem místních obchodníků vyhnáni všichni „noví křesťané“, ale když si městské autority uvědomily, že jen židovští obchodníci jsou ochotni podstupovat rizika obchodu s východem, dali jim možnost vrátit se a znovu se usadit ve městě.

Hamburk a Amsterdam

Komunity v Hamburku a Amsterdamu se začaly rozvíjet po povstání Spojených provincií proti španělské nadvládě a staly se významnými centry sefardského judaismu.

Když Antverpy padly do španělských rukou, mnozí kalvinisté dali přednost tomu uchýlit se na sever a společně s nimi odešli i někteří Sefardité, jejichž komunita v Antverpách čítala na 400 členů.

Tak vznikla komunita v Hamburku, která se začala intenzivně rozvíjet koncem 16. století a podílela se na obchodě s cukrem, kořením a dalším koloniálním zbožím. Hamburg byl městem, v němž převažovali luteráni, kteří se ukázali jako velmi tolerantní vůči „novým portugalským křesťanům“, které zahrnuli do katolické menšiny žijící ve městě. Ale od

okamžiku, kdy u nich byl odhalen kryptojudaismus, začali vystupovat proti jejich přítomnosti ve městě.

Příměří se Španělskem umožnilo holandským plavidlům přístup do portugalských a španělských přístavů a Amsterdam se stal bohatým městem, „Benátkami severu“, a zároveň se stal hegemonem sefardského obchodního světa a vbrzku nahradil Hamburg. Když se v 17. století vztahy se Španělskem opět zhoršily, někteří Sefardité se rozhodli přestěhovat se do hanzovního města Hamburгу, který jak se zdálo, získával zpět svou vedoucí pozici. Tato prosperita neměla ovšem dlouhého trvání a konec 17. století přinesl její definitivní pád. A tak se znovu dostává do popředí amsterdamská komunita a od té doby je považována za „matku“ judeo-španělsko-portugalské diaspory západní Evropy.

Avšak ani na počátku 17. století nebyla situace Židů v Amsterdamu stále ještě dořešena. Přesto však již tehdy sefardští obchodníci požívali jisté výhody a relativní náboženskou toleranci. Přestože si na právní statut museli Sefardité ještě počkat, nikdy nebyli v Amsterdamu nuceni žít v ghettech.

V roce 1657 jim bylo konečně přiznáno občanství a sefardská komunita v Amsterdamu dosáhla svého plného rozkvětu. Během prvních let své existence se mohla amsterdamská komunita spoléhat na přítomnost rabínů ze sefardských center Otomanské říše a z Itálie.¹⁴

Komunity byly z velké části organizovány podle vzoru Benátek, v nichž byl silný sefardský komponent. Měly k dispozici instituce, jež poskytovaly pomoc chudým a nemocným, při pohřebních obřadech, poskytovaly věno chudým dívkám apod., ale především instituce vzdělávací, z nichž nejvýznamnější byla Etz Havim¹⁵. Kulturní úroveň této komunity byla opravdu vysoká, ve městě měla komunita k dispozici řadu tiskáren, ve kterých se vydávaly knihy v hebrejštině, španělštině,

¹⁴ Jedním z nejučenějších rabínů byl José Pardo, který po několik let působil v komunitě Beth Yaacob. V poslední čtvrtině 17. století byl v Amsterdamu rabínem Jacob Sasportas, jedna z největších autorit tohoto období. Je znám hlavně svým nesmiřitelným postojem proti mesiášskému hnutí Šabetaye Seviho.

¹⁵ V překladu znamená 'strom života'

portugalštině i v jidiš. Tam také začaly v letech 1675 - 1697 vycházet první židovské noviny *La Gazeta*.

Anglie

Židé byli z Anglie vyhnáni v roce 1290 a po dobu delší než 360 let nebyla jejich přítomnost v zemi doložena, ale vzhledem k tomu, že v roce 1525 jsou vydávány hebrejské knihy, je třeba s jejich přítomností počítat. V polovině 17. století najdeme v zemi komunitu s jasnými rysy kryptojudaismu. V té době také sílí hlasy volající po vstřícnějším přístupu k Židům. Snažili se s Cromwellem vyjednat anulování ediktu o vyhnání. Druhá věc, o kterou se snažili, bylo prohlášení o přijetí Židů v Anglii. Přes Cromwellův vstřícný postoj vyjednávání nedospělo k úspěšnému konci. Proti jejich usazení v Londýně se postavili tamní obchodníci, kteří v nich viděli příliš nebezpečnou konkurenci. Jejich tlak nakonec přispěl v roce 1655 k negativnímu rozhodnutí. I tak se v následujících několika letech situace pro Sefardity vyvíjela velmi příznivě, a když v roce 1660 nastoupil na trůn Karel II., nejen že jejich práva nezrušil, nýbrž po nějakém čase dokonce úředně uznal v zemi již usazenou židovskou komunitu.

Od 20. let 18. století platí, že Židé narození v Anglii, jsou automaticky považováni za občany království. Sefardské komunity v Anglii se staly, hned po Amsterdamu, jedněmi z nejvýznamnějších v západní Evropě.

Otomanská říše

Do Otomanské říše byli Sefardité pozváni samotným představitelem státu. Jejich status byl od počátku stabilní a pohodlný. Mnozí Sefardité dosáhli již v 16. století velkých ekonomických úspěchů a významného politického postavení jako ministři a vysocí funkcionáři říše. V té době se Otomanská říše rozkládala nejen na území dnešního Turecka, ale také Řecka, velké části Balkánu, Egypta, Středního Východu a některých ostrovech Středozemního moře.

Ve svém díle Díaz Mas uvádí příběh, podle kterého Sultán Bayacet II, když jeden z dvořanů pochvalně hovořil o politice Fernanda II. Aragonského, odpověděl: „ Jak chcete, abych považoval za dobrého vládce člověka, který ochuzuje svou vlastní zemi, aby obohatil tu mou?“¹⁶ Ať je tento příběh smyšlený či nikoliv, v každém případě slouží jako ilustrace přístupu k dané problematice.

Sefardité se postupně začleňovali do života země a přinesli jí skutečný pokrok kulturní i technický. Vyhnaní a jejich potomci se zasloužili o rozvoj některých průmyslových odvětví, jako je například průmysl textilní, ale hlavně vytvořili významná intelektuální centra v Soluni a Konstantinopoli už v 16. století a ve Smyrně ve století 17. Sefardským monopolem se až do 18. století stal tisk¹⁷. Již dva roky po vyhnání, v roce 1494, byla založena první tiskárna v Istanbulu. Židovská literatura vydávaná v Otomanské říši byla velmi různorodá, v 16. – 18. století jasně převažovala tematika náboženská.

Navíc Židé byli i výrazným zdrojem příjmů, neboť výměnou za svobodné vyznávání své víry museli do státní pokladny odvádět patřičný tribut, tak jako tomu ostatně bylo i v případě jiných neislámských náboženství.

Zcela určitě existuje paralela mezi rozmachem říše a rozkvětem ekonomického života židovské komunity v 16. století. Sefardští obchodníci se však nestali závislými na ekonomické situaci země a díky svým mezinárodním kontaktům prosperovali i v 17. a 18. století, a to dokonce i době, kdy zbývající, nežidovský, obchod prochází krizí.

Komunita měla dostatek svobody náboženské, ale i svobodu pro další aktivity a milosrdné služby jako byla pomoc chudým, nemocným nebo vdovám a sirotkům, měla své školy, v nichž se učila hebrejšтина, jazyk jímž byly napsány svaté texty. Židé v Otomanské říši udržovali hebrejštinu jako náboženský a liturgický jazyk, ale jazykem běžné komunikace byl jazyk země, z níž odešli – španělština. Byl to jazyk vysoké kulturní prestiže a zcela převážil portugalštinu a katalánštinu a stal

¹⁶ "¿Cómo queréis que considere buen gobernante a un hombre que empobrece su reino para enriquecer el mío?" DÍAZ – MAS, Paloma. *Los Sefaradies*. 1986, p. 55

¹⁷ Tureckým muslimům byla tato aktivita z náboženských důvodů zapovězena.

se jazykem používaným dokonce i jinými národnostními skupinami, například jej používali Řekové nebo Aškenáziové žijící v říši.

Přibližně v polovině 17. století začalo mesiášské hnutí Šabetaye Ševiho (1626-1676) pocházejícího ze Smyrny, který se roku 1651 označil za mesiáše. Byl to muž, který rozhodně měl určité charisma. Tradiuje se, že byl opravdu hezký, s podmanivým hlasem, věnoval se studiu Kabaly a měl dostatečné znalosti mystické literatury. Lidé se k němu přidávali velice rychle, mezi jinými dokonce i rabíni, věřili v jeho mesiášství a byli přesvědčeni, že jej musí následovat. Jeho pověst se natolik rychle šíří po celé diaspoře, a to i mimo impérium, že sultán Mehmet IV., kterému již došla trpělivost, se rozhodl zasáhnout. Pozval tedy Šabetaye Ševiho i jeho stoupence do svého paláce a tam Šabetaye vyzval, aby obhájil svá tvrzení s tím, že jestliže, jak říká, je božského původu, mohou na něj lučištníci vystřelit otrávené šípy a jemu se nic nestane. Reakce Šabetaye Ševiho byla více než překvapivá. Zeptal se sultána, co si vlastně přeje, a ten mu odpověděl, že jeho přáním je, aby přestoupil na islám. Šabetay Ševi dlouho neváhá a z jednoho dne na druhý, bez jakýchkoliv výčitek, mění svou víru.

Tato náhlá změna víry měla hluboké následky, v literatuře došlo k dlouhé odmlce způsobené naprostou deziluzí. Vliv rozčarování a jeho důsledky byly tak silné, že měly vliv dokonce i na úroveň vzdělanosti komunit, jež se ponořily samy do sebe.

V 18. století se řada rabínů pokouší tuto situaci překonat a začíná období zvané „Zlatý věk sefardské literatury“.

Sílil západní vliv na Otomanskou říši a s tím přicházejí i vnitřní změny, kterými byla ovlivněna samozřejmě i židovská komunita. Židé z evropských křesťanských zemí začali projevovat zájem o své souvěrce žijící v zemích muslimských a snahu je reformovat. Na počátku 19. století se v Otomanské říši objevují křesťanské mise, mezi jejichž aktivity patří zakládání škol, nemocnic a charitativních institucí. Tak byla, převážně v Itálii, založena řada moderních škol, do nichž chodily i židovské děti. Tato aktivita dosáhla svého vrcholu, když byla v roce 1860 založena *Alliance Israelite Universelle*. Postupně vznikla celá síť těchto moderních škol.

Zde byla vychována nová generace a mnozí z nich dosáhli na velmi důležitá místa. Vznikla nová, laičtější, elitní vrstva. První školy *Alliance* vznikly v Maroku a vyučovacím jazykem byla francouzština. Vliv těchto škol byl opravdu silný, natolik, že se například v literatuře mluví o pofrancouzštělých autorech. Ačkoliv některé z těchto škol byly posléze zavřeny, sehrály v sefardské společnosti významnou úlohu.

Novinkou v životě východních sefardských komunit jsou politické strany. Politické okolnosti 20. století přispěly k rozpadu sefardské východní komunity. Války na Balkáně byly motivem k sefardské emigraci směrem do Francie nebo do Ameriky. Epidemie cholery v roce 1913, následně první světová válka, ekonomická krize a katastrofy jako byl požár v Soluni, to vše byly příčiny další vlny migrace.

Druhá světová válka a holocaust (šoa) se krutě podepsaly na životech těch, kteří zůstali v Evropě. V Řecku a na Balkáně přicházejí o život tisíce osob.

Po skončení války se život už nemohl vrátit do stejných kolejí. Mnozí Židé opustili Evropu a nejevili zájem o návrat do míst, kde přišli o své rodiny. Odcházeli do Ameriky a po vzniku státu Izraele mnozí zamířili právě tam. Neznamená to však, že by Sefardité z center jako byla například Soluň, zcela zmizeli.

Vídeň

Většina vyhnaných Židů se usazovala v městském prostředí a mezi jinými městy padla volba i na Vídeň, ačkoliv přišla na řadu o něco později než například Amsterdam nebo Hamburg. Sefardská komunita ve Vídni byla založena v 18. století a důsledně střežila svou identitu. K nejvýznamnějším počínům této komunity patřila bohatá editorská činnost v průběhu celého 19. století. Přestože tato komunita byla v prostředí aškenázského světa jednoznačně minoritní, dařilo se jí udržet si svou identitu. Vídeňská komunita tak dosáhla vysoké prestiže mezi východními Sefradity. Vyrůstající zájem západu o orientální svět se projevoval mimo jiné i zakládáním vzdělávacích center. Někteří židovští

magnáti se začali intenzivně starat o své souvěrce z východu. Například vídenští Rotschildové založili v Konstantinopoli školy „Camondo“ (byly zaštitěny jejich spolupracovníkem, sefardským bankéřem stejného jména), ty ovšem nepřišly příliš vhod představitelům konzervativního proudu.

Odhaduje se, že před začátkem poslední války bylo ve městě nějakých 160 000 Aškenáziů a pouze 15 000 Sefarditů. Během války je všechny potkal stejný osud, útěk nebo vyhlazovací tábory.

V roce 1900 byla ve Vídni založena společnost Naděje (Esperanza).

V roce 1904 byla publikována první kniha Ángela Pulida, v níž uvádí několik textů zaznamenaných ve Vídni. Kniha byla přijata s velkým entusiasmem.

Moritz Levy, student filozofie ve Vídni uvedl: „Je pro mě téměř nemožné vyjádřit dojmy, které coby židovské cítí mé srdce při čtení jeho knihy, jakož i jeho článků plných lásky a přátelství k našemu židovskému národu. Nervové pohnutí se zmocňuje mého těla, mé myšlenky se bouří a marně hledám, jak bych se uklidnil.“¹⁸

Egypt

Pokud jde o Egypt, zdá se, že Židé v této zemi žili nepřetržitě. Na začátku 16. století se země na dobu téměř čtyř staletí dostává pod nadvládu Otomanské říše. Většina Sefarditů se patrně do Egypta dostala přes Maroko, kde se velká většina z nich původně usadila. 80 - 90% židovského obyvatelstva žilo v Káhiře v Alexandrii.

Maroko

Vzhledem k tomu, že španělským Židům byla dána lhůta tři měsíců pro odchod, přesné datum jejich příchodu do země je samozřejmě

¹⁸ “Me es imposible por expresar las impresiones que – como judío – mi corazón siente leyendo su libro, como también sus artículos y enos de amor y amistad por nuestra nación judía. Una moción nerviosa se ampatrona [apodera] de mi cuerpo, mis penseros se revueltan y en vano busco por calmarme.” Pulido, p. 121. Citováno podle: DÍAZ – MAS, Paloma: *Los Sefradies*. s. 210

nemožné zjistit. Jisté však je, že jich byly tisíce. Předpokládá se, že právě tato země přijala největší množství exulantů, kteří zamířili do Afriky. Do země vstoupili hlavně přes významné přístavy Arcilu, Tetuán a další. Jedno z míst, které vyhnance nejvíce přitahovalo, byl Fez. Na počátku 16. století judeošpanělská komunita byla již stabilizovaná a rozvíjela se. Víme, že v roce 1508 existovaly v nové čtvrti nákladné židovské domy zdobené arabeskami, bohatě ornamentálně zdobené synagógy a rabínské akademie.

Kulturní život Sefarditů na severu Afriky prochází stejným vývojem jako v Orientu. I marocká sefardská komunita prošla krizí po mesiášském hnutí Šabetaye Ševiho a uzavřením se do sebe. Navíc v Maroku neexistoval bohatý průmysl ani bohatá nakladatelství, která by přinesla více svědeckých informací o vývoji v zemi.

Nicméně lze říci, že se Sefarditům dostalo klíčové role v ekonomice i diplomacii země. Jedním z nejvýznamnějších center se stal Tetuán.

Mezi další důležitá místa, kam mířila sefardská emigrace v Africe patří dále Alžírsko a Tunisko.

Mimo evropský kontinent se Sefardité usadili ve Spojených státech amerických a v zemích Latinské Ameriky.

I přes život v cizím jazykovém prostředí sefardské komunity uchovávaly svůj jazyk. Například Gad Francos říká: „Neuchováváme judeošpanělštinu tolik z lásky ke Španělsku jako proto, že považujeme tento jazyk za svůj.“¹⁹

¹⁹ DÍAZ – MAS, Paloma: *Los Sefradies*. s. 218

Sefardská literární tvorba

DRAE definuje Sefardity následujícím způsobem: (Z hebrejštiny *sefardí*, ze *Sefaradu*, Španělsko) adjektivum. Vztahuje se na Žida pocházejícího ze Španělska, nebo na toho, který, aniž by ze Španělska pocházel, přijal speciální náboženské praktiky, které ve svých bohoslužbách udržují španělští Židé.²⁰

Elena Romero pojem sefardská literární tvorba aplikuje na potomky těch Židů, kteří byli koncem středověku vypovězeni ze země. Z toho tedy vyplývá, že do tohoto okruhu nelze zahrnout tvorbu Židů, kteří ve Španělsku žili a rozvinuli tam vlastní bohatou literární produkci, a to především v arabštině nebo hebrejštině.

Mluvíme-li o Sefraditech, je třeba mít na vědomí, že se jedná o kulturu minimálně dvojjazyčnou, která byla schopna se rovnocenně vyjadřovat v hebrejštině, alespoň její vzdělaná vrstva, a v hispánském jazyce

Tvorbu v hebrejštině, ačkoliv napsanou Sefardity, je třeba považovat za jednoznačnou součást hebrejské literatury²¹.

Sama produkce v hispánském jazyce také není jednolitá.

Samostatnou skupinou je tvorba těch, kteří v různých vlnách opustili Španělsko mezi lety 1391 a 1492.

Jinou situací procházeli ti, kteří konvertovali a poloostrov opouštěli až v průběhu 16. a 17. století. Tito se usazovali převážně v Nizozemí a v některých italských městech. Pro tuto skupinu je charakteristické, že jejich španělština byla zcela aktuální. To je například tvorba Enríqueze Gómeze v 17. století, nebo Levího de Barrios. Tyto autory je třeba považovat za Španěly v exilu a přiřadit je k dílům Zlatého věku španělského písemnictví.

Izolace Sefarditů usazených ve východním Středomoří a na Balkáně způsobila, že během času se jejich jazyk začal vyvíjet nezávisle na španělštině ve Španělsku a stal se z něj specifický jazyk, jež samotní Sefardité nazývali různě: *judió* (*jidió*), *judeísmo*, *español*, *juseoespañol*,

²⁰ DRAE: (Del hebreo *sefardí*, de *Sefarad*, España) adj. Dícese del judío oriundo de España, o del que, sin proceder de España, acepta las prácticas especiales religiosas que en el rezo mantienen los judíos españoles.

²¹ ROMERO, E.: *La creación literaria en la lengua sefardí*, s. 18

españolit, ladino atd. Jazyk, jímž se mluvilo v Maroku na severu Afriky se nazývá *haquetía*. V tomto jazyce prakticky neexistuje psaná literární tvorba.

Za vlastní sefardskou literární produkci je pak považována tvorba Židů, kteří pocházeli ze Španělska a těch, kteří se asimilovali, vzniklá v judeošpanělštině počínaje prvními vyhnanými generacemi (1492) až do dnešních dnů.

Jejich literární tvorbu lze rozdělit do dvou plánů – náboženskou a světskou.

Podle tohoto konceptu můžeme mluvit o patrimoniální literatuře od jejích počátků až do kulturní renovace v polovině 19. století. Jedná se o literaturu židovskou svým obsahem a jednoznačně hispánskou ve své formě.

V 19. století najdeme současně jak patrimoniální, tak i světskou literaturu. Ta je vlastně čerstvě přejímána a z hlavní části inspirována francouzskou tvorbou. Vyjadřuje se rozvinutým jazykem, který už patří do moderního stadia a ve velké míře je ovlivněný francouzštinou a italštinou.

Souběžně také existuje ústně tradovaná literatura.

Z hlediska geografického můžeme mluvit o dvou výrazných oblastech. První z nich představuje turecko–balkánský svět a následně pak země, které vznikly po rozpadu Otomanské říše. Nejvýznamnější vydavatelská centra této oblasti byla Konstantinopol, Soluň, Smyrna, Jeruzalém, Bělehrad a Alexandrie. K tomuto okruhu je třeba také přiřadit Vídeň.

Na druhé straně to je Amsterdam, Pisa a Benátky, kde byla znovu vydána řada děl dříve publikovaných na východě, která se tak rozšířila i mezi sefardskou čtenářskou obec v Maroku.

Do oblasti náboženské literatury je třeba zahrnout *Bibli* (přeloženou do ladina), *Hagadá de Pascua*, *Pirqué abot*, liturgickou poezii (*piyutim*), biblické komentáře (*Me'am lo'ez*) a knihy o mravech (*musar vedinim*). Dále pojednání o náboženských normách (*halachá*), tradiční prózu a paraliturgické písně.

Moderní neboli adoptované útvary zastupuje tvorba novinářská, historické eseje, romány, divadlo a autorská poezie.

V ústní lidové slovesnosti jsou zastoupeny hlavně poezie (romance a písně) a próza (pohádky, přísloví, bajky).

Nakladatelská centra vydávala množství titulů, mimo jiné i překlady z jiných jazyků, ale především šlo o díla jejichž původním jazykem byla judeošpanělština.

Rozvoj sefardské literatury ve východním Středomoří byl podmíněn historickými a sociálními událostmi v období sefardské diaspory a ta vyděluje tři velké historické mezníky:

- začátek 18. stol.
- polovina 19. století
- 40. léta 20. století

Jestliže sefardská literární produkce 16. a 17. století stojí většinou na překladech Bible a náboženských textů, situace se významně mění v 18. století.

18. století je možno považovat za Zlatý věk sefardského písemnictví. Centrem kulturního i vydavatelského života té doby byla Konstantinopol. Jazyk literárních děl této doby je již plně vyzrálý, expresivní a hodnotný jak pro překlady, tak i pro vlastní tvorbu.

Druhým historickým mezníkem byla polovina 19. století, kdy došlo k výrazné kulturní změně způsobené zlomem v tradičních schématech a otevřením se západnímu nežidovskému světu.

Třetím předělem je druhá světová válka, která způsobila nejen úpadek sefardské literatury, ale rozklad sefardského světa vůbec.

Pro první etapu je charakteristické to, že skupiny Židů vyhnaných ze Španělska se teprve usazují. Vzniká hojná produkce v hebrejštině, ale tvorba psaná v judeošpanělštině se většinou omezuje na překlady z hebrejštiny. Jedná se hlavně o díla, jejichž témata lze zařadit do *ḥochmat Yisrael*, tedy „moudrost židovského národa“.

Mezi překlady této doby najdeme předpisy náboženské normativy, Dále vyšla kniha o morálce, jejímž autorem byl hispanožidovský autor jménem Baḥia ibn Pacuda (1569). Mezi dalšími tituly najdeme *Yihús hašadiquim* (asi 1595), pojednání o místě, kde jsou pochováni spravedliví

Izraele. V průběhu 16. století vychází ještě celá řada děl, z nichž velká většina byly otrocké překlady nevalné jazykové úrovně kopírující co nejvěrněji syntax překládaného textu. Tento překladový systém má jasně definovanou funkci, měl sloužit jako věrný prostředek pro překlady hebrejských textů, speciálně biblických a liturgických.

Tímto procesem prošly texty potřebné pro službu v synagóze, tedy *Bible*, modlitby, liturgické básně z oracionálů pro dny všední i sváteční a další knihy věnované náboženskému životu.

V roce 1540 spatřil v Konstantinopoli světlo světa překlad *Žalmů* a o sedm let později, na stejném místě, kompletní text *Pentateuchu*. V tomto případě jde o velmi známou trojjazyčnou verzi v hebrejštině, novořečtině a judeošpanělštině.

O něco později nastupuje intenzivní vydavatelská činnost v Soluni. Mezi lety 1568–1572 a 1583–1585 byly publikovány texty, z nichž se dochovaly následující: *Isaiáš*, *Jeremiáš*, *Ezequiel*, dvě edice *Proroků* a *Žalmy*, *Příslolí*, *Job* a *Daniel*. Rovněž nejstarší sefardské vydání *Písně písni* pochází ze Soluně, a to z roku 1600.

Biblické texty byly překládány i na západě Evropy. V roce 1553 vychází rukou Toma Yoba Atíase (Jerónimo Vargas) a Abrahama Usque (Duarte Pinel) jedno z nejslavnějších vydání Bible, tzv. *Bible z Ferrary*. Jde o překlad kompletního textu psaný latinkou. Na stejném místě vycházejí i překlady jednotlivých biblických knih, například *Pentateuchu*. Autorem tohoto překladu byl Menasseh ben Israel.

Vrátíme-li se do východní Evropy a postoupíme-li v čase, zjistíme, že i tam vytrvale pokračuje vydávání biblických textů. Mezi lety 1739 a 1745 se v Konstantinopoli objevuje překlad, jehož autorem je Abrahám Asá. Tento překlad je velmi významný tím, že se jedná o první kompletní „alchamiovanou“ *Bibli*. Tento překlad znamenal předěl mezi verzemi *Bible* a posloužil mezi východními Sefardity jako podklad pro všechna další vydání, která mohla být považována za „čistá“.

Jestliže je řeč o vydáních *Bible*, je třeba ještě zmínit vídeňskou verzi z let 1813 – 1815, jejímž autorem je Yisrael B. Ḥayim, známou jako *Minḥat Šay*²². Toto vydání se rozšířilo i na sever Afriky.

²² Tento název se vžil podle komentáře doprovázejícího text.

A konečně v roce 1838 vyšla ve Smyrně nová verze celé Bible vydaná protestanty díky péči Williama Gotliba Schawflera. Tato verze byla rozšířena mezi Sefardity hlavně na východě a do 20. století se dočkala několika reedicí.

Druhá etapa nastupuje v 18. století a je možné ji nazvat Zlatým věkem judeošpanělské literatury. V 17. století došlo k dlouhé odmlce způsobené frustrací ze ztroskotání hnutí, v jehož čele stál Šabetay Ševi. Pocházel ze Smyrny, kde se narodil v roce 1629. Označil se za mesiáše očekávaného židovským národem a strhl na svou stranu velký počet lidí z balkánské komunity. Hnutí brzy překročilo hranice Otomanské říše a rozšířilo se s nezvyklou silou i mezi Sefardity na západě Evropy (Holandsko, Itálie) a také ve střední Evropě. Nakonec se hnutí stalo sultánovi Mehmedu IV nepohodlným a zasahuje proti němu. Šabetay Ševi se nakonec vzdává, a nejen to, dokonce konvertuje k islámu.

18. století pak nastoupilo v novém rytmu. Ke slovu se dostává skupina autorů, kteří si berou za úkol nabídnout vzdělávání náboženské i patrimoniální, jehož cílem je upevnění vlastní identity a snaha předejít dalšímu možnému otřesu typu „Šabetay“. Celý tento proces rozhodně nemohl proběhnout v hebrejštině, nýbrž bylo třeba sáhnout po jazyce, kterému by rozuměli všichni, tedy po judeošpanělštině.

Literárnímu znovuzrození navíc přejí ještě další faktory. Například v této době již existují rodiny, které zbohatly z obchodu, a z některých z nich se stávají mecenáši podporující vydávání sefardských autorů.

Setkaly se tedy tři prvky potřebné pro zrození knihy: autor, peníze a vydavatelská technika. V této době a za těchto podmínek se určitá skupina rabínů cítí vtažena a začleněna do převýchovy lidu a začíná to, co je všeobecně považováno za Zlatý věk sefardského písemnictví.

Je třeba připomenout, že veškerá produkce je náboženského ladění. Rabíni se snažili zpřístupnit biblické a náboženské texty tak, aby byly dobře srozumitelné širokému publiku. Kromě toho bylo také třeba v sefardštině nabídnout texty, které by uspokojily potřebu „meldar“, tedy číst a studovat nejširší škálu náboženských knih.

V 18. století se již nejedná jen o překlady z hebrejštiny, ale i o vlastní tvorbu na témata náboženských norem, morálky a dalšího

rabínského vědění. V této oblasti nejvíce vyniká překladatelská činnost Abrahama Asá. Nejvýznamnějšími díly tohoto období je *Me'am lo'ez* a *Coplas*.

Me'am lo'ez je jedním ze stěžejních děl své doby a sefardština se v něm ukazuje jako jazyk vhodný k volné literární tvorbě. Slova v titulu lze přeložit jako „o lidu, který nemluví hebrejsky“ a jsou převzata ze Žalmu 114.1: „Když vyšel Izrael z Egypta, / Jákobův dům z lidu temné řeči“, což lze vyložit jako barbarský, tedy cizí jazyk.

Iniciátor knihy byl Ya'acob Julí. Jeho největším zájmem bylo vyučovat lid, jehož nevzdělanosti v oblasti hebrejštiny je si plně vědom, a který nerozumí již ani jazyku starých překladů z 16. století.

Své dílo koncipuje jako komentář *Bible*, ve kterém má své místo materiál juristicko – náboženský, legendární, historický, vyprávění příběhů, folklórní, mystický atd. I když cílem Julího bylo dosáhnout poučení zábavnou formou, to hlavní bylo předání znalostí náboženských norem.

Me'am lo'ez je spíš než knihou systémem komentářů, do něhož se zapojuje tucet autorů během více než jednoho a půl století. Výsledkem je jakýsi druh encyklopedie tradičního sefardského vědění, v jejímž vypracování můžeme rozlišit tři etapy: *Me'am lo'ez* klasický, z přechodného období a nový. Oddělené jsou od sebe obdobími, ve kterých se neobjevuje nic nového, jen se znovu vydávají díla již jednou vydaná.

Klasický *Me'am lo'ez* vychází mezi lety 1730 až 1777 v Konstantinopoli. Obsahuje komentáře k *Pentateuchu*, přičemž Julí okomentoval *Genesis* a část *Exodu*. Po jeho smrti přebírají práci Yišḥac Magriso, ten dokončil *Exodus*, napsal komentář k *Leviticu* a *Numeri*, následován je Yišḥacem Argüetim a jeho komentářem *Deuteronomia* ve dvou částech: první z roku 1773, druhá, nekompletní, z roku 1777.

Ačkoliv byl komentář napsán třemi autory, je jednotný. Forma komentářů umožnila, aby se biblický text stal tím, co umožňuje mluvit o institucích, normách a bohoslužbách, o historii judaismu a legendách, o normách soužití a hygieně, o víře a morálních principech, geografii,

astronomii, astrologii, zemědělství, přírodních vědách a dokonce i o folklóru sefardské komunity.

Toto velkolepé dílo naráželo na dvě překážky, které opoždily vydání. Jednak to byly požáry – události v orientálních městech téměř každodenní – které občas zachvátily celé čtvrti a zničily vše, co se v nich nacházelo. Druhým problémem byl nedostatek peněz. Aby se mohl zaplatit drahý tisk, nakonec bylo nutné vyhledat nějakého mecenáše, což někdy trvalo dlouho. Autoři tedy často přistoupili na to, že vydávali svá díla na pokračování, a tak, díky předplatitelům, tisk mohl postupně pokračovat dál. Pokud však selhali i předplatitelé, tisk se zastavil.

Přes všechny problémy se klasický *Me'am lo'ez* nezvykle rozšířil. Ve východních městech se stalo zvykem dávat *Me'am lo'ez* jako věno.

V roce 1851 začíná přechodná etapa, píše se komentáře, které jsou svým charakterem velmi blízké klasické verzi, přesto se však objevují nové prvky. Z tohoto období pochází následující *Me'am lo'ez*: *Josue* (ve dvou částech – Soluň 1851, Smyrna 1870) a *Ester* (Smyrna 1864). Autorem prvního je Menaḥem Mitrani, druhého pak Refael Pontremoli.

Po zhruba 12 letech, kdy se znovu publikují předchozí díla, začíná nová perioda. Autoři tohoto období jsou především produktem nové doby, produktem sefardského osvícenství, a jejich náboženské vzdělání je již odlišné od toho, které bylo poskytováno ve školách 18. století.

Nyní se objevuje *Rut*, jejímž autorem je Rafael Y. Benveniste (Soluň, 1882), *Izaiáš* od Yišḥaca Z. Abbá (Soluň, 1892) a další. Období uzavírá Ḥayim Y. Šakí se svým komentářem *Písně písní* (Konstantinopol, 1899).

Nový *Me'am lo'ez* se liší od klasického nejen svým jazykem, ale i stylem.

Jazyk se ukazuje jako dostatečně konsolidovaný pro vlastní tvorbu prozaickou i poetickou. Mezi sefardskou poetickou tvorbou nalezneme písně, romance, lyriku, liturgické hymny a moderní autorskou poezii.

Vždy je třeba mít na mysli okolnosti. Romance jsou útvarem dlouhé španělské tradice a popisují svět velice vzdálený sefardskému židovskému světu. Jeho tradiční lyrická poezie čerpá ze staré, ale především nové poezie španělské stejně jako z poezie balkánských zemí

a vyjadřuje city Sefarditům vlastní. Liturgická poezie ve své většině setrvává ve věrných překladech liturgické poezie hebrejské. Moderní poezie hovoří o tématech společných pro všechny a odpovídá moderním proudům literatury všeobecně.

Oproti tomu písně, ačkoliv třeba založené na středověké písňové tvorbě, jsou vyjádřením sefardské reality, byly napsány jimi a pro ně hledající svá témata inspirace ve svém vlastním kulturním a náboženském světě, ve svých vlastních historických a každodenních prožitcích. Daly by se definovat jako básně psané ve slokách, každá z básní může mít odlišný počet slok, z nichž všechny mají stejnou metriku a vycházejí z jednoho tématu. Obsahem i rozsahem jsou velmi různorodé, ale bývá pravidlem, že ty nejkratší mívají kolem deseti slok, ty delší dokonce i stovky. Často se jedná o akrostichy. Počáteční písmena jednotlivých slok se řídí podle určitého systému, například abecedního, nebo sdělují nějakou informaci (autora, ...).

Obsah písní je většinou vyprávěcí, i když občas najdeme i obsah popisný, někdy dokonce lyrický. O značném počtu víme, že byly určeny ke zpěvu, ať už ke skupinovému nebo individuálnímu, přičemž publikum se přidávalo při zpěvu refrénů. Melodie mohou být vlastní, ale často se používají známé melodie jiných písní. Posledním znakem je, že jde o autorskou tvorbu, ale jen v malém počtu případů jsou jména jejich autorů známá. Občas bylo jméno autora nalezeno v akrostichu. Šířeny byly především psanou formou (edice, rukopisy), nicméně řada z nich je tradována i ústně.

Počátky tohoto literárního útvaru nemůžeme přesně určit. Jisté je, že se jedná o hodně starý literární útvar. Nicméně, není mnoho materiálů, které dovolují najít počátky písňové tvorby. Jisté je, že některé rysy mají velmi starobylý charakter a je třeba je dát do vztahu s jejich jasnými předchůdci ze středověkého Sefaradu, které jsou sice nepočetné, ale nejsou proto méně významné, jako například *Coplas de Yoçef* nebo *Coplas morales Sema-Toba de Carrión*. K oživení písňové tvorby došlo v 18. století. Toto oživení možné vysvětlit stejnými motivy, které vedly ke vzniku *Me'am lo'ez*, přání posílit znalosti tradiční židovské kultury národa. Jejich tematika je všeobecně židovská nebo specificky sefardská,

jen výjimečně se najde některá, která by nebyla úzce spjata se světem jejich prožitků.

Mohli bychom je řadit začínající těmi, které mluví o vzniku světa a o Evě a Adamovi, následným tématem by byl Abrahám, Izák atd. Mnoho jich vzniklo o královně Ester a o dalších biblických tématech.

Skupina citovaných písní, které opěvují velké mýty a slavné osobnosti židovského lidu, patří sem i skupina těch, které zpívají o sefardské historii, válkách a všeobecných historických událostech i událostech místních, při nichž se sefardská komunita nějakým způsobem zachrání z nějakého nebezpečí. Dalším z témat je například manželství. Jinou skupinu tvoří písně o víře a morálce.

V mnoha písních napsaných počínaje koncem 19. století jsou pojednávány sociální změny způsobené nástupem nové doby. Je třeba zdůraznit, že písně, ať už patří ke kterékoliv ze zmíněných skupin, přinášejí vždy něco vlastního, specifického a příznačného pro komunitu, která tyto písně vytvořila a zpívá.

Třetí etapa nastává v 19. století a je v ní patrný evropský vliv. Od poloviny 19. století je sefardský svět vystaven procesu, jež bychom mohli označit jako „kulturní“ revoluci, která v tomto případě je odlišná od toho, co se stalo počátkem 18. století. V předchozím století to bylo hledání směrem dovnitř, směrem k vlastní tradici. Avšak nyní hluboká změna spočívá v rozbití vžitých představ a vzorů, aby se společnost otevřela západní kultuře. Tato změna má mnoho příčin, přičemž některé z nich ovlivní i ostatní obyvatelstvo oblasti, jiné se dotknou jen sefardské komunity.

Mezi faktory vyvolávající tyto změny, které ovlivňují přímo sefardský svět, na prvním místě patří ohlasy, které doléhají z kulturního hnutí Haskalá (Osvícenství), které začalo v ruském a středoevropském judaismu. Ale to, co definitivně přispělo k transformaci sefardského světa východní Evropy bylo zavedení sítě francouzských škol (Alianza Israelita Universal) v poslední třetině předcházejícího století. Byla to instituce založená v Paříži v roce 1860. A Tak se sefardská společnost otvírá západnímu evropskému světu skrze francouzskou kulturu a francouzštinu

a všechno francouzské rozhodujícím způsobem ovlivní literaturu a nezvratně i jazyk.

Od té doby, literatura tradičně náboženská nabírá nový směr. Její vývoj se sice nezpřetrhal úplně, ale rozhodně je třeba mluvit o počátcích jejího soužití s literárními útvary světskými, těmi které byly právě adoptované, jako například novinářství, divadlo, próza, autorská poezie a také dějiny.

Mezi všemi těmito literárními útvary mělo své zvláštní postavení divadlo. Objevují se témata specificky sefardská, díla se všeobecně židovskou tematikou i díla přenesená z nežidovského světa.

První skupina se zrodila v klíně východních Sefarditů. Byla to díla kostumbristického charakteru, která ukazují řemeslníky, obchodníky, atd. vyjadřující se hovorovým jazykem, kteří hrají, smějí se a pláčí. V podstatě to byl obraz každodenního života. Ve 20. letech vznikala díla vyjadřující společenské změny: *Cale vivir a la moda*, *El marido moderno*, *La vida moderna*, atd.

Sefardité nezapomínají na svou španělskou minulost. Tato perioda se stává pramenem inspirace mnoha divadelních her. Sefardité však již po mnohé generace byli také členy společnosti turecké, bulharské, řecké atd. Píší tedy také příběhy blízké balkánskému světu.

Pokud jde o židovskou tematiku, některá díla se inspiroují v *Bibli* a v klasické historii, jiná odrážejí události diaspory.

Třetí skupinu tvoří díla z jiných světových literatur, především z francouzské, která je mezi Sefardity nejznámější. Jejich nejoblíbenějším francouzským dramatikem se bezesporu stal Molière. Byla přeložena řada jeho děl. Ovšem v oblibě byli i další francouzští autoři, např. Lamartine. Rovněž se realizují divadelní adaptace románové tvorby, jako např. Bídníci Victora Huga, dále díla Emila Zoly, Marcela Pagnola atd.

V menší míře se překládala díla jiných světových literatur, známe divadelní adaptace Tolstého *Anny Kareniny* a *Bratří Karamazových* od Dostojevského, z anglické literatury byl nevyhnutelný překlad Shakespeary hry *Romeo a Julie*.

Ve 20. století pak již začíná nezastavitelný úpadek sefardské literatury. Od prvních desetiletí dochází k tzv. sekundární emigraci, která

oslabila mnohé komunity. V tomto období je sefardský jazyk odsunut z veřejného života do prostředí rodinného a stává se pasivní. Největší ránu pak společenství, a tím i jeho jazyku, zasadily události druhé světové války.

Proudy emigrantů směřovaly hlavně do Ameriky, kde se jejich jazyk utápí v anglickém prostředí a v prostředí hispanoparlantním byl zcela pohlcen španělštinou. Tento proces je již nezvratitelný, a tak nezbývá než alespoň zdokumentovat to, co sefardská kultura již světu dala.

Jazyk a jeho vývoj

Judeošpanělština se definuje jako hispánský jazyk, jímž mluví sefardští Židé, rozuměje jimi ty, jejichž původ sahá do Španělska, tedy jazyk potomků těch, kteří byli vyhnáni ze Španělska, kteří po staletí před svým vyhnáním v Sefaradu žili a udržovali úzké vztahy sociální a kulturní s ostatním nežidovským obyvatelstvem, tedy s křesťany a s muslimy.

V prvním období po vyhnání nebyla ještě charakterizována jako autonomní jazyk, který by se lišil od soudobé španělštiny. V tomto prvním období jazyk, který si s sebou Sefardité odnesli, nezůstal kompletně izolovaný od Španělska, k tomu došlo až později, v 17. století, kdy byly zpřetrhány kontakty se zemí původu a sefardské komunity rozšířené po Otomanském impériu se usadily a začaly se rozvíjet svou vlastní cestou, přičemž v tomto vývoji se uzavřely samy do sebe.

Sefardský jazyk rozhodně není svědectvím fosilizované archaické kastilštiny, nýbrž jazyk, který žil po staletí svým vlastním životem, a dodnes přežívá, i když skutečnost je taková, že by se spíše dalo říci, že dožívá. Sefardština také není jakási „zchudlá španělština“, která by stála na okraji zájmu.

Jazyk Sefarditů během své historie dostal řadu jmen. Na prvním místě je třeba zmínit název „sefardský jazyk“, dále název vlastní akademické bibliografie, tedy „judeošpanělštinu“. Na druhou stranu je také velmi rozšířené pojmenování „ladino“. Právě kolem tohoto názvu se otvírá celá řada problémů a otázek. Sefardité byli velmi závislí na jistém typu servilního překladu svatých hebrejských textů (Bible, modlitby,...), který spočívá v tom, že se sice překládají slova, ale se snahou zachovat všechny možné lingvistické formanty, hlavně syntaktické, původního hebrejského jazyka. Tomuto typu překladů škola prof. Sephiha přisuzuje název ladino. Zdůrazňuje tedy, že výsledkem tohoto otrockého systému překladu, kterému on říká „jazyk – kalk“ je jazyk nazývaný ladino, který je odlišný od běžného jazyka, jímž Sefardité mluví a který se nazývá „judešmo“²³.

²³ V četných pracích H.V.Sepiha, od šedesátých let až do nejnovější doby, rozvádí a obhájí tuto teorii. Viz *El ladino verdadero o judeoespañol calco, lengua litúrgica. In Actas de las jornadas de Estudios Sefardíes*. Cáceres: Universidad de Extremadura, 1981

Během staletí mezi vědci vládla ona dichotomie „judeošpanělštiny – kalku” neboli ladina a „judeošpanělštiny hovorové” neboli judešma. Dnes ovšem výzkum již pokročil a díky posledním pracím profesorů Iacoba M. Hassána ve Španělsku a Mosheho Lazara v Los Angeles v Kalifornii a Isaaca Jerusalmi v Cincinnati v Ohio, se prokázalo, že musíme nazývat ladinem nejen ony překlady – kalky, jak se tvrdívalo dříve, nýbrž také, a to nezávisle na systému, který používají sefardští editoři a překladatelé, veškeré překlady do španělského židovského jazyka, neboli převody toho, co bylo napsáno v hebrejštině do jazyka srozumitelného lidu. A tak dnes lze mluvit o jednom ladinu „kalku”, které je majoritní a o druhém, „ne kalku”, neboť se nejedná o dva různé jazyky, nýbrž o dvě různé úrovně jazyka jednoho, tak jak se to například stává s právnickým jazykem, jehož výrazové prostředky se značně liší od prostředků jazyka hovorového.

Je třeba mít na paměti, že toto ladino „kalk” v překladech Svatých textů používá zvláštní formy jazyka s jistými archaickými znaky. Je možno připomenout například překlad *Žalmů* (Konstantinopolis – kolem 1540), *Pentateuch* (známý jako Pentateuch konstantinopolský – 1547) a samozřejmě i další díla.

Ve výše zmíněných textech se objevují slova jako *adolme*‘ (násilí) a *dolizado*‘ (modla), ze sloves to jsou *abondiguar*‘ (zlepšit), přídavná jména *doliente*‘ a *bien aventurado*‘, dále gramatické formy jako *alegrarmošemos*‘, což je forma budoucího času, ve které je zvrtné zájmeno *moš*‘ umístěno mezi infinitivem alegrar a koncovkou budoucího času – hemos. Kromě toho se můžeme setkat s inovacemi vlastními tomuto jazyku, např. použití slova *alzación*‘ místo slova *ofrenda*‘ (obětina). Avšak ani archaismy ani inovace nejsou specifickým útvarem „jazyka kalku“, nýbrž je můžeme najít v celém jazykovém spektru²⁴.

Mezi jevy typické pro ladino patří doslovná reprodukce syntaktických konstrukcí z hebrejštiny, jako je antepozice infinitivu, předmět v akusativu, který má stejný kořen slova jako sloveso: *demandar* *demanda*‘, *ferir* *ferida*‘, nebo použití *faces*‘ / *caras*‘, tedy formy plurálu hebrejského slova panim.

²⁴ Pro poslední příklady viz E.Romero, *Coplas sefardíes*, Córdoba 1991, str. 53 a 57

Abychom definovali jazyk Sefarditů je nezbytné říci, že jeho základem je jazyk kastilsko – andaluský 15. – 16. století, a že hlavní pilíře, na nichž je z fonologického hlediska postaven jsou následující:

1) Jeho charakter je obvykle označován za archaický. V jazyce existují rysy, u kterých je potřeba hledat vztah ke kastilštině předklasické. Například se udržuje série zvuků, které v dnešní španělštině již neexistují:

-/š/ - neznělá prepalatální frikativa která v kastilštině přešla v j [x], nebo, když ji následoval neznělý okluzivní foném postdorsovelární [k] se změnila v s, např. *diŷo, páŷaro, caŷca*

-/ž/ - znělá prepalatální frikativa, která se v kastilštině rovněž změnila v ,j‘ [x], např. *hiŷo, muŷer, oŷo*

-/ŷ/ - znělá prepalatální afrikáta – *ŷuntos, ĝente*

Další velmi dobře známé archaismy jsou:

-udržuje se /z/ - znělá dentoalveolární predorsální frikativa , tedy protiklad neznělé /s/ - například *caŷa, faċer* v intervokálníkové pozici.

-udržuje se rozdíl mezi okluzivním /b/ a bilabiální frikativou /β/, která se občas dokonce vyslovuje jako labiodentální /v/ - všechny tyto hlásky jsou reprezentované grafémem **β** a **’β**.

-udržuje se latinské f- na počátku slova, například *fiŷo* ‘namísto ,hijo‘, jisté ovšem je, že tento jazykový rys nenajdeme ve všech oblastech ani v každém období.

2) Další základní charakteristikou je, že v jazyce se objevují osobité inovace. Jde o specifické rysy vnitřního fonetického a morfologického vývoje, které občas zašly i dál než změny v moderní španělštině. Je to případ *sesea*, které je v sefardštině všeobecně rozšířené.

Dalším takovým rysem je *yeísmo*, které se v sefardštině všeobecně rozšířilo minimálně o století dříve než ve španělštině. Kromě toho se tento palatální foném artikuluje maximálně otevřeně, a to až do té míry, že občas z výslovnosti, a tím i z písma, zmizí. Můžeme tedy najít *familia*‘ přetransformované ve *familla*‘, ze kterého se nakonec může stát *famía*‘, přičemž použití obou variant (familla, famía) alternuje.

Je jisté, že mluvíme o fonetické evoluci, která koinciduje se změnami ve španělštině, ale jasné je, že tento proces je v judeošpanělštině rychlejší, neboť není bržděn žádnou grafickou normou²⁵.

3) Osobitým znakem identity judeopanělštiny je její charakter splynutí s jazyky jiných kulturních prostředí. Je to jazyk, který kombinuje materiály několika jazyků, které zasáhly do jeho vývoje.²⁶

Grafický systém²⁷

Písemnictví v sefardštině je vlastní, že se jedná o písemnictví „alchamiované“. Sleduje tak středověkou muslimskou tradici (z arabštiny *agamiya*, neboli cizí jazyk, přičemž oním cizím je myšlen jazyk křesťanů), kteří také psali kastilsky, v jejich případě arabskými znaky.

„Alchamiovaný“ hebrejský pravopis pro psaní ladinem se během staletí měnil. Sefardští tiskaři 18. století vytvořili koherentní systém adekvátní fonetice a vyřešili složitý problém aplikace hebrejského grafického systému na fonetický systém románského jazyka, jako je španělština.

V sefardských textech starší provenience se používalo písmene *guímal* s diakritickým znaménkem (ʿ𐤂) pro zápis následujících fonémů:

-/ĉ/ neznělá palatální afrikáta : *noche*

-/ʒ/ znělá prepalatální frikativa: *hiʿfo*

-/ɣ/ znělá prepalatální afrikáta: *ʿjuntos, ʿgente*

Moderní ortografie zavedla některé změny. *Guímal* s diakritickým znaménkem (ʿ𐤂) zůstává vyhrazen pouze pro neznělou palatální afrikátu /ĉ/ a pro znělou prepalatální afrikátu /ɣ/, přičemž pro znělou prepalatální frikativu /ʒ/ bylo zavedeno použití *záin* s diakritickým znaménkem (ʿ𐤁).

²⁵ Transkripce a studie o *Me'am Lo'ez* tvořila doktorskou práci Any Riaño, Universidad de Granada

²⁶ Kromě středověké španělštiny to je jazyk hebrejsko – aramejský, řečtina a arabština, severoafrická arabština, turečtina, bulharština, rumunština, srbochorvatština a z moderních evropských jazyků francouzština a italština.

²⁷ Jasnou studii grafického systému nabízí I.M.Hassán v *Sistemas gráficos del español sefardí*. In *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*, Cáceres 1987, s. 127 - 137

Šin s diakritickým znaménkem (װ) nebo i bez něho představovalo pak zvuk neznělou prepalatální frikativu /š/.

Typy písma, které se v tisku používaly, byly písmo kvadratické s vokalizací nebo bez ní a především typ písma, který vyšel z hispanojudejské kurzívy, tedy písmo raší. Ale koncem 19. a ve 20. století na celém turecko – balkánském území Sefardité začali používat latinskou abecedu, a to hlavně díky zakládání západních škol. Tato náhrada byla dovedena do konce počínaje rokem 1928, když Atatürk vydal dekret o používání latinky v celé říši.

Vývoj jazyka

Wagner mezi lety 1909 a 1914 publikoval svou historickou a lingvistickou teorii o Sefarditech. Vycházel z rozdělení turecko – balkánské oblasti na západní (Soluň), která byla obsazená Židy, pocházejícími převážně z Aragonu a Katalánska, a na východní (Konstantinopolis) obsazenou Židy pocházejícími z obou Kastilií, tím pádem zde jasně převládala kastilština²⁸. Byla to první významná teorie, která mluvila o regionálním rozdělení.

V 60. letech Révah odmítl citovanou tezi. Jedním z důvodů bylo mimo jiné i to, že během mnoha let se zachovávala jedna koiné po celém východním Středomoří a také, že dialektální rozdíly označené Wagnerem a dalšími se objevují až v pozdní době, počínaje obdobím, ve kterém se rozbíjí jednota Otomanské říše²⁹. O málo později přišli se svými teoriemi Sala, Sephiha, Hassán a další badatelé, kteří přinesli nový náhled na věc.

D. M. Bunin nám nabízí jasné rozdělení distinktivních regionálních rysů judeošpanělštiny. Vychází z klasického rozdělení na dvě klasické lingvistické zóny, Otomanskou říši a sever Afriky, ustanovuje základní rozdíly mezi nimi a znovu je rozděluje na subregiony s jejich různými subdialekty: v Otomanské říši nacházíme jihovýchodní subdialekt (turecký, řeckovýchodní, bulharský) a severozápadní (jugoslávský, rumunský, západobulharský a rakouský), zatímco na severu Afriky nacházíme dva subdialekty: tangerský a tetuánský.~

²⁸ WAGNER, M. L. *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Wien: 1914, s. 53 - 63

²⁹ RÉVAH, I.S. Formation et évolution des parlers judéo-espagnols des Balkans, *Ibérica* 6: 1961, s. 173 - 196

Periodizace jazyka

Jak říká D. L. Gold, jazyky mají jen zřídka datum zrození³⁰, jisté je, že všechny mají své předchůdce, v případě judeošpanělštiny je tento předchůdce středověký a hispánský.

Obvykle existuje tendence včlenit středověké poloostrovní období jako první etapu života judeošpanělštiny, což předpokládá sáhnout v dějinách až k Sefaradu³¹ a začít historii tohoto jazyka tam, kam nepatří, neboť tento jazyk je jazykem španělských Židů v exilu. Texty napsané na španělském území před vyhnáním mohou být považovány jen za “jasné předchůdce“ vzniklé na území středověkého Sefaradu³².

Během středověku Židé na Iberském poloostrově mluvili více méně stejným jazykem, který používali jejich křesťanští sousedé. Existovaly lehké rozdíly mezi oběma mluvami (křesťanskou a židovskou) a také je třeba mít na paměti odchylky mezi projevem psaným a mluveným.

V jazyce středověkých Židů žijících v Sefaradu se objevují prvky hebrejské a aramejské (jako např. ‚šabat‘, ‚cahal‘, ‚enheremar‘), řecké (‚Aigyptos‘, ‚meldar‘) a arabské (‚alhad‘), převládají však elementy patřící do středověké hovorové kastilštiny.

Pro periodizaci vycházíme z rozdělení na dvě velké zóny expanze, ve kterých se Sefardité po svém vyhnání usadili: Otomanská říše a sever Afriky. Pro studium situace v Otomanské říši existuje dostatečná dokumentace, pro sever Afriky a arabské země se musíme pro období před 19. stoletím spokojit jen s velmi skromným materiálem.

Periody

Vývoj jazyka prošel třemi klíčovými obdobími:

Období preklasické – století 16. a 17. – Teprve od 17. století byla judeošpanělština izolována od vlivů španělštiny a můžeme tedy mluvit o jejím samostatném vývoji, který vycházel z překladů hebrejských textů.

³⁰ GOLD D. L. “An Introduction to judezmo” In *Los sefardíes. Cultura y literatura*. ed. P. Díaz-Mas, VI Cursos de Verano. San Sebastián: Universidad de País Vasco, 1987, s. 63

³¹ Terminologie rozdělující chronologicky období pochází ze školy Weinrichovy

³² Romero, E. *La creación literaria en lengua sefardí*, s.19 – 23 a 146

Preklasické období je dobře dokumentované díly, která spatřila světlo světa v tiskárnách v Konstantinopoli a v Soluni – např. *Dinim de Še ħitá y bedicá* (Konstantinopolis 1510), dílo které radí, jak porážet zvířata, aby to bylo košer. Dalšími díly tohoto období jsou *Šulḥán hapanim o Meša de el alma* (Soluň, 1568) a dílo Baḥḥy ibn Pacudy v překladu Josého Firmóna *Ḥobat halebabot* (Konstantinopolis, kolem roku 1569 – *Obligación de los corazones*).

V tomto období se jazyk zdá určen pouze k překladu, zatímco v dílech vlastní volné tvorby, jako např. v dílech M. Almosnina *Crónicas de los reyes otomanos y Regimiento de la vida* (Soluň 1564) se setkáváme s kastilštinou velmi čistou, kterou Dr. Elena Romero označuje za prejudeošpanělštinu.

Je třeba věnovat pozornost historickým a sociopolitickým změnám země, kde se jazyk rozvíjí. V případě Sefarditů žijících v Otomanské říši, ačkoli byli sultánem velmi dobře přijati, se komunity uzavřely samy do sebe. Zhoršení životních podmínek Sefarditů na sebe nenechalo čekat a jediným východiskem se zdálo to, že se přimknou k západní kultuře, ačkoliv způsobem velmi izolovaným, uprostřed orientálního světa. Prolínají se jazykové prvky španělské kultury s kulturními prvky tureckými, řeckými a balkánskými, společně s materiály, které se váží na židovskou tradici. 17. století je nazýváno stoletím vydavatelského ticha a dochovalo se nám z něj jen několik málo textů, nicméně, jak dokazují díla dochovaná ze 16. století, cesta k lingvistickému a literárnímu rozkvětu již byla nakročena.

Období klasické – 18. století - polovina 19. století – Jazyk v té době dosáhl zralosti, je na úrovni, na které je schopen nejen pokračovat v překladatelské práci, ale také tvorby vlastních literárních děl. Toto období lze rozdělit na dvě další etapy:

Plně klasická (1729 – 1810)

Pozdně klasická (1811 – 1860)

Klíčovým datem tohoto období se zdá být rok 1729, kdy v Konstantinopoli vychází *Ottiyot de raḥi 'Aqubá*, dílo, jehož autorem je

Abraham ben Isaac Asá. Tou dobou vychází i další důležité texty jako např. *Me'am lo'ez*, které jsou neméně důležité.

Právě v těchto textech najdeme doklady o vývoji jazyka, který se dostává právě nyní do období zralosti a maximálně zvětšuje svou výrazovou kapacitu.

Ze španělských prvků se neudrží palatální *l'* a v písmu bývá zaměňováno za *y*; původní *ll* se občas píše *y* (dvojitý yod): *yamar*, zatímco původní *y* se naopak občas píše *ll* (*lámed* a *dvojitý yod*), zcela tedy zobecněl jev nazývaný yeísmo.

Počáteční latinské *f*- již není psáno s *he*, nýbrž na počátku slova stojí *álef*: *fi'fo'* je *i'fo'*, dále se objevuje množství metatezí *rd* v *dr*: *vedrad'*, *godro'* a narůstá tendence přidávat hebrejské a aramejské prvky, pokračují výpůjčky z místních jazyků, například *colay'* (fácil), formování perifrází *hacer dicat'* (prestar atención) a další slova s tureckým kořenem a koncovkami nebo příponami španělskými *bitirear'* (concluir) – z tureckého *bitir(mek)* – se španělským *-ear*.

Pozdně klasické období začíná v roce 1811, což je datum, kdy se ve Vídni objevuje maḥzor (modlitební kniha) s instrukcemi a komentáři od Yisraela B. Ḥayima z Bělehradu. Toto období trvá zhruba do roku 1860. Tato etapa je historicky ovlivněna politickou dekadencí Otomanského impéria.

Z kulturního hlediska lze tato léta charakterizovat přesunutím nakladatelských center. Svůj monopol ztrácí nakladatelství v Konstantinopoli, Soluni, Smyrně, Amsterdamu a v některých italských městech. Počátkem 19. století některé sefardské komunity žily na území Rakouska – Uherska, tam se také posiluje nakladatelská činnost. Díla tak byla vydávána ve Vídni, Bělehradě, Sarajevu, Sofii, Bukurešti i v dalších menších městech. Toto přesunutí se samozřejmě nutně odráží i na vývoji jazyka.

Díla Yisraela Bechara Ḥayima z Bělehradu mohou být považována za velmi významný doklad lingvistických změn doby a hlavně vyvrcholení změn v pravopisném systému, v němž převládá kultivovaná umírněnost. V pravopisu této doby je třeba vyzdvihnout následující: záin s diakritickým znaménkem reprezentuje /č/ a /ŷ/. Oproti tomu

v Ḥayimových textech se objevují prvky typické pro Sefardity žijící na severozápadě, tedy v Rakousku, Jugoslávii a Rumunsku, a to i včetně výpůjček ze slovanských jazyků.

Období moderní – zhruba od poloviny 19. století do současnosti. Jazyk v té podléhá západním vlivům, především vlivu francouzštiny, objevuje se jazyk, jež by bylo možné nazvat „neojudeošpanělština“ nebo „neoladino“. I toto období prochází dvěma etapami:

Plně moderní neboli **první** (1861 – 1. světová válka)

Mezi lety 1914 – 1940 není v jazyce pozorovatelné žádné hnutí. Jazyk stagnuje.

Pozdně moderní nebo **druhá** – od 40. let 20. století do dnešních dnů. Jazyk prochází procesem dialektizace, ale což je mnohem závažnější, jazyk prakticky mizí.

Od roku 1861 můžeme mluvit o moderním období, která trvá až do 40. let 20. století. Z historického hlediska je tato etapa poznamenána revolucí mladých Turků v roce 1908, boji proti Itálii v letech 1911 – 1912, balkánskými válkami z let 1912 – 1913 a první světovou válkou. To vše zdevastovalo sefardský život i jejich instituce. Zároveň je to i doba, kdy triumfují evropské školy založené v Otomanské říši (např. Alliance Israélite Universelle z roku 1860 a Società Dante Alighieri z 1888). Jejich působení silně ovlivnilo formování jazyka, poznamenaného francouzštinou a italštinou. V téže době se rodí i nová literární tendence. Díla jsou dokladem hlubokých změn, kterými prošly jak Sefardité, tak i jejich jazyk. Do tohoto období spadají literární útvary, které sefardské tvorbě nebyly vlastní a které jsou označovány jako útvary adoptované: novinářství, romány, divadlo a autorská poezie.

Druhá etapa moderního období začíná 40. lety 20. století, tedy druhou světovou válkou, a trvá až do současnosti. Během této fáze jazyk Sefarditů ustupuje a podléhá procesu „rozkladu“.

Byly to roky nové fáze emigrace do jiných evropských zemí, do Severní Ameriky, na jih Afriky, do Austrálie a později do Izraele. Území turecko-balkánské je navíc poznamenáno i utvářením nových národních států, které potřebovaly získat etnickou, jazykovou i kulturní jednotnost, což s sebou přineslo prakticky vymizení sefardského světa.

Kromě toho se do židovských, tedy i sefardských, dějin zapsala druhá světová válka. Židovské komunity byly zdecimovány. V 50. letech mnoho Sefarditů odchází do Izraele.

V souvislosti s tímto posledním obdobím mluvíme i o poslední etapě ve vývoji sefardského jazyka. Projevují se snahy, uvědomělé i neuvědomělé, přizpůsobit jazyk španělským lingvistickým normám. A tak dnes můžeme říci, že zbytky judeošpanělštiny, které ještě přežívají, jsou dialektální variantou španělštiny, uzavíraje tak proces opačný, než bývá obvyklé, který spočívá v tom, že dialekt se nakonec stane jazykem, tedy v tomto případě je to jazyk, který se nakonec stal dialektem³³. Judeošpanělština se stává pouze jazykem rodinného prostředí.

Na tomto místě bych chtěla jen stručně zmínit prvky, které jazyk Sefaritů charakterizují:

Fonetika:

Fonémy /š/, /ž/, /ý/ ze 16. století jsou dosud v judeošpanělštině zachovány ve slovech, jako je *quiřada* (starošp. *quixada*), *ofo*, *ĵengibre*

Také počáteční latinské *f-* zůstalo v některých oblastech zachováno.

Zvuky /b/ a /v/ existují jako dva odlišné fonémy.

Je zachováno intervokální znělé *ś* – *caśa*, stejně tak tomu je s jistými řetězci středověkých zvuků jako *bd*: *cobdo* (codo); *mb*: *lombo* (lomo); *śk*: *caśco* (casco)

Také se udržují jevy, které do judeošpanělštiny přišly z jihošpanělských oblastí, jako je již dříve zmíněné andaluské *yeísmo* a *seseo*. Zvuk, který byl ve středověku zaznamenáván *ç* se v sefardské výslovnosti přeměnil v *s*: *coraçón* > /*corasón*/

Zcela běžným jevem je metateze *rd* v *dr*: *vedrad*, *godro*, *sodro*.

Morfologie:

Jazyk je ovlivněn dialekty Otomanské říše například přijetím diminutivní přípony *-ico*, *-ícico*, namísto *-illo* a *-ito*: *dedico*, *manícica*.

³³ Ana Riaño; *La lengua sefardí y su evolución*, s. 101

Oproti španělštině se mění formování slov ze španělských kořenů: pecho + -adura = *pechadura* (seno).

Užívají se verbální formy jako *nadí* místo nadé; *nadates* místo nadaste a *nadateš* místo nadasteis ve dnešní španělštině.

Lexikum

Udržuje se řada termínů, které z dnešní španělštiny již zmizely, jako například *renes* (*riñones*), na druhé straně nenarazíme na slova, která se do španělštiny dostala až v 16. století, např. *dedo meñique* a *bigote*, pro které Sefardité používají *dedico chico* a *mostacho*.

V Americe se jazyk Sefarditů přiblížil španělštině snad nejvíce, a tak zmizely tradiční fonémy /š/, /ž/, /ý/ a došlo i ke změnám lexikálním.

Hebrejské a aramejské komponenty mají vztah k náboženství, ke zvykům a tradicím, ale najdeme výrazy i z jiné oblasti, např. *garón* (hrdlo), *reá* (plíce), *muela del séjel* (zub moudrosti) atd.

Vídeňská literární produkce

V sefardské literární produkci byly důležité dvě zeměpisné oblasti, v nichž byla soustředěna řada nakladatelství. Vídeň je, v tomto případě, přiřazována k centrům turecko – balkánského světa.

Vydávání sefardských textů v Rakousku, konkrétně ve Vídni, je doloženo od počátků 19. století. Mezi lety 1813 – 1815 byl ve Vídni vydán překlad *Bible*, známý jako *Minḥat Šay* podle komentáře doprovázejícího text *Bible*, jehož autorem byl Yedidiá Šelomó de Norzi. Samotný biblický text přeložil Yisrael Bachar Ḥayim. Kniha byla vydána v písmu raší a obsahuje verzi hebrejskou a verzi psanou v latinu. Po každé z jednotlivých knih následuje komentář v hebrejštině. Ḥayim zdůrazňuje přínos čtení *Bible* pro zralého čtenáře, kterému může sloužit jako učitel. Nakonec ještě dodává, že člověk, když se ponoří do četby „nevyhledává špatnou společnost a vyhne se špatným řečem...”³⁴. Forma, jíž Yisrael Bachar Ḥayim dělá publicitu své knize je rozhodně zajímavá.

Poslední verze *Bible*, které vycházely měly již jiného ducha a jsou vydány protestanty. I ony však stále ještě obsahují prvky judeošpanělského kalku. Známe *Bibli*, jež byla vydána ve Vídni roku 1841, a potom ještě jednu, vydanou téměř o sto let později, tedy roku 1931. Jejím vydavatelem byla Societá Americana de Biblia. Přestože tyto *Bible* byly vydány křesťany, nikterak se rabínům nepříčily.

Dále ve Vídni vyšel sidur *Bet tefilá* od Abrahama Asá. Byl vydán pod stejným titulem Yisraelem Bacharem Ḥayimem v roce 1813, ovšem aniž by bylo citováno jméno autora.

Je známa ještě jedna kompletní verze siduru, tvůrci této verze jsou bratři Ya'acob a Yosef Alchejovi. Jedná se o *Séder Tefilat kol pé* a vyšel v roce 1865 ve Vídni. Později byl reeditován J. Schlesingerem a vyšel ještě několikrát, a to v letech 1874, 1884, 1891 a v roce 1894, tato verze vyšla v písmu raší.

Zdá se, že zvláštní oblíbenosti dosáhla modlitba *Moda'á*. Byla zařazena do několika sidurimů. Výjimkou nejsou ani vídeňská vydání.

³⁴ “no viene a juntarse con compañía negra (mala) y es escapado de hablas negras...”
Romero, Elena. *Creación...*s. 42

Dále ve Vídni vyšly mnohé machzorimy. V letech 1820 a 1836 se jednalo o machzor *Tres pascuas* od Yisraele Bachara Ḥayima vydaný A. Schmidtem. Mnohé další byly vydány později mezi lety 1867 až 1924 J. Schlesingerem.

Jako jeden z mála machzorimů právě *Ros hasaná* publikovaný ve Vídni obsahuje překlady textů v próze.

Některé z machzorimů vydaných ve Vídni obsahují pasáže, které nejsou modlitby, v judeošpanělštině. Například v machzoru z roku 1811 se objevuje text „*Tá'am*“ (*Razón*) a v machzoru vydaném v roce 1860 Reubénem Baruchem se objevuje fragment z *Šébet Yehudá* od Šelomóna ben Vergy³⁵.

Ve Vídni mezi lety 1843 a 1926 v nakladatelstvích pánů Smidta, Knöpflemachera a Schlesingera vycházela parafrastická verze *Jeremiáše*. Text byl začleněn do knihy *Séder Arbá' ta'anivot*, která poprvé vyšla v Benátkách na konci 16. století a během dalších staletí byla znovu a znovu vydávána. Mezi jinými jsou známá právě i ona vídeňská vydání. Ve většině těchto opakovaných vydání je sefardská verze zařazena za každým hebrejsky psaným odstavcem.

Další velmi početné edice jsou edice *Knihy Rut*. Tento text se objevuje v machzoru *Tres pascuas* v Benátkách, Liorně, Soluni a ve Vídni. Kromě toho, *Rut* vychází také v samostatných edicích v řadě měst pod názvem *Meguil lat Rut*, vídeňské verze vyšly v letech 1890, 1899 a 1909.

Mezi dalšími biblickými texty ve Vídni vyšly v roce 1822 díky péči Yisraele Bachara Ḥayima *Žalmy* zařazené do *Séfer Tehilim*. Yisrael Bachar Ḥayima o devět let dříve vydal jiný *Séfer Tehilim*, který však v judeošpanělštině obsahuje pouze vysvětlivky a komentáře.

Knihy *Pirqué abot* jsou rekompilacemi rčení a morálních úvah. V judeošpanělštině jich vyšlo téměř 40. Poslední vídeňskou verzi známe z roku 1897, jí předcházely ještě tři vydání, přičemž první z nich vyšlo v roce 1815. Jednotlivá vydání se navzájem ovlivňovala.

Hagadá de Pascua je text patřící do liturgie v domácnosti. Je určen k tomu, aby byl čten o prvních večerech svátků. Knihu lze považovat za kolekci biblických pasáží, k nimž se přidružily hymny a některé další

³⁵ Ibid., s. 54

texty. Počet vydání byl vskutku úctyhodný. Z období mezi lety 1852 až 1924 jich známe 25 vydávaných nakladatelstvími Adalberta de la Torre, Israela Knöpflmachera a J. Schlesingera.

Mezi texty oracionálů figuruje také tradiční i moderní poezie. Jedná se o piyutimy. Představují zhruba 80 textů a příležitostně se můžeme setkat i se jmény překladatelů. Velký počet poetických textů v oracionálech by se dal dokonce označit za tradici specificky vídeňskou. Dokládají to edice z nakladatelství J. Schlesingera z let 1867, 1885, 1890 atd.

Velmi rozšířené jsou knihy o morálce, které bývají děleny do třech oddílů:

- a) všeobecná témata
- b) specifická témata
- c) knihy pro děti

Z řady knih se všeobecnými tématy se ve Vídni v roce 1822 objevuje nová verze knihy *Obligación de los corazones*. Za jejím vydáním stojí Yisrael Bachar Ḥayim, ničím se však prakticky neliší od verze, která vyšla v Benátkách v roce 1713.

Důležitou složkou literární činnosti bylo novinářství. Sefardská společnost konce 19. století rozhodně již nepředstavovala komunitu, jejíž zájmy byly výlučně náboženské. Informace přicházející ze světa podnítily změnu přístupu k okolnímu dění. Celkem sefardské komunity vydávaly na 300 novinových titulů různého trvání i charakteru. Deset novinových titulů vycházelo i ve Vídni. Ty nejdůležitější se objevily na konci 19. století. Neměly však dlouhého trvání a již počátkem 20. století mizí.

V letech 1861 až 1872 vycházelo *El Coreo de Viena* vydávané Sentem Semem a jejich šéfredaktorem byl Yosef Calvo. Tyto noviny příležitostně vycházely s přílohou, a tou byla v roce 1871 *El Trešoro de la Caša* a v roce 1875 to byla *La Política*.

Semo a Calvo také v roce 1864 redigovali *El Dragomár*. Calvo navíc ještě pracoval pro *El Nacional* (1867 – 1869) a Riší Biší v roce 1867.

O vydávání dvojích novin se zasloužil i Baruch Yicchac Mitrani, a to *Šim'i Banim* v roce 1877 a *Karmi Šeli* v roce 1890.

Ještě na počátku 20. století vychází *El Mundo Sefarad*, který se označuje za časopis pro společenský a kulturní život. Časopis byl vydáván společností Esperanza a zajímavé je, že i když se jednalo o vídeňský časopis, tištěn byl v Sofii.

Dále vychází řada pedagogicky zaměřených knih určených pro potřeby škol. Většina z nich je moderně zaměřená, i když samozřejmě nezanedbávají náboženské vzdělávání a výchovu. Ve Vídni vycházejí četné učebnice hebrejštiny. Je to možná dáno tím, že sefardská komunita byla v aškenázském světě v menšině a chtěli zabránit tomu, aby jejich děti přejaly výslovnost hebrejštiny od Aškenáziů, která byla výrazně odlišná. Dokonce se zmiňují o tom, že jejich výslovnost považují za fatální³⁶.

V 19. století začíná vycházet další z tzv. adoptovaných moderních literárních útvarů, a to tvorba románová. První romány v judeošpanělštině vyšly v poslední třetině 19. století. Nejdříve se publikovaly hlavně překlady a vycházely v nejrůznějších městech sefardského světa a Vídeň mezi nimi nesměla chybět. Knihy byly často publikovány v novinách na pokračování. Tímto vydáváním měl být zajištěn dostatečný odbyt. Nicméně, někdy to svůj účel neplnilo, neboť sefardští čtenáři častokrát, místo aby si koupily svůj vlastní výtisk, raději dali přednost jeho půjčení. Na to si stěžovali mnozí nakladatelé, jimž tento čtenářský přístup výrazně komplikoval život.

Zpočátku původní tvorby bylo opravdu málo, ve Vídni například v roce 1865 vyšel *Consejo a tomar (Güerta de Historia)*, jehož autor zůstal anonymní.

Romány začaly vycházet ve formě románových kolekcí. Mezi nejstarší patří *Güerta de Historia* z roku 1864 a *Ilustre Güerta de Historia* z roku 1880. Obě tyto kolekce založil Sento Semo.

V roce 1878 vychází novela Barucha Yišhaca Mitraniho, přeložená z hebrejštiny, *Don Yosef y su hija*, zabývající se sefardskou minulostí.

³⁶ Ibid, s. 199

Další z adoptovaných literárních útvarů je divadlo. Řada divadelních her byla vydána ve Vídni mezi lety 1889 až 1921. Stejně jako romány byly i mnohé divadelní hry uveřejněny v novinách.

Ve Vídni vyšly například hry *Jeftah* (1921) a *La hija del Sol* (1921), jedná se o alegorii v jednom aktu. Autorem obou her byl Šabetay Yosef Djaen. Není bez zajímavosti, jakou formou tvůrce těchto her ošetřil autorská práva, když píše: „Autor si osobuje právo tisku. Nikdo nesmí tisknout jeho díla v originále ani v překladu, aniž by předtím byl požádal o dovolení autora nebo jeho potomků.“³⁷ Upozornění se nechází hned za titulní stranou. Hudbu k jeho hrám skládal prof. Abraham Susin.

Kromě původních her vycházely ve Vídni i překlady, např. překlady her Moliérových.

Na závěr této kapitoly bych chtěla podotknout, že produkce vídeňských nakladatelství byla sice menší než například nakladatelská činnost v Konstantinopoli či Soluni, rozhodně však nebyla zanedbatelná.

³⁷ “El autor se reserva el dereto de impresión. Ninguno no puede estampar sus obras en original o en treślado, sin haber tomado prealablemente la permisión del autor o de sus herederos.” DJAEN, Šabetay Yosef. *Jeftah*. Vídeň: 1921

Transkripce

(Pro odlišení písma raší a kvadratického písma v transkripci používám tučného typu písma pro transkripci z písma kvadratického. Na stránkování původního formátu upozorňuji odkazem pod čarou.)

Don Yosef y su hija

Historia muy curiośa que aconteció en la España

En el seculo quinceno a la cuenta franca, de un judio
primo ministro del rey don Juan. Treśladada de la
lengua santa en habla clara que se
habla entre muestros hermanos de
la Turquía, allí !

Por mi el minor

Baruj n* Yiśhac Mitrani s*t

Viena

Hallado en boteca del señor Schlesinger en Viena

Šnat tezaku lešanim rabot leyešira lafak³⁸

³⁸ Kéž jsme hodni, abychom vzpomínalo po mnohá léta od stvoření – zvýrazněná písmena udávají letopočet

Avisó

A mis honrados y estimados amigos de la Turquía
que se abonaron a mi folio „**Šim'u banim**“ y que por cavsa
de las circunstancias del ineverno pasado, no me pudieron
alcanzar sus abonamientos, ni yo les pude mandar mis folios
les do aquí las gracias públicamente, y les do a saber, que
areposándose el mundo, y viniéndome sus abonamientos, empezaré
a continuar en mi laboro **b*n be*h**³⁹! Y les rogo que apresuren
a ayudarme por mi folio, y por mi libro de gramática, parte
primera, que ya salió de la estampa, y espero mandárselos
en prima ocasión favorable, como también rogo que me hagan
saber si tienen el gusto de recibir semejantes historias
hermośas, como la que meldaron en este librico, por estam-
par más semejante, y con esto harán una grande miśva de
sostener mi familia y mis criaturas que mos topamos a las
horas en grande apreto y más y más por ser **mejezikey**
ha-Tora⁴⁰, se por que ya me conocen que so **b*h** de los que procuran
a afirmar **we-hegeta bo yomam wo-layla**⁴¹ y sí por sostener
muestra literatura jûdaica.

El que roga por sus vidas dichośas todos sus reas

Baruj n* le-adoni avi ha-rav ka* mohara*r⁴²

Yiśhac Mitrani Nero* s*t⁴³

1

³⁹ **b*n be*h** (be-ezrat Ha-šem) – znamená s pomoci boží

⁴⁰ Znamená ,těch, kteří se drží Tóry‘

⁴¹ Znamená ,a budeš v ní hloubati dnem i nocí‘

⁴² Znamená ,požehnána budiž duše mého milovaného otce a váženého učitele a rebbe’
(**ka* mohara*r** doslova: kavod mo-reynu we rabeynu rabi)

⁴³ Nero (yair) S-ovo T-ovo – znamená ,Kéž jeho světlo září a zaplane a jeho skončení bude
v dobrém‘

España, es la tierra en la cuala estuvieron en tiempos antiguos, nuestros padres, con mucho reposo gozando grande vicio, antes que los Aroncho con era de destrucción. En esta tierra se esforzaron padres por mampararla en días de guerra y por afamarla con sus grande cencia en días de paz.

En esta tierra, una vez antes cientos de años enreinaba Don Juan hijo de Manuel, y el judío don Yosef ben Apria era su vezir (primo ministro) su cajero y su consejero. El rey lo amaba a don Yosef mucho, y el ministro lo servía a su rey con fieltad de alma y de corazón y con toda su hacienda, también todo el pueblo de los ministros, hasta el pueblo mediano se alegraban de tener un ministro capo tanto derechero como plaçentero y lo honraban mucho.

Una tarde de la primavera, danda el sol alumbraba en la parte de maarav sus últimos rayos sentiaban sobre el río „Guadalquir“ el huír estaba aenda cayente del fuego de la calor del día y los moradores de la ciudad „Sevila“ capitala de „Castilla“ esperaban con despalcencia la noche que les traerá frescor, y reposarán de la lazdra del día quen en palacios de hermošura, y quen en camaretas de escuridad, solamente en la cámara de don Yosef no había reposo, siendo el trešorero del reinado tenía daenda grande laboro, de calcular muchos contos, y areglar sus libros, de jando uno, tomando otro, cargado de ondos penserios cuando sus faces alumbraban, y cuando se le atoraban.

La camareta en la cuala don Yosef estaba, estaba afeitada con grandes hermošuras, las bancas estaban cubridas con manteles blancos labrados con grande maestría, y en las ventanas estaban con hermošísimo orden puestas ramas de flores y rošas muy hermošas y goleriošas, cantidad⁴⁴ que todo el que venía en esta camareta se encantaba de la gran hermošura que reinaba en ella y de la maestría del que hizo toda esta hermoša ordenanza, todo esto hacía cada mañana „Sara“ la hija del primo ministro con grande covdesía.

A la meša que estaba llena de papeles y libros de contos importantes del reinado, estaba Don Yosef arimado, de penserios hondos embarazado, la péndula en la mano y los ojos sobre los libros y la hermoša como el sol, la gracioša Sara labrando un muy lindo labrado, estaba

⁴⁴ MITRANI, Yišhac. *Don Yosef y su hija*. Viena: 1878, s.1

asentada enfrente de su señor padre, teniendo sus ojos decolgados en él, buscando la ocasión para hablarle algo, ma a su desplacer, cuando abría sus labios por tomar la palabra, su padre ya tomaba su hecho, y no se atrevía baldarlo de su laboro.

„Muncha moneda se englutió la guera que tuvimos no haće mucho tiempo-“ decía Don Yosef meneando la cabeza. „No sé cómo aĵustar la mengua del tresoro sin apeşgar el yugo de peĵas sobre el pueblo pobre. El rey me encomendó de buşcar por demás, a acóger muncha moneda que tiene su gobierno agora de menester y no hay lugar de ande haćer entrar esta moneda! Que qué haga yo? Que les tome de las vividas y de los güérfanos el pan seco que van a comer la tarde dospués de su fuerte laźdra del día? Ah! Cómo que pueda yo ver cuando los policías (zabetes) les emprendarán sus colchas y sus camisas! Oh! No! Yo no vo haćer esto nunca! Ma qué dé yo y esta vez de mi fego? Y qué me importa?“ – dejó avagar – mirándola a Sara - ella ya se está contenta con lo que tiene, siendo el Dio la engració con buen corazón... Hablando esto quedó de escribir apretándose las manos una con otra, viendo esto, Sara de jó y ella su laboro, se acercó al lado de su padre con caras alegres, y con gracia muncha le dijo: „Padre mío querido! Hay muchas horas, que estó esperando el punto de poder hablar con ti, ma tú no me mirates hasta agora!”

“Créeme hija estimada mía!” le respondió Yosef besándole su clara frente, que ya tengo grande covdesía de engletarme con ti, y si podía ser, también de la mañana⁴⁵ hasta la noche, ma ya sabes que apropió mis mej ores horas, santos, para precurar a adelantar a muestra nación, y a todos los moradores de muestra tieria, y que por hacereles alcanzar bien y salvación metí todo mi foder y mi inteción por ésto, hija mía querida! Cuando quieres pasar un poco el tiempo, te puedes ir ande tus amigas e inglinarte con ellas.

“Según díces, así es - dijo Sara a su padre con alegría - en verdaderamente mi alma está atada con la alma de mi querida „esnuela“ y cuando vo ande ella, tengo grande plaćer, como lo propio ella con mi compañía se topa muy contente y alegre“.

⁴⁵ Ibid., s. 2

“La compañía es grande vicio para la persona, y tú mi hija, no te manca este vicio, endemás que tienes a la hija del rey por compañía!”

“¡Mi alegría es grande de tener semejante amiga!”

“Seguro porque es la hija de nuestro enšalšado rey! - le diŕo el padre mirándola.

“¡No por esto! - repondió Sara con recíora - No es porque es hija de rey, sino por su preciada alma y su corazón bueno y ĝeneroso, que el Dio le engració, por esto es lo que está mi alma apegada con ella!”

“Brava, hija mía! - le respondió don Yosef - tú hablas con razón, yo tengo grande alegría porque te apiadates por semejante estimada manceba, tan buena y ĝenerosa, lo que da a la persona la verdadera estima y gracia, tú te puedes estimar dichoša con esto, más que todas tus compañeras, endemás agora que es la hija del rey nuestro”.

“Oye padre estimado - le diŕo Sara - te contaré la grande amistad que me tiene Estela, siendo ella no topa contentes en dinguna coša valutoša mueva que se toma, sin tomarme y para mi la propia coša, hoy de mañana dospués de amanecer antes de salir el sol, me fui al verĝel a pasearme un poco con mi querida Estela, según me ušo de siempre, la princeša tenía las caras muy relucientes de⁴⁶ alegría, de esto entendí que tiene un alegre sentimiento en su corazón por mi plačer, y me lo está guadrando de mi para hácerme súpito alegrar, en esto mos truĝo el esclavo dos caballos árabos relucientes en su color preto, todos de una igual hermošura que no se apartaba nada de uno al otro. “Mira, mi querida!” me diŕo Estela, con su gracioša humildanza (*anavá*) “el uno de estos caballos me lo mercó mi padre, y yo hiće todos los moldes para bušcar un otro semejante a este para ti, mi estimada!” Y no tuve repošo hasta que lo alcancí, agora me alegro con mi caballo precioso sabiendo que ya tienes y tú uno semejante, agora cuando mos van a ver la ĝente a las dos ĵuntas subidas sobre los caballos, no van a saber apartar de la hija del rey a la hija del primo ministro, ma acavídate, no te quites el velo de tu cara – diŕo ella más, riéndose con su gracia hermosa – no sea que se yeren la ĝente y pensen que yo so tú, Sara, mi querida!”

⁴⁶ Ibid., s. 3

Don Yosef se rió un poco, y las caras de Sara se hicieron coroladas enterandas de su grande gusto, y le dijo a su padre: “Y en verdadamente, según dijo Estela, así fue, pasando por la civdad huíamos a la gente que se razonaban de vagar por mośotros por apartar, cuál de mośotros es la hija del rey, y cuál, la hija del judío?”

“¿Y el rey qué?” le dijo don Yosef.

“¡Y el rey también me quiere mucho, y de vez que me ve en su palacio, me amostra caras alegres y me pregunta por la paz de su fiel esclavo, tú mi honrado padre y estimado - le respondió Sara con caras relucientes de alegría.

“Quén diera que siempre tenga así su corazón amistośo para mí!” dijo don Yosef. Tembla le trabó a Sara de señor estas hablas de su padre y echó un grito con estremeción.

“Qué estás hablando? Padre mío querido!? Cómo? Tienes espanto que el rey se ensañara contra de ti?!”

“Por mi cavśa no me espanto que haré cośa de hacerlo arabiar con mi, siendo mi justedad y mi derechedad, la ve⁴⁷ siempre en cada paso. Ama bien saber, mi querida, que somos judíos, y esto abasta por achaque a mis enemigos celośos de mi grandísima grandeza, ya sabes, que los judíos somos arepudiados en todas las cuatro partes del mundo.

“Ma aquí en Castilla estamos muy honorados!!” respondió Yosef.

“El mundo volta siempre, hija mía, hoy estamos arepośados, ma quén sabe lo que va venir amañana? En todos los tiempos los judíos tenemos muchos enemigos, cualos a la descubierta cualos a la encubierta, el que tiene ojos claros lo ve esto siempre y agora estos enemigos como que somporten ver un judío en el más alto grado del reinado, y su hija paseando con la hija del rey solas las dos cada día con iguales pompas hermośuras”?!

“Aunque se toparan algunos pocos enemigos aquí, ma no te pueden tocar la uña, contra la veluntad del rey que te quiere tanto!” replicó Sara.

“Me podía confiar en su amistad si era rećio como el pino, ma no siendo flojo como una caña! Don Juan, nuestro rey, es uno así, muy

⁴⁷ Ibid.,s. 4

bueno de corazón, es en verdaderamente y muy generoso, ma muy flojo en sus sentimientos que livianamente las va trocando siempre, y si mis enemigos buſcan achacos para hacerme despreciar en sus ojos, quen sabe si no avolta su amistad, por enemistad? Ma por mi cuento no me embaraza esto, que ya me usé a ver semejantes revueltas en el palacio, yo no penso por mi sino que por mi nación que agora es la hora para precurar por sus bien y darles poder y fama en muestra tiera, y si es šalom se avolta el corazón del rey para arebaſarme, será grande deſastre esto, para mi nación entera, y todos mis buenos planes por sus salvación se harán nada.

En súbito la puerta se abrió y la moza de Sara Ana, entró a la cámara. “Qué es esto?” le dijo Sara, que no le plăció su entrada en esta hora.⁴⁸

“Oh! Señora!” le respondió, “una probe mujer está afuera, y diće que tiene demanda primoroſa de tu señor padre, el primo ministro”.

“Dile que entre a caſa y que hable lo que tiene de hablar,” dijo don Yosef.

“Ama está muy sucia y desfigurada,” dijo Ana “y por esto no la quería yo dejar entrar, ma ella dijo que la noche entera se va quedar echada en la puerta de la calle hasta que el ministro la viega y oyega sus hablas, sobre esto me apiada de ella”.

“Va dile que entre ariento, te dije!” respondió don Yosef enfasiado de la hablatina de la moza. La mujer entró, guiada de Ana, esta pobre mujer estaba fea y amofinada, tres criaturas chicas tenía a su deredor, y una alechando en sus brazos, su vista temeroſa, demostraba la cavſa de sus abatición.

“¿Qué es tu demanda, buena mujer?” le demandó don Yosef, con un ton (voz) de pidad.

“Yo rogo por mi vida y la vida de mis criaturas,” respondió la mujer llorando, “Sálvamos! Oh, enſalſado señor y salvador! Apiádate de mí y escápame!”

“Qué te aconteció?” le dijo el ministro, “qué es tu pecado que por ello sos merecedera de muerte?!”

⁴⁸ Ibid., s.5

“Mi pecado?!” dijo la desafortunada mujer con una amarga risa voltándose para atrás.

“No! No mi señor, no pequé yo nada, ma ... guay de mí!!”

“Aclara tus palabras, y sobre lo que es de hacer,” dijo don Yosef con voz alta!

“Hoy vinieron a mi casa tus policías (zabetes) a emprender todo mi bien, no basta que ya me tomaron todos mi vestidos y cubiertas y toda la mobilia (eşa) de mi casa me quieren tomar por más y la heredad sola que me dejó mi marido – mi pobre vieja morada – por lo que les debo a sus dezíres”.

Las caras del gran ministro, se le hicieron blancas⁴⁹ enteras de rabia y do mofina y dijo con voz alta: “¿Quién es este?” que tuvo coraje de oír semejante crueldad.

“El enemigo mortal de los probes, Ganchola Martín,” respondió la mujer con voz amarga, cayéndole choros de lágrimas de los ojos, “Sí! Este cruel que no tiene corazón de persona sino que de un lobo furioso, este malino Ganchola, quere arebatar me la sola heredad que me dejó mi marido, que no hay mucho tiempo murió como baragán fiel a su patria en la última batalla que tuvimos en tiempo pasado”.

Escapando la mujer de hablar, el ministro quedó callado y pensatible, y caminado de una banda a la otra, en camareta, la miró a Sara, su hija regalada, con amistad en lo que ella ya había tornando a su laboro precioso, y le dijo, “Ésta ya es la cuatrina vez que viene a mis oídos semejantes gemidos y si o no salvo a estos desafortunados, ¿quién los podrá salvar? Ama, por qué que dé yo cada año una parte grande de mi moneda, de mi pecho al tesoro de la ciudad? Y con todo esto que llega gente mala por comandantes, que abatan al polvo a los pobres, robándoles sus bienes?” Después de hablar esto preguntó por saber el nombre de esta mujer, escribió un chico biletto, y se lo dio a la mujer diciéndole: “Toma este biletto mío, y cuando te vendrán otra vez los mozos de Ganchola, les das este biletto, y estate segura que con esto no te podrán hacer más nada, y podrás estar en tu casa sin ningún espanto, ma si te acontecerá otra cosa

⁴⁹ Ibid., s. 6

torna házmela saber a mí, y yo te salvaré con ayuda del Sant Dio, ma no sea que contes a dinguno nada de esto, mal no hables por ninguno, ni a mí me alabes entre la gente, yo te seré mamparando según hago con todos los pobres, todo tiempo que tengo el poder en mi mano”.

La desafortunada mujer tomó la carta de la mano del ministro y le quería besarle la mano por reconocencia de su buendad, ma él le dijo: “Dé jame, vate a tu lugar en paz, y el Dio Santo que te guadre de modo mal.” La mujer tornó a su casa contenta y muy alegre.⁵⁰ Los mozos de Ganchola vinieron otra vez a la casa de la vivda por emprenderla, ma dándoles ella el biletto de don Yosef ben Apria, la dejaron y llevaron el biletto a Ganchola el cual lo meldó, y se le hicieron las caras blancas como de un muerto, entretanto le vino un comando a Ganchola a venir delante del gran ministro don Yosef.

Horas de tadre vino Ganchola Martín delante del ministro el cual lo recibió con buena cara como lo usaba recibir siempre, le dio silla para asentarse y hablaron tocante hechos del reinado, y de la política. Ganchola, con su lengua desmolada, supo muy bien crear cosas nuevas e inventar acontecimientos falsos que no hubo tal nunca y se los contaba en bien orden y con grande simplicidad, como que fuera todo verdad, en tal de embebecerlo al gran ministro, ma Don Yosef que su seso fino apartaba muy bien de lo verdadero a lo falso, entendió que todas las hablas de Ganchola son nadas inventadas, y de vista le echó todo su plan abajo diciéndole: “Deja agora estos cuentos, y oye, Ganchola! Yo te metí por comandante debajo de mí, y cuando te di el comandamiento pensí, que no serás así malo de corazón, ma agora sábetelo que todas tus malas obras ya las sé yo, y las malicias de tu corazón me son a mí descubiertas, sé muy bien que te estás hartando de la sangre de los desventurados pobres y demostras que no haces ningún mal, y pensas que me vas y a mí engañar, y que te aprovecharán tus falsías. El pecado que pecates contra el Dio y contra nuestro fiadoño rey robando el pan de sus siervos fieles, inventando de tu meollo pechas y comerchos que no demandimos ni nuestro enñalñado rey, te lo perdono de mi parte, y te salvo solo con la pena que salgas de esta ciudad y te vayas ande queres, tu lugar vo dar yo

⁵⁰ Ibid., s. 7

a un otro hombre derecho y tú no tengas osadía de voltar aquí, mira que te arepientes y que tu sino será muy amargo”.

La setencia fue dada de la boca del gran ministro, y la alma de Ganchola fue atorbada, su corazón dešliado, los pies se le entrempezaron, y todos sus güesos le temblaban,⁵¹ los ojos se le avoltaban, y como un ciego no sabía ande estaba, para ande que se fiara, abocó su cabeza con grande abatición y se voltaba atrás por irse sin hablar palabra, ma en su corazón tejó un hondo, malino, y muy temerooso penserio, una muy cruel inteción. Él pensaba de topar un achaque y alevantar una mala tlela por don Yosef, enfrente del rey, en tal de vengarse de don Yosef por la osadía que tuvo de hablarle semejante.

La linda Sara, que oyó todo lo que su padre le dijo a Ganchola, y vido sus caras oscuras como las de un matador encadenado, se atristó muy mucho yendo hasta la hondura del temerooso y malino corazón de Ganchola y calculando su malina inteción, ma es muy diferente (apartado) el corazón del hombre del corazón de la mujer en semejantes ocasiones. Un hombre corajooso cuando le acontece alguna desgracia topa reposó su corazón diciendo que tiene esperanza que la coša va traer un cabo bueno, ma no es así la mujer, delicada de natura, cuando le viene algún triste penserio, se le enfınca la mofina en su corazón, y con todo que ya tiene **dabataja**⁵² en el Dio, torna no se puede detener de atristarse. Así pasó la coša con don Yosef y su delicada hija Sara.— El ministro se echó a dormir y su esfueño lo pasó muy reposado, ma su hija, la estimada Sara, su mofina no la dejó dormir la noche entera, su corazón no tuvo reposó y sus, riñones no quedaban de pensar y calcular el mal que le podía venir, detrás de las jústas reflexiones (penserios) que le hizo su padre el otro día, tocante a el estado de los judíos y sus enemigos. Por tanto madrugó de mañana a la güerta de su padre y caminando entre los árboles a las solas, amaneciendo, hacía oración al Santo Dio con las lágrimas en los ojos, que guarde a su padre de la mano de los enemigos, y a su pueblo de poder de crueles.⁵³

2

⁵¹ Ibid., s. 8

⁵² důvěru

⁵³ Ibid., s. 9

Ganchola Martín era el más grande comandante de la policía en la España entera, siendo don Yosef el grande ministro, lo engrandeció por paga de su bravura en su laboro, que en verdadamente Ganchola era una persona ligera en su laboro, y sabiendo que el ministro paga bueno a los que laboran bien por el adelantamiento de su patria, a la cual ama mucho, laboraba en su mandado con grande querencia, y mostraba como que él también ama mucho a la patria, y por ella es su pena, en tal que el ministro tuviera crédito en él. Así fue que se confió don Yosef mucho en Ganchola y lo metió en muchos hechos secretarios de su gobierno, ma el malino pensaba y buscaba siempre a topar achaque a alevantar tlela sobre don Yosef, el cual con su buen corazón no sospechaba a Ganchola en esto, ni en ninguna otra malicia, que así confiado en él, se aconsejaba con él en todos sus hechos y sus secretos. Ganchola era enemigo mortal de Yosef, en su corazón, por el grande celo que tenía de él. Endemás del celo fanático y religiooso – por la ley – que estaba encendido en su corazón, pensaba, por qué que sea un judío segundo a el rey? Uno que no es cristiano que sea un judío segundo a el rey? Uno que no es cristiano como la España era en aquellos días?!

Así habían pasado muchos años, que Ganchola caminaba con don Yosef como con hermano querido y gran amigo, con su boca le hablaba querencia y amistades, ma en su corazón escondía sus enemistades. En tanto agora que el gran ministro lo arepudía tanto, no pudo más esperar sabiendo que más no tiene esperanza de recibir de él favor como antes, así que buscó y topó la hora para cumplir su plan oscuro.

Dospués de pocos días partió don Yosef por sus viajes en las provincias del reinado por hechos interesantes al gobierno, el rey asperaba su retorno con despacencia, y⁵⁴ encomendó que sea recibido con grande pompa y honra, en aquel tiempo, lo malsino Ganchola a don Yosef por un pecado criminal que inventó por él, para haçerlo de pedrer.

El día que debía de ser, el día de la tornada de don Yosef daenda era de mañana y los rayos del sol empezaban a alumbrar a la tiera, Sara, la hija del gran ministro, ya estaba pronta asperando a su padre con

⁵⁴ Ibid., s. 10

despacencia, a recibirlo con grande alegría, además que otro querido de corazón no tiene ella más en el mundo, su madre y sus hermanos habían morido sin sus tiempo, y su padre solamente era el afalago, la contentes y la alegría de su corazón. Así ella estaba bien vestida asperándolo con los ojos decolgados a la ventana que daba para el camino por el cual tenía de venir su señor padre estimado.

Sara le dijo a su moza Ana: “Tráeme la rista de merchanes finos que tengo, para meterme en la garganta!”

“La rista!?” respondió Ana con una voz de maravilla.

“La rista! Sí! ¡¿Qué te vas maravillando, desmeollada mujer?! Qué te quedas encantada? La resta de merchanes que me trajo mi padre estimado, de la Italia en el año pasado, no sabes qué cantidad se gusta mi padre, cuando me ve esta rista en la garganta?”

“Oh! Señora mía! No te arabies! No esté encantada, ni pedrí el saber, sino que pedrí mi contentes y mi alegría siendo hoy oí una alvesía tala de gente que hablaban en secreto, oh! El Dio que lo guadre a nuestro señor, tu padre, de sus enemigos!”

“Me espanto mucho que la alegría de hoy no mose avolte en lemoño... siendo un enemigo de tu padre que caminaba con él con engaño y falsía, como si fuera su amigo, este falso amigo, habló mucho más ande el rey por tu padre, mi señor! Mi salvador! Oh! De vez que penso todas las buendades que me hizo tu padre con mi marido hacino, en con mi hijo “Gamín” se hinche mi corazón de sentimientos de agradecimiento, ma con que podremos pagarle? Ninguno de nosotros, con nada! Solo, me⁵⁵ veo obligada haçer oración mañana y tadre por tu vida buena y por su **haclaha**⁵⁶!”

Sara, aunque pensaba de antes, que le podía venir algún mal a su padre de parte de sus enemigos, ma no creó que tan presto se laborara una hecha semejante, ni que fodiera ser que su moza supiera de la coşa, por esto no metió tino a las hablas de su moza hablistona sino se encholló con sus joyas presioşas esperando a su padre tan esperado también del rey

⁵⁵ Ibid., s. 11

⁵⁶ štěstí

y del pueblo de la ciudad con tantos grandes aparejos de pompa y hermośura!...!

En este meśmo tiempo estaba don Juan, el rey, asentado en su palacio y delante de él estaba parado Ganchola Martín!...

Una menuda calladez reinaba en la cámara – en súbito el rey se levantó con ira grande, y con saña temerośa y se acercó de prisa ande Ganchola, el cual se le echó a sus pies y le dijo: „Me puedes amostrar que todo lo que hablates por Yosef, mi primo ministro, son verdad, sin una chica cośa de mentira?“

Yo le amostro a mi rey enśalśado como todo es verdad y lloro por el nombre del nuestro señor, nuestro salvador...!

“El quen es sospechado a hablar mentiras, a pagar mal por bien, es sospechado también por chorar en falso,” dijo el rey!

“Yo aciertaré mis palabras, oh, Maestad! Con probas claras y testimonios verdaderos si me das el tiempo para ello!” replicó Ganchola.

“Muy bien,” le respondió el rey, “si puedes asegurar tus hablas, seguro lo mataré a este falsador, con muerte temerośa, y tú merecerás grande paga, ma si no las puedes asegurar, morirás tú de mala muerte! En tanto házme saber, como viene esto que yo no sepa nada de todas estas cośas que supites tú?”

„Maestad! Ya sabes que yo fui muchos años consejero de don Yosef, y yo lo serví de alma y de corazón, por tu cavśa⁵⁷ solamente, Maestad! Muchas većes lo oí alabar de la ĝente, y no me encorajé a pensar mal por él y sospechar un hombre que no lo conocía ainda bien, así que y yo atorgaba a las alabaciones que le daban, no lo alababa yo también mucho, ni hablé dinguna fealdad por él, hasta que buśqué muy bien detrás de sus caminos, y vidí que bueno me dio el corazón a no amarlo tanto como otros, todas las ĵustedades que se oía, que hacía, eran una falsa apariencia para tapar los ojos, y así fue que la ĝente, engañadas, lo estimaban contándolo por hombre verdadero. No quero hablar mucho delante de ti, oh, Maestad! Sólo dame licencias, te preguntaré una cośa: “De ánde ganó toda esta moneda, el ministro? Y de ánde pudo hinchar su caśa de treśoros y ĵoyas perciośas?”

⁵⁷ Ibid., s. 12

“Toda la riqueza que tiene se la ganó con derechedad y con buendad” dijo el rey don Juan, “por su buen corazón el Dio lo bendijo en todo, y por ello no te debes encelar”!

“¿Yo me vo encelar de él?” dijo Ganchola Martín con señal de maravillas, “yo no so manco de él, en moneda, en mobles (eša), en campos, o en rebaños de ovejas y vacas! Y aunque tiene jôyas valutošas munchas, que no tengo yo semejante, ésto no lo meto a tino! Ma pensas tú, oh, Maestad, que su grande riqueza la alcanzó con derechedad de corazón – según es así en muestros corelegionarios (hermanos de la ley) cristianos? No! Mi señor rey! Aunque aquí adientro de la capitala “Sevila” que tú, Maestad, miras con cuatro ojos los caminos de cada persona, no haçe sus obras malas, espantándose no sea que sean sabidas a ti, ma en civdades que están lejos, ahí haçe según su mala voluntad sin ningún detenedor, ahí bebe la sangre de tus siervos fieles, los apreta con pechas demodadas que no se tienen oído en el mundo, todos los magaçines de sus frutos se los vacía a sus magaçines siempre topa achaques para echarles culpas y penas, todo lo que se topa en las plazas se lo haçe traer sin ninguna paga, todas las haciendas de muestros⁵⁸ cristianos, las toma en prenda, por nada de coša, así los va apretando, sin que pueda tener ninguno ošadía de abrir boca, siendo todo lo haçe claramente a ojos de todo el pueblo, el cual sabe que tú, Maestad, lo estimas mucho y no puedes calcular que lo vas a castigar, y si uno le viene contra en alguna chica coša, lo castiga él fuertemente hasta que se dio a temer de todos, y tembla les traba de verlo”.

El rey empero no se dejó sombaer ainda de todas estas hablas y lo iba echando a otras hablas, ma Ganchola Martín se esforzó a la fin y dijo con voz fuerte: ¡Oh! ¡Maestad! ¡Según tu parecer, don Yosef es hombre verdadero, y que el Dio lo bendijo por su buen corazón es que el Dio daenda quere bien a este pueblo! Si es así, por qué metió en el corazón de todos los reyes y de todos los pueblos de todas las partes de la tiera, a aborecerlos y aroncharlos de sus lados, así que siempre van arastados de tiera en tiera, todos los reinados los aborecen y no les dan repošo? Sí Maestad! Días vernán que la méšura de sus pecados se hincherà, entonces

⁵⁸ Ibid., s. 13

serán arebajados también entre mośotros y serán aronchados también de muestra tieria!

“Todo esto ya lo tengo sentido munchas većes de otros cuando buřcaban a haćer despreciar en mis ojos, a don Yosef, y no les valió, anří penso, que más muchos otros enemigos como tú hablarán siempre mal por Yosef y por su pueblo con calumnias falsas, y por esto no quero agora responderte, solamente te rogo, cóntame más que saber, de las encubiertas de don Yosef?”

“Si es anří que ya me das la licencia, oh Maestad, de continuar mis hablas, óyeme y te contaré. En mancebico řudío hay entre tus esclavos del palacio, nombrado, “Gamín” el cual es hijo de Ana, la moza de Sara, hija del ministro, a este mancebico que el propio le dio esta grandeza, para haćerlo estimar de ti y tomarlo por esclavo de tu palacio,⁵⁹ lo topó conveniente Yosef, para cumplir su mala inteción, por ti, oh mi señor rey!”

“A este mancebico lo conozco yo muy bien que es derecho y fiel y por esto lo amo yo más que todos mis esclavos”, dijo el rey.

“Sí mi señor rey!” dijo Ganchola con repośo, “En verdadamente era buen mancebo, ma agora se atorció del buen camino, siendo el ministro sostiene a su familia entera, ya sabes, Maestad, que haće ciegar a los abiertos de ojos, anří con ésto, ciega el ministro los ojos de este mancebo, naturalmente bueno de corazón, hasta que lo avoltó y lo hizo escuchar a haćer todo su gusto y lo anconchoró que no descubra a ninguno nada de todo lo que le diće, anří que ni a su padre a su madre no les descubre nada, ma un encuentro me hizo saber todos sus secretos, jaye agora mi señor rey!”

“El encontro me trujo una vez a estar en el lugar que se topaba el mancebo, “Gamín” řugando con sus amigos al top, “Gamín” tenía la mano llena de ducados de oro, yo le pregunté: “De ánde te vinieron estos ducados, que no se dan en mano de un mancebico chico, como tú?” A estas demandas, se le hićieron las caras blancas, y no topando lo que responder se meneaba y quitaba a medios bierbas de la boca, buřcando y demandándole más, se estremeció entero, empezó a llorar con voź fuerte, y se fue, y esto fue lo que me abrió los ojos para saber su secreto...!

⁵⁹ Ibid., s. 14

“Si es así,” dijo el rey, después de una calladez grande que se empatronó de él, “si es así, yo quero hablar con este mancebico para saber la verdad. Llámamelo aquí al mancebico presto que venga delante de mí y yo propio le hablaré.” Y en diciendo esto el rey trabó la campana para que sientan los mozos aquí vengan.

“Aspera un poco, oh Maestad!” dijo Ganchola, “Déjalo lo al árbol que espunte su fruto!” En súbito se abrió la puerta y mozo del rey diciendo: “Don Yosef está esperando el comando del rey, mi señor, para entrar.”⁶⁰

“Y vino don Yosef? Que venga el ministro aquí!” dijo el rey. El mozo se fue y don Juan le amostró a Ganchola una puerta que se resfuega por ahí al cortejo, diciéndole: “Vate agora, y mediodía vernás y tú hoy a mi meía!”

Ganchola salió, y don Yosef entró a la camareta del rey, el cual lo recibió con querencia y honra como siempre, y no se demostró por nada de la sospecha que tenía en su corazón por él, empero, como muy interesado a saber de los pasajes del viaje de don Yosef, le demandaba de todo por todo, e iba examinando cada palabra salía de la boca de don Yosef, y la iba pesando bien en su corazón. Don Yosef le contó al rey el estado de cada ciudad y de sus gobernadores, y todas las reglas buenas que hizo en cada ciudad, y todos los órdenes que dio, por adelantar su gobierno, y enderechar los caminos de cada regó importante y el rey lo oía con atención e intereso grande, sin darse a consentir los sentimientos de su corazón.

Pasando un corto tiempo, don Yosef demandó lincencia de su señor a ir a su casa por ver a su hija que lo esperaba con despaciencia y que él también quería ir hora antes por verla, y le aprometió de contarle en la meía, cuando vendrá a la mediodía, según la uñanza suya de venir cada día a la meía del rey, que este era su gusto del rey, estonces le va contar novedades y paćes diferentes que oyó en sus viajes por inglinearlo. El rey le dio la licencia de ir, don Yosef se fue a su casa.

Se puede pensar como de alegría tuvieron padre e hija en viéndose después de muchos días, don Yosef le contó a su hija en corto

⁶⁰ Ibid., s. 15

el buen resultado de su viaje, y Sara le contaba todo lo que le pasó en estos días pasados, después le amostró don Yosef a su hija joyas valutoosas que le trujo de su viaje, para que arelumbren más y más su gran hermosura, Sara las tomó con alegría, y dio muy graciosas gracias a su padre que la besaba y la abrazaba con grande amistad, y alegre corazón.⁶¹

3

Don Yosef vino mediodía a la mesa del rey , según su uso de cada día, el rey lo recibió torna con cara alegre, y le hablaba con querencia como usó de siempre, esforzándose bien a no darle a consentir que tiene ningún sospecho por él, ma, la maravilla de don Yosef fue muy grande de atinar en súpito, que Ganchola Martín estaba y él en la mesa del rey, asentado sobre la otra punta de la mesa! Puede ser que suba Ganchola a tal grandeza sin saberlo yo de antes? - dijo entre su corazón. Em primero, pensó don Yosef, no sea que el ojo lo está yerando, y no es éste que está enfrente Ganchola, ma mirando más bien, vidó que él es, el cual se descaró bastante a hablar algunas palabras también, contra de don Yosef, para hacerlo arabiar! Y el rey se hacía como que no está oyendo cada de esto, hablando con el resto de los ministros... La mesa del rey estaba llena de modos y modos de dulzuras y bebiendas preciadas de la meyoría de la España, todos los comvidados comían y bebían gustoosos y alegres, ma don Yosef miraba todo sin espander mano a nada, estando callado y muy triste, siendo su corazón no le daba a pensar bueno por la topada, de Ganchola Martín aquí, y por sus hablas serioosas, ésta fue la primera vez estuvo amofinado y sentado en la mesa del rey!

El rey se asentó en su lugar, en la punta de la mesa, y don Yosef su primo ministro a su lado, hablando juntos, por hechos del reinado, como que el rey se olvidara de todo lo que tuvieron por el hablado.

En esto que estaban ajuntados hablando, el rey y don Yosef, vino a la camareta del rey un mancebico muy hermooso, sus cabellos pretos colgando de su cabeza, vestido entero de uniforma broslada, de seda y oro fino, en su mano tenía un plato de fina plata, conteniendo un muy estimado guisado para el rey, y se lo metió presto delante del rey. En lo

⁶¹ Ibid., s. 16

que el rey esandía la cuchara para tomar algo de este plato,⁶² se sintió una voz fuerte como un trueno: “¡Traba la mano del guísado!... Que está con tósigo mezclado!”

Don Yosef y todos los ministros, enteros atorbados se alevantaron en pies, mirándolo a Ganchola que la voz salía de su boca, por saber cómo aconteció tal coşa? Y cómo lo vino a saber él!

Ganchola había dicho a el rey de antes, que se topó sabido, como don Yosef le hizo aparejar un guísado de tósigo, por mano del mancebico “Gamín”, hijo de Ana, la moza de su hija Sara, y que por probar la verdadería de esto, dejaran que la coşa venga a punto de la obra, y estonces, ya lo acavidará Ganchola al rey, de cual plato no debe comer, y todo esto que pasó en la meşa, fue por atorbálo súpito a don Yosef, y aferarlo en la red que esandió para el rey al dicho de Ganchola.

Pocos puntos dospués el rey furioso de una saña temerošo, le dijo a don Yosef: “Tú! Tú buşcates a intosigarme! Tú! Don Yosef, hijo de Apria!”

Don Yosef quedó tieso como en pilar de mármol, y como un mudo, se le tomó la palabra, del espanto que le vino súbito en su corazón y de la saña que consintió su alma por la malicia de Ganchola, que estendió como fue de él alevantada esta tlela, quería hablar a justificarse, y no podía que su lengua se le temblaba y se le apegaba a su paladar.

El rey que vidó su revuelta y su calladez, juzó que esto venía, porque don Yosef en verdadamente se topaba aferado con su grande culpa, y con saña grande y maravilla le dijo a don Yosef: “Di! Reviador! Esto fue la paga que me pagates por toda la grande buendad que te hiće?!...”

Don Yosef a la fin, viniendo un poco en sí, le dijo al rey con corazón sentible de inocencia (disculpa): “Oh, mi señor rey! Tú sabes muy bien la labor de mi servimiento, que te sirve, de mi ser hasta agora con fieldad y corazón sano y derecho, una vez no topabas algún revelió, o mancra de nada en mi servimiento! Y el Santo Dio prosperó siempre mis hechos por bien dito reinado, y bendiço todos los consejos que te di con mi⁶³ buen corazón. Agora, declárame emprimero quién es este malino

⁶² Ibid., s. 17

⁶³ Ibid., s. 18

que tuvo coraje de alevantar sobre ti este achaque falso y criminal? Yo no sé nada de todo este invento y no conozco ninguna mala intención por ti, mi señor rey, que tú vida y tú también, me son santos, en segundo grado después del Santo Dio, el cual todos debimos conocer antes de todo!

“Ganchola, el primo comandante de la policía debajo tu comando, que tanto me alabates tú propio su estima, antes que yo lo conociera, este Ganchola me descubrió tu mala intención!” ma con todo esto, “¿Cómo puedes justificar y demostrar como sos en verdaderamente disculpóso, yo sabré lo que le haré a este falsador!” habló el rey con fuego de corazón.

Antes que don Yosef tomara la palabra para justificarse saltó Ganchola de su lugar, y acercándose al plato, dijo: “Oh! Maestad! Si Yosef no sabe nada de este rebelio criminal, que guste él de esta comida, que trujo aquí el hijo de la moza de su hija Sara que es su querido tanto! Y si no quiere gustar, se prueba claro que sabe de la cosa, y él es el que la hizo hacer”.

“Buena prueba es!” dijo el rey, y detrás de él todos los convidados.

Don Yosef, oyendo esto, estuvo muy revuelto, el cuerpo entero le temblaba y la sangre de su cuerpo le quedó de chorar de la grande torba que le vino súbito...

Pocos puntos después le dijo al rey: “Ay, cuantos años que estó en tu casa, bien sabes, mi señor, que nunca no comí de tu comida, ni bebí de tu bebida, y lejos de ninguna otra cosa esto es, porque yo sostengo los fueros de mi ley, heredad de mis padres, con todo mi poder, mi corazón, y mi alma, hasta agora no pasé el comando de mi Dio Santo, y agora también no voy a pasar sus comandos que me encomendó en su Ley Santa!”

“No te voy a apretar a ti que pases los comandos de tu ley, solamente aprobaré la comida en un animal (he), hablando esto hizo traer un perro, al cual le hizo dar de esta comida,⁶⁴ el perro comió, y se fue para un cantón de la camareta, y se expandió en bajo, con voz de quejido...

Todos los convidados estaban mirando al perro, acallados, para ver el cabo de esta temerosa vista, cualos estremecidos por la desgracia que menaza a don Yosef su protector, y cualos tresalidos del gusto, del

⁶⁴ Ibid., s. 19

deástre que espera al judío, que tanto tiempo comportaron al silo, de verlo sobre ellos podestador...

Dospués de pocos puntos el pero empezó a echar gritos estremecibles, pataleó y murió.... “Y bien tósigo hay en esta comida, ma...” tomó la palabra don Yosef.

Ganchola no lo dejó hablar diciéndole: “Oh, que mala traición! Tú, Yosef lo sombaetes a “Gamín” para que muta delante el rey esta comida, entonce gada con tus manos, tú lo sombaetes dádivas, hasta que se ajuntó a cumplir tu mala obra!” Diciendo ésto avoltó la cara para Gamín, diciéndole: “Di la verdad, Gamín, di la verdad! No te espantes, que por esto que vas a descubrir la verdad vas a ser salvado tú!”

“¡Sí, señor! Así pasó la coása. Don Yosef me sombeó con sus hablas agusadas, diciéndo que con consejo de muchos señores del reinado haçe ésto, y que así el rey cale que muera para haçer enreinar en su lugar otro, mereciente para la buendad del pueblo,” dijo el mancebo Gamín con grande abatición echándose a los pies del rey y rogando por su perdón...

Don Yosef quedó encantado al oír todas estas palabras de sus mal habladores Ganchola, lo miraba con los ojos de un león temerooso, el rey, su señor, lo vía con maravilla y estremeción, y de las hablas de Gamín, entendió cómo fue empujado de Ganchola, que le alevante este achaque, y viendo que no había más remedio por demostrar su disculpa, se quedó callado y adoloriado.

A Gamín le dijo el rey: “Siendo atorgates la verdad y decubrites mi enemigo mortal, me apiado de tu mancebez y te perdono tu pecado, siendo fuimos del malino Yosef así empujado.”⁶⁵

Y voltándose la cara Ganchola le dijo al rey: “A ti te emyío al Dio por que seas el salvador de mi vida, por esto tú serás en endelantre, mi primo ministro en lugar de Yosef, y a todos mis pueblos de todas las provincias daré aviío, que tú reésgatates mi vida, para que conozcan tu estima y te precio según tu merecimiento!”

⁶⁵ Ibid., s. 20

Ganchola Martín se encorvó delante él, y le dió las gracias con grande alegría. “Y a este malino,” le dijomás señalando con el dedo a don Yosef, “a este menospreciado te lo do en tu mano, tuyo es, hazle su meresmiento, y de agora llama a los polizaís que lo arastren a la prisión encadenado con cadenas de fiero!”

Ganchola llamó a la guardia de soldados que estaban en el cortejo, los cualos vinieron devista, lo ataron a Yosef manos y pies con cadenas y lo llevaron a la prisión.

El rey le dijo a Ganchola – “Mira, yo te paguí a ti según tu grande obra que me salvates de la muerte atodavía! Ma a don Yosef matar no sea que lo mates, porque puede ser amañana puede salir limpio buscándose bien la coşa, y con todo tú no serás por ello castigado, si sale al cabo, que fue otra persona, el componedor de esta malicia, y tú sospechates que fue don Yosef, en fin por ti ya abasta que me salvates la vida! Vate agora en paz, mi salvador! Mi primo ministro, mi estimado!”

Ganchola se encorvó al rey por sus palabras amistoşas, y prometiéndole de haćer su comando, se tornó a su caşa muy gustoşo y alegre de corazón, pensando que siendo el rey está convencido, que él fue el salvador de su vida, siempre será su primo ministro, y nunca dejará venir ninguna ocasión, para que sea descubierta la disculpa de don Yosef...

Sara, en tanto, la hija de don Yosef, no supo nada de todo lo que pasó en el palacio, ella estaba asentada en su caşa labrando labrados preciosos, con corazón arepoşado, según su uşanza, en súbito su moza Ana vino llorando, dándose a dos manos en la cabeza y esclamando.⁶⁶

“Qué mal te aconteció?” Le prontó su ama sus corazón estremecido. Ana se quedó callada.

“Dime deşmeollada persona, qué es esto? Qué te aconteció? Céntamelo! Puede ser toparé remedio para tu mal!” le dijo Sara.

Estas hablas hićieron más atristar a Ana, que empezó de nuevo a llorar, perdiendo el coraje de hablar.

“¡Dime, querida Ana! Dime a mí, qué te aconteció? Perditas a tu marido que estuvo haćino mucho tiempo antes? Ay! Qué fuerte dolor es ésta! Ya te creo, mi querida! Y yo bebí el vaşo de esta adefla, cuando pedrí

⁶⁶ Ibid., s. 21

a mi estimada señora madre años antes, ma, no llores, Ana! No hay remedio para tornarlo a la vida con el lloro. Y él, después de las dolores fuertes que en este mundo somportó, fue ésmorada su alma delante el Santo Dio, que lo hizo entrar seguramente en las glorias. Ansí la aflagaba Sara a Ana, por su marido que ya había sido espedido de los médicos, y de día a día esperaban su muerte que lo lleva de sus fuertes dolores, pensando que seguro ya murió, y esto era la cavsa del lloro de Ana.

Ana la miró a su señora, con abatido corazón y le dijo: “No es esto, señora mía! Oh, Dio mío! Ah, señora mía! Ah! Grande desgracia le aconteció a tu señor padre, a don Yosef. ¡Guay de mí que tal vidí!”, y se empezó a pelar los cabellos de su cabeza.

“A mi padre?! Oh Dio! Qué le aconteció a mi padre? Dímelo presto, Ana! ¡Qué mal me vino!”

“Tu padre fue cativado!”

No! Mi vicioosa señora! Tu padre fue con cadenas atado, y arastado a la cárcel!”

“Quién se descaró tanto para haéerle esta maldad a mi padre?” demandó Sara con maravilloosa estremeción.

“Ganchola Martín!” le respondió Ana, agora vengo de ande tu amiga “Estela” la honrada hija del rey, tornando del mandado que me mandates ande ella que le lleve el presente que me dates, y en abaçando de la escalera vidí esta vista temeroosa, muncha gente estaban en pies, y soldados armados estaban al deredor de tu padre que estaba atado de manos y⁶⁷ pies, yo demandé a la gente que estaban ahí, qué es esto, qué aconteció aquí? Me respondieron que el judío, don Yosef, pensó de matarlo con tósigo al rey, y le dio el rey en paga su lugar, y le encomendó que lo castigue fuertemente.

“Guay de mí! Ah! Agora entiendo que tuvo razón mi compañera Estela cuando me decía ayer que no le están plaçando las muchas hablas de Ganchola con el rey. Dime, lo vites ahí a Ganchola?” dijo Sara, echando un suspiro de hondura de su corazón.

Ya lo vidí! Él también estaba caminando detrás del pueblo muncho que se había acojido ahí.

⁶⁷ Ibid., s. 22

Sara quedó callada y adoloriada, algunos puntos después le dijo a Ana: “Lláname uno de los mozos, y encoméndale que meta unos caballos lijeros a una calasca que me quiero ir presto al palacio del rey, ma me espanto, no pase mucho tiempo hasta que se haçe este aparejo. No, iré a pie, coreré presto ande el rey don Juan, veré si no va dar sentido a la esclamación de una manceba desventurada como mi, para mirar bien el juízo de mi padre, que sé por muy seguro, cómo es disculpošo! Camina presto y ven con mí, Ana!”

En esto que abrían la puerta para salir de casa, qué ven! Ganchola Martín está en el quicio de la puerta buscando a entrar ariento, Sara que lo vidó, se tornó para atrás atorbada de grande espanto. “Qué buscas aquí? Y qué quereš?” le preguntó a Ganchola.

“Yo cale que entre agora ariento de vista, y no tengo hora de oír tus hablas,” le repondió, “y tú también no te puedes ir de aquí agora!” le dijo más con voz serioša.

“Ansí pensas que puedes comandar en mí y en mi casa?” le dijo Sara con altigüeza. “Deja! Agora tengo de menester de irme, y vate a tu camino!”

“Delicada Sara,” le respondió Ganchola con voz fuerte, “no sabes que de hoy endelantre, so yo el primo ministro, cajero y consejero del rey? Y yo te comando que me amostres los⁶⁸ almarios de los papeles de tu padre, que me se haçer de menester!”

“Y si no te amostro nada?”

Estonces te rogo munchas rogativas, mi hermosa Sara, por que me sientas, le dijo Ganchola con una riša cruel.

“Si ansí es el comando de el rey, na las llaves! ¡Toma lo que queres, si gustas toma y plata, oro hasta que te hartas!” le repondió Sara.

“Agora no quero ni plata ni oro” dijo Ganchola, “ma puede ser a pocos días mos veremos otra vez”. Y fue escarvando todos los escondidillos de las camaretas y de los libros, tomó algunas cartas, y el resto lo metió al lugar, y escapando su hecho la saludó a la manceba diciendo: “Quédate en las buenas horas, mi hermosa y vicioša manceba!

⁶⁸ Ibid., s. 23

Yo te vo alabar a tu padre, y le vo a decir que dejó en casa una hermosa buena y derecha hija, porque se aflague un poco en la prisión”.

Estas palabras la hirieron cruelmente a Sara en el corazón, que echó un grito estremecible de desesperación cayó en bajo, y se desmayó...

Esto todo le interesó muy poco a Ganchola que tornó la güerta y se fue a su hecho. Ana procuró con toda su fuerza hasta que la aretornó a su ama Sara, que quedó daenda media muerta, espandida en una cama, sin fuerza.

4

Horas de tarde ya era, la noche venía envelopada de un manto de oscuridad, súbito salió la luna y echaba una clara luz junto todas las estrellas que sentían con una brillante claridad: las plazas de la ciudad “Sevilla” estaban arepoñadas, porque aunque la aribada de don Yosef, y su caída súbitanea, cavñaron sentimiento grande entre la gente de la ciudad el día entero, ma viniendo la noche, se arepoñaron todos. Cualos se echaron a dormir contentes y alegres por caída del judío, y cuáles estaban muy tristes por su desgracia, ma los más de ellos dormían con reposo en sus lechos.⁶⁹

Seguramente dichoño es aquel que puede dormir en su cama arepoñado, ma no así era el estado de don Yosef, hijo de Apria, en su prisión, que harto de repudio, y lleno de quebranto, no podía también dormir.

En la prisión, en una oscura y estrecha camareta estaba don Yosef asentado, en un banco de tabla, mirando por la canchela de la ventana al cielo, y a la luna, que se empezaba a esconderse entre nubes pretas. Él iba mirando la luna y las estrellas que súbito aclaraban, y súbito se tapaba su luz, y torna otra vez salían en medio del claro cielo brillante, enjemplo de la ala de la persona en este mundo, que juga a las veces con moñotros, cuando se esconde, cuando no se amostra con su hermosura, y con estas reflesiones (penserios) se afalagaba don Yosef, embebecido mirando al cielo, la luna y las estrellas y sus estados apropiados con orden en el ancho

⁶⁹ Ibid., s. 24

cielo, hasta que casi se olvidaba que estaba en la prisión encarcelado y que los guardianes están rodeando su camareta! Solamente cuando meneaba su cuerpo lo acordaban las cadenas de sus manos y de sus pies, sonando, de su triste estado. Él tenía la esperanza que cabo cabo, el rey que lo amó una vez tanto, buscara y topara la falsía de Ganchola, y la disculpa suya. Don Yosef tenía **dabataja** en el Dio Santo, que lo salvará, y lo apiadará, y aronchará a su enemigo atrás. Solamente una cosa lo ansiaba muy mucho, y es el codiado por su hija Sara, que le era regalada y su sola consolación siempre. “Ah! Hija regalada mía!” decía, “Quén diera aquí te tuviera, que estonces aclararías mi escuridad con la claridad de tus ojos brillantes!” “Oh, Dio mío!” tornaba sus hablas en oración a su creador de la hondura de su corazón, “Oh mi Dio! Si yo pequé contra ti, y mandates sobre mí este cruel diablo Ganchola para castigarme, quen sabe hasta cuando, o está la fin de mi vida, que verná presto o tadre, en esta temerosa morada, y no mereceré a ver más a mi hija estimada, oh mi Dio! Mampararla a mi hija Sara de todo modo de mal, para que no sea prendida y ella en la⁷⁰ red de del malino y cruel Ganchola, y yo siempre alabaré tu nombre, como ella avisará al dor venidero tu grandeza! Amen!”

El meldador entendedor demandará, en que estado se topa agora Sara? Él presto detrás la repuesta topará.

Sara no pudo más aquel día ir ande el rey, ella se topaba sin fuerza, y encaénada, que no sabía en sí de nada, hasta que si aunque tenía al rey delante, no podía hablarle ninguna palabra, su dolor era tan grande que no consentía ningún sentimiento, dormía y espertaba como una encantada, llena de enajenaciones, de espantos y aturbaciones, y cuando al fin ya se meleénaba, todo el tiempo echaba en suspiros largos de la hondura de su corazón, el cual no pensaba otro que venganza, como se va vengar de Ganchola, y va salvar a su padre. súbito oyó una voz de abrir la puerta de su camareta, y se estremeció, siendo cada sonete que sentía de lo que fuese, la estremecía, como que la espertarían súbito de un hondo esfueño, la puerta fue abierta, y una mujer vestida a la manera de vestimenta de las mujeres del pueblo mediano entró, con un toquillo preto sobre su cabeza y un largo velo tapando sus caras.

⁷⁰ Ibid., s. 25

“Quén sos tú?” le preguntó Sara a esta mujer.

La estrañera mujer se quitó el velo de la cara, qué vía Sara? “Estela” está coriendo ande ella por abrazarla diciéndo: “Oh! Que bendicha mía amiga y querida mía!” “Sara!” “Oh! Que me seas bien venida!” “Oh estimada mía Estela!” dijo la otra. “Cuánto precure para venir hasta aquí a verte!” dijo Estela y se iban abrazando las dos con lágrimas en los ojos! Y no podían más hablar palabra mirándose una a la otra, batiéndoles los corazones como campanas!

Al fin tomó Sara la palabra: “Me trujites, estimada mía, alguna buena alvesía (besura⁷¹)? Siendo los buenos traen buenos avisos!”

“No te despacencies, mi querida!” le respondió Estela, “Esperanza buena hay, y aunque ainda no tengo aviso alegre seguro por darte, no te desperes querida mía!”⁷²

“Tú sos la hija regalda del rey, de ti no encubre nada, seguro te hablaría por mi padre y por mí, dímelo Estela! Bien o mal! No me lo aniegues, yo te lo agradeceré en todos los modos!”

“Créeme mi querida que no tengo ningún aviso, ni bueno ni malo de darte, yo en lo que supe de la desgracia quise venir presto avisártelo con mi boca yo propia, en tal que no lo oigas sin regla de otros, y no te hagan estremecer súbito, y en tal de afalagarte un poco, por que no piedras la esperanza buena de salvación, ma entretanto ya se hizo tadre, y las puertas del palacio ya se había cerado, a la mañana ya vino tu moza Ana y me contó que ya supites todo, y todo lo que hizo el malo Ganchola en tu caía, y que tú te desmayates y quedates hacína, yo quería de vista ir ande el rey mi padre a rogarle por tu padre, que no lo condene tan presto sin mirar bien su jusgo, puede ser, que diga: “Seguramente? Saldrá disculpado!” ma que desplaçer! Me vino aviso que mi padre no tiene hora de recibirme siendo está hablando con Ganchola. Qué tuve que haçer? A lo manco dije vendré a verte, asperí hasta media noche, llamí a un mozo fiel mío y guardián me metí estos vestidos y este velo para que no me conozcan, y me vine a que presto”.

⁷¹ poselství, zvěst

⁷² Ibid., s. 26

“Mil gracias te do amada mía de la hondura de mi corazón,” le dijo Sara abrazándola. “Ma con esto no abasta,” le respondió Estela, “sino que cale que me oigas en lo que te vo decír que hagas de vista y que refoíces.”

“Qué me vas a decír? Pronta estó a escucharte y haéer lo que me diéces!”

“Muy bien, más no demando de ti nada,” le respondió Estela, “solamente, ven con mi!”

“Ande?” demandó Sara encantada.

“Al palacio del rey!” le respondió Estela.

“Yo que venga agora al palacio del rey? Burlando te estás de mí?!”

“Ah!” echó un suspiro Estela, “yo me vó burlar con unadeśventurada como tú? Ven, vamos, presto! no hay hora de esperar más.”⁷³

“Yo qué vo haéer allí? Yo qué buśco a ir a un lugar ande mi padre fue tanto repudiado, para sentir y yo otra deśhonor temerośa!”

“Seguramente sabes que yo quero tu bien de alma y de corazón, por esto créeme que es por tu bien lo que te estó hablando, yo vo precurar con toda mi fuerza a salvarte de la mano de Ganchola y sus ayudadores, porque me espanto mucho no tenga ośadía este mal hombre de tomarse también con ti, quén sabe con qué malas o feas inteciones, porque de antes ya mos dio el corazón que no es buen hombre, y cuando lo víamos, no teníamos estima de su encontrada, agora lo vinimos a saber claramente como de mala persona, baja y cruel crianza es, y que no se puede pensar de su malicia y de su descaramiento?! Siendo ansí, quero que estés cerca de mí, tómate todas tus cośas y joyas valutośas, y resto de libros y escritos del resto que dejó Ganchola, todo tómallo y lo llevaremos a una camareta guadrada, ande te vo dar por tu morada, siendo me espanto mucho de los enemigos de tu padre y de tu nación! Ma mi querida, torna no te desperes, la verdad y la derechedad asperan su tiempo aunque se detadran, los esperamos que en súbito saldrán en medio!”, al oír estas hablas de Estela, de los ojos de Sara le corían lágrimas como choros de agua.

“No llores, mi querida! No hay hora demaśia para echar en baldes, toma coraje y arecoge todas las cośas valutośas en un grande bogo, se lo

⁷³ Ibid., s. 27

daremos a el mozo que está esperando en el cortijo, métete un velo, para que no seas conocida y el Dio mos ayudará!”

“Ma ya va ser esta coşa a plaçer de el rey?” preguntó Sara.

“El rey ni ninguno van a saber nada de esto, tú no tienes que salir de tu morada afuera para que no te viegan ninguno, una mujer vieja te va a servir y este mozo que truje aquí con mí, que son muy buenos y fieles y no sale de sus bocas ninguna palabra”.

Sara quedó callada pensando algunos puntos, hondos penseros⁷⁴, después se levantó presto súbito, tomó las llaves, abrió todos los almarios, arecojó y hinchó un bogo grande de coşas y joyas valutoşas al lado del escritorio de su padre, echó un largo suspiro y dijo con voz alta llorando: “Oh Dio mío! Tú que sabes la jústedad de mi padre, ya lo sabes salvar, tú me vas a dar la fuerza por ayudarme a vengarme de su enemigo, a somportar mi mal hasta que saldrá su derechedad en medio, y me alegraré con su salvación!”

Las dos preciadas y amadas damas se tomaron mano con mano para irse, y Sara, cerando las puertas, echó una última mirada a la camareta, en la cual tanto estuvo asentada, enviciándose con la vista de su padre estimado a su lado, y suspiró de la hondura de su corazón, “Y a Ana ansí la vo dejar? Ánde está agora, no sé!” dijo Sara.

“Ana está ande su hijo, en su caşa! Vamos agora presto mi querida, no hay hora de pensar en otras coşas, camina más presto, antes que amanezca, y somos vistas de la gente y se daña nuestro plan entero” respondió Estela.

Ansí juntas las dos honradas mancebas enteras tapadas con velos largos en sus caras, y el mozo con el bogo detrás, caminaron apresuradas, tientes la noche estaba ainda oscura y vinieron al palacio por una entrada secreta, por la cual las entró el guardián y mozo de la princeşa y presto la llevó Estela a Sara a su camareta secreta que ya se la había apropiado de antes, según le tuvo dicho.

Gamín, el hijo de Ana, se enhaçinó súbito con un fuerte frío que le tomó, del cual perdió su saber, hablaba de la calentura de su haçinura unas hablas demudadas, con unos fuertes suspiros que echaba de vez en vez,

⁷⁴ Ibid., s. 28

y es por esto que su madre Ana estaba ande él, según le había dicho Estela a Sara.

5

Seguramente a los meldadores queridos, no les interesaba tanto de saber por la haćinura de Gamín y de su madre Ana⁷⁵ que estaba a su lado, siendo su haćinura era fríos que podrá salvar de ellos oí amañana, y muncho más les será interesable a saber del estado de don Yosef, y de su hija Sara y Estela su amiga, que laboraban por traerle la salvación.

En el último capítulo la dejimos a Sara en una camareta secreta y asolada del palacio que la llevó allí su amiga Estela, la cual se espartió de ella con grande tristeza, diciéndole: “Tú debes quedar sola agora aquí y yo no podré vižitarte, hasta que no me salga de mi mano de salvar a tu padre, y estonces coreré con alegría a darte la besura”.

A la noche Estela no podía dormir, y ayoltándose de lado a lado en su lecho, no hacía otro que pensar buščando en qué modo alcanzará ella a quitar a luz la ĵustedad de don Yosef, el padre de su amiga Sara, y llevarle con gusto el aviso alegre de su salvación! Modos y modos de planes hacía en su meollo, que dospués los topaba uno detrás de otro, cualos imposibles de hacerse y cualos que no traerán en fin el fruto tanto buščado.

A la mañana se levantó como una boracha, y súbito esforzó diciendo, todos los remedios son nada sino que yo cale que me encoraje a salir delante de mi padre, y rogarle claramente, porque haga el exámen de don Yosef y piscose a saber como vino a ser esta coşa y seguramente buščando la coşa bien, topará la ciertedad y la derechedad. Por tanto se vistió y se enĵoyó y se adornó bien, sabiendo que ansí topará más gracia en ojos de su padre, y se empezó a ir al palacio de su padre por emĵiar a demandarle la licencia para entrar a hablar con él, su corazón le sonaba como campana, de grandes sentimientos que consentía, la va dejar esta vez el padre entrar? La va escuchar por cumplirle su rogatiya?...

Un mozo vino, le trujo buen aviso, que su padre le da la licencia de entrar, ella entró con alegría y vio a Ganchola asentado enfrente del rey

⁷⁵ Ibid., s. 29

hablando con él, con libertad como que está hablando con alguno del pueblo, la cara de Estela se le tremudó.⁷⁶

“Qué es tu demanda, dime hija mía?” le preguntó el rey don Juan a su hija cuando la vido delante, “daenda ayer emyíates a preguntarme si te vo recibir, que tienes de hablar con mi, y hoy hićites lo propio! No sabes que estos días tengo muchos hechos interesantes de mi reinado de haćer, y no tengo tiempo sobrado para echarlo con ti hablando palabras de babaјadas!”...

“De ande sabes mi padre querido, que es hablar baldías lo que quero hablar con ti, sin oír em primero a lo menos el escupo de mis palabras?!”

“Si es ansí, dime, veré presto qué es tu demanda?” le respondió el padre.

Estela, echando unas rabadas fuertes a Ganchola le diјo a su padre: “Lo que te vo hablar son palabras que no son que solamente para ti solo, no quero que las oiga otro ajeno”.

“Ganchola no es ajeno, diјo el rey con voz fuerte, él es el primo ministro, y el gran amigo mío, todo lo que quieres hablarme ya lo puede oír y él. Ya estó entendiendo lo que quieres demandar! Queres јustificarlo seguro, al criminal que me quería entosigar, al padre de tu amiga Sara! No es esto tu demanda?!”

Estela se quedó en pies callada temida algunos puntos, ma presto se encorajó y diјo: “Leјos es de mí јustificarlo a don Yosef, si en verdadermente culpó, ma alicenciame de preguntarte que quero saber que me digas, cómo fue lo que te asegures de la verdadería de su culpa? Y cómo fue esto que súbito ayoltó un tal buen hombre y derecho que tantos años de cuando te estuvo sirviendo, no topates en él ninguna macula como súbito se ayoltó a haćerse tanto malino y cruel? Y cómo presto ya topates a cumplir en su lugar, otro hombre derecho y tan bueno como fue y puede ser daenda es don Yosef? Y puede ser que el amigo nuevo es como un vino nuevo punchonoјo, y que se puede livianamente dañar, y el amigo vieјo, como un vino vieјo, fino, dulce y rećio!”

⁷⁶ Ibid., s. 30

“Tú me vas a embeñar lo que debo de haçer?! Oh, tú me vas a aconsejar como es de escojer los amigos?!” respondió⁷⁷ el padre con rabia grande encojendo se soña, echándole rabadas fuertes, porque no hable más semejante hablas por Ganchola.

“No mi señor padre!” respondió Estela, “Yo no so mereciente de aconsejarte, ma creo por la grande amistad que me tienes, y siendo conoces mi limpio corazón, que me harás merecer de oírme y a mí a lo menos un poco de lo muncho que lo oyes hablar a Gan...” y no podía escapar la palabra del espanto.

“Tienes tú algunas jústas demostraciones para quitarlo disculpoño y limpio a Yosef?!” le dijo el padre.

“Yo no tengo demostraciones claras, ma mi corazón me está dando que es limpio, conociendo su derechedad de tantos munchos años, por esto te rogo que lo juzgues tú propio, y que exámenes bien la hecha, yo espero que toparás su jústedad, torno te rogo, no lo condenes sin juzgarlo tú propio!”

“Qué hay qué juzgar más?” dijo el rey, “Mi gran amigo Ganchola me lo declaró muy bien, y el mancebico Gamín atorgó y lloró como fue sumbido de don Yosef, las letras que topamos en su caña se igualaron a demostrar la verdadería de su mala inteción, y más que quedó para pensar por su disculpa?!”

Don Juan tomó una carta de encima la banca y se la dio a Estela diciéndole: “Melda esta carta y verás y etenderás como el padre de tu muy amiga quiso de pedreme a mí y destruir el reinado entero de la grande Castilla. Esta carta se le fue mandada de avimelej el general de la armada de Maroco! Méldala y avergüénzate y no tengas cara más de jústificarlo a Yosef!”

Estela tomó la carta y meldando des tres regas, se le tremudaron las caras, y escapándola de meldar, dijo: “En verdadamente temeroña hecha es ésta! Ma no te arabies mi señor y alicénciame a preguntar, quién dijo que es verdad todo el contenido de esta letra? Tanto puede ser que don Yosef no sabe nada de esto, y esta carta es entera inventada de mano de otros, puede ser es escrita de propio Ga...?!”

⁷⁷ Ibid., s. 31

A Ganchola le batía el corazón fuertemente, ma se esforzó a no demostrar su espanto, y viendo que el rey ya⁷⁸le está respondiendo a su hija todo a su plácer, y no le aderezó a él ni una vez la habla porque responda él, ni que Estela no le hablaba a él, topó de justo de estarse callado por no dar achaque al rey que se arabiara con él, por haberse metido entre la platica que platicaba con su hija sin su licencia, demás que muchas veées el falso se demuestra de poco hablador, como demostrando que no tiene demostrar de hablar muncho, por la ciertedad de sus hablas que se demostrara de suyo, ma que la verdad es que espantándose no se haga aferar con alguna palabra, acorta sus hablas, así era la situación de Ganchola en esta ira que su hecha estaba siendo examinada de Estela con derechos razonamientos la algüenga se le apegó al paladar del espanto, ma se demostró como que no tiene ningún espanto y que por seódez se está quedando callado.

El rey le respondió a su hija diciéndo: “Callada hija mía! Tú sos chica, no te entiendes en semejantes hechos, yo ya entendí que todo lo que se habló por Yosef es verdad, y sus malecías ya empezaron a salir en medio a una a una, con lo cual se ve que siempre fue malo y supo engañarnos a todos vistiéndose un manto de buendad, él agora debe somportar la pena de sus mala obras, y tú, si me quieres oír, y si te quieres bien no hables más semejantes torpedades, y también de Sara tu amiga aléjate, ni viegas más ande ella, ni que la dejes venir más ande tú, y no te quero ver ni oír más caminar ni hablar con ella! Y agora oye el comando de tu padre y vate a tu lugar en paz!” el rey le habló así a su hija delante de Ganchola, ma en el corazón ya guardó algunos sentimientos de las que le caváron los justos razonamientos de su hija, por la cual se puede pensar con que grande quebranto de corazón se espartió de su padre y su torno a su palacio!

Dospués que salió Estela de delante el rey, el rey le demandó a Ganchola: “Fuites ande Yosef de mañana? La conoció la carta de Maroco? Y qué respondió?”

⁷⁸ Ibid., s. 32

“No me habló nada!” dijo Ganchola en lo que le amostró la carta, le tembló el cuerpo entero y se estaba callado.⁷⁹

El rey se quedó pensando unos cuantos puntos, después dijo: “Don Yosef será condenado a una cruel muerte, ma yo también calí que me topí en su juzgo y su condenación! Por demostrar a todos mis pueblos que aunque esta hecha es apparteniente a mí solo, por castigar según mi voluntad a hombre quebuscó a depederme yo quero demostrar que lo haré después de juzgarlo bien al culpošo.

Con estas palabras se escapó la platica de aquel día, de el rey con Ganchola, el cual se espartió de el rey, no tanto gustošo como cada día, siendo las hablas de Estela que habló delante de él, mos podemos pensar que no le placieron del todo, y las últimas palabras del rey, no metieron algo o mucho en codiado.

6

Pasando algunos días de los últimos acontecimientos, vimos a la capitala “civila” reyuelta entera! Todas sus plazas están llenas de soldados armados y el sonete de las armas espadas y lanzas, y tañes de la soldadera, hacía estremecer a los que pasaban, montones montones de gente se acogían en cada cantón de plaza por saber el cabo de la voz que se expandió en la ciudad que muchos soldados árabos del Maroco pasaron el confín (sener) de la Castilla, para hacer guerra con los españoles y vencer la tierra! Y que se no sé busca presto remedios para tomarles la delantera de estos árabos está el reinado entero de la Castilla en pericolo! Ésto lo supo el rey, y se topó en grande apreto, conociendo la fortaleza de los árabos que es grande! Él estaba asentado en su palacio muy pensatible y amofinado, siendo para la muchedumbre de funzado que vino contra de él del Maroco, cabe que y él enfrente, forzado mucho y fuerte, debladamente, y para mantener, vestir y armar, así una grande armada, y llevarla un tiempo largo en guerra contra un enemigo más fuerte, según le demandaba la ocasión se hacía de menester una⁸⁰ suma muy grande de moneda en contante, y la caja del tesoro del reinado estaba vacía, todo esto lo sabía el rey, y no topaba con lo que aremediar, siendo él no sabía

⁷⁹ Ibid., s. 33

⁸⁰ Ibid., s. 34

de estos hechos nada, y cuando se le hacía de menester moneda de vista ya se la topaba su primo ministro de antes, don Yosef, sin que supiera el rey de ande la alcanzó, y sin que apretara al pueblo con algunas pechas nuevas, siendo según ya sabemos, don Yosef daba siempre de su pecho y ajustaba de su bolsa particular, la mancanza que topaba en el belanzo de la caja del gobierno, achaques de las gueras que vaciaban el tesoro toda la hora, siendo así se acodró el rey de don Yosef que le está agora mucho viniendo a faltar y no esperaba que Ganchola, agora va poder aremediar y en este tiempo no topó derecho de mirar el juzgo de don Yosef y de probar, puede ser saldrá disculpošo, siendo se va haćer arebařar en los ojos de su pueblo y sus ministros, que van a dećir, el rey no topó remedio para su llaga, otro que le fue menester de arebařarse a escaparlo al řudío, para que lo salve de este apreto...

Estos penserios abatían mucho el corazón del rey, hasta que a la fin se esforzó y lo llamó a Ganchola. Ganchola vino delante el rey que le diřo con estima y gracia: “Mi querido ministro! Sabía que sos un hombre dichošo! Seguramente que te estás esperando y dićiendo la ocasión para amostrar la grande amor que tienes con tu patria y tu nación! Por tu dicha y por tu honra, esta ocasión te alcanzó presto! Ĵusto agora vino la hora que vas amostrar tu patriotismo y tu bravería! Ya sabes como tenemos de llevar una grande guera con el rey de Maroco, y esta guera no se pude haćer sin tener muncha moneda pronta devista!”

Ganchola se alegró y se la anchilló el corazón de oír las palabras del rey y le diřo: “Ēstate descudiado, oh Maestad! Tú sos podestador de un grande reinado como el de Castilla, tierra bendicha y rica, más que todas las tierras del mundo! Y de quen son todos los tesoros de Castilla? Si no son tuyos, oh Maestad?!”

“Los tesoros de Castilla” diřo el rey, los tesoros de⁸¹ Castilla no los tenga en mi camareta. Son de los reğales moradores de la tierra!

“Y los tesoros de los řudíos?” replicó Ganchola como que ya topó la řusta repuesta. “Si solamente dos o tres cařas de los ricos řudíos vacío, topo moneda bastante no para llevar guera un tiempo corto, sino que para guerear cincuenta años en un andar, y más!”

⁸¹ Ibid., s. 35

“Esto ya lo sé,” dijo el rey, “nunca no se detuvieron atrás los judíos de ayudarme en todos los de menesteres del reinado, cada uno según su poder, y más de sus poder muchas veces, y si no toparé remedio para acoger la cima menesteroña sin apretar a la proballa, según topé el remedio hasta agora, entonces me aderezaré a ellos, a los fieles judíos y ellos no mancarán de ayudarme, según lo hicieron siempre y no rebelaron nunca mi comando!”

“Oh mi señor rey!” dijo Ganchola riendo, “daenda parece crees que la moneda que daba don Yosef al tesoro del reinado era de su bolsa y de su lastrado?! No creas tal más, mi señor! Este judío les emprendaba de la proballa sus vestidos y sus camas, para alcanzar a mercar una joya valutoña más para su hija, de las que lleva en la cabeza y en los brazos! Yo no sólo así! Más liviana me viene la muerte, de apretar a los probes, mas quero ser el más chico de tus esclavos, y no afreír a la proballa para hacerme gran ministro!”

El rey quedó callado pensando.

“Por la moneda que es así de menester pronto esto oí por traértela devista y metértela delante, ma solo una rogativa tengo de ti, oh Maestad!”

“De qué es?” dijo el rey.

“Dame una escrita, afertada con tu sello, que entornando de la guera vencedores, tendré la licencia de pagarme dita moneda de unos cuantos ricos judíos que vó anotar en una lista!”

El rey entendió que teniendo él la moneda que se le hace de menester en su mano, hará la guera y vencerá, entonces ya va a tomar del enemigo muncha prea para pagar de ello todos los⁸²gastos, y no se hará de menester de apretar a los judíos, por esto, dijo el rey entre su corazón, hoy le hará su voluntad sobre el papel, ma después pagaré su emprestemo y no lo dejaré hacer su querer. Por esto le respondió a Ganchola: “Va bien! Tú va tráeme devista quinientos mil ducados, y yo aprontaré agora la escrita que demandates afirmada con mi sello!”

“Otra una demanda te vo demandar,” dijo Ganchola al rey, “yo quero salir a la guera a la cabecera de la armada!”

⁸² Ibid., s. 36

“Vaya! Y esta demanda te sea cumplida,” le respondió el rey, “y si también a mi enemigo lo haces caer debajo tu espada, entonces, todo lo que me demandarás, te será hecho!”

Ganchola se encorvó delante el rey.

Todo esto hazlo a pregonar en todas las plazas de la capitala “Sevila” y resto de las grandes ciudades de mi reinado, y, también, que el que podrá matar al general de la armada de Maroco, se le hará la más grande honor, y lo que demandará, se le cumplirá!”

“La moneda mandaré con mi persona, y el pregón lo haré apregonar devista, y mañana partiré a la cabecera de la armada, al campo de la guerra!” respondió Ganchola espartiéndose de el rey, encorvándose y alegrándose que de agora en delante, no tendrá ningún detenimiento para hacer todo su gusto, y no pensó más, que podía ser su gusto troblado.

El comando se dio y se apregonó en Sevilla y todas las ciudades del reinado, diciendo: “Cualquier de los soldados o resto de los ciudadanos que prosperará a matarlo al general de la armada maroquina, el rey le dará riqueza grande, y todas sus demandas le cumplirá!”

Ganchola trujo la moneda ante el rey, tomó la escrita afirmada de su mano con su sello, y a la mañana, de mañana partió al campo de la guerra a la punta de una fuerte armada!⁸³

7.

Los meldadores queridos seguramente quieren saber por el estado de Sara en su camareta, qué hacía allí? Y si se vieron otra vez con Estela? O si se vieron más el padre y la hija en estos días? Y qué hizo Ana, cuando la fue a ver a Sara, seguramente, y no la topó en casa? Qué fueron los cabos de don Yosef y de Ganchola? Y en fin, cuáles fueron los vencedores en la guerra, los árabes, o los españoles? De todas estas cosas les daremos la respuesta, por cada una, una detrás de otra, en cortas palabras, en este último capítulo.

Sara y Estela no se podían ver más, siendo ya sabemos que le comandó el rey a su hija, que no esté más con Sara, demás que no tenía

⁸³ Ibid., s. 37

Estela ainda ningún buen aviso de llevarle o de mandarle a su amiga querida, Sara no podía salir por ver a su padre querido, como el padre por ver a su hija, Estela se topaba en grande mofina y dolor de corazón de no poder ver a Sara, ni hablar bien por don Yosef, ande su padre, siendo se lo defendió el rey esto, según ya sabemos, ella no podía dormir las noches del apreto del corazón que sentía en sí, y rogaba al Dio en su echar a en su alevantar, y esperaba con despacencia, que saliera la derechedad de don Yosef a luz, que tornara a su primo alto grado, y alegrarse con la compañía de su querida amiga Sara, como en la manera, que era antes.

Un día de mañana entró un mozo de Estela a su camareta, diciéndo que una mujer demanda la licencia que quiere hablar con ella una cosa muy primoroña, la licencia se le fue dada, y la mujer entró , esta mujer era Ana, la moza de Sara.

Empero, para que los meldadores entiendan bien la platica de Ana con Estela, les vamos a contar un paso que pasó en la casa de Ana, antes que se fuera Ganchola al campo de la guerra.⁸⁴

Ya dejemos en el cabo del cuartín capítulo, que Gamín, el hijo de Ana cayó hácino de la fiebre, y que iba hablando con la callentura de su hácinura una hablas demudadas! Los meldadores seguramente habían entendido que Ganchola lo sombayó a Gamín a poder de presentes en hora, a que diga que don Yosef le dió esta comida entosigada para el rey, y que a la verdad todo fue hecho haçer de Ganchola por depedrerlo a don Yosef, el cual no tenía aviso de nada de ello de todo. Ganchola lo tuvo aconchorado a Gamín, que no descubra su secreto, y pensó que no saldrá más nunca la ciertedad a luz. Así pensó Ganchola, ma no así pensó el Dio! Ganchola no pensó que en un punto no se ayolta enteramente y por siempre una buena persona, y que al fin grande es la fuerza del arepentimiento, que va laborando adentro el corazón de la persona hondamente, y no le deja repoño, hasta que lo haçe desinteresar propio de su vida, y lo haçe otorgar la verdad!...

Así era el estado de Gamín que de cuando hizo él aquea mala y cruel hecha, de inculpar con semejante culpa criminal, a una limpia persona, a su señor y señor de su madre, y que hizo tanto bien con él,

⁸⁴ Ibid., s. 38

hasta meterlo en el palacio del rey y con su padre ھاacıno y con su familia entera!!! De estonces, que unos hondos y dolorioşos penserios lo atorbaron a Gamín, hasta que lo hićieron echar en hondo de cama de ھاacıno, y fue atacado de una fuerte fiebre, de la cual perdió su consentimiento, y de la callentura grande que sufría hablaba hablas demudadas!...

Ganchola, sintiendo de la ھاacınura de Gamín, le vino un grande espanto en el corazón, siendo bien pensó que al fin el más mal hombre, cuando se topa en los últimos puntos de su vida, su corazón se le estremece del ھاusgo del ھاusto ھاusgador, el creador del mundo, y sabiendo que es piadoşo, y perdona al pecador que se arepiente en verdadermente de sus malas hechas, otorga sus pecados claramente llorando con grande amargura y demanda perdón de todos los que pecó con ellos, y del Creador Santo, y siendo así, pensó Ganchola que si Gamín viene a morir de su ھاacınura,⁸⁵ puede ser su secreto se descubrirá, y de su alto tejado caerá a un pozo muy hondo y desgraciado...

Por esto estuvo aquel día esperando con despacencia grande, hasta que anohecía y se hizo la media noche, y devista se fue el propio a la caşa de Ana ande está echado Gamín. Ana que lo vido venir a su caşa se estremeció entera y le dijo: “Qué bueno, mi señor Ganchola, en mi caşa? Cómo viene que un tan grande señor como tú que se endeñe a venir a mi caşa? Por bien que sea!!”

Ganchola no le respondió nada y se fue en derecho a la cama de Gamín que estaba bien adormecido, estonces le dijo a Ana: “El rey lo quere mucho a tu hijo Gamín, y sintiendo que cayó ھاacıno, me emyió que lo vižite y que le haga saber qué tal se topa.”

“Ah! Señor mío!” replicó Ana, “mi hijo se topa malamente enھاacınado, la noche entera ha estado atontado en un hondo esfueño, sin consentirse del todo, y cuando se esperta, habla unas hablas disferenciadas! Que me estremezco de tal sentir!”

“Seguramente va hablando babařadas, de las que uşo a sentir de los mozos del rey!” dijo Ganchola.

⁸⁵ Ibid., s. 39

“No! Señor ministro! No habla semejantes palabras, otro va hablando, hablando de presentes de oro, ... de tósigo... buenas prometas... seguro de lo que oyó en la casa del rey...Ma yo me estremezco mucho de tal sentir... El Dio que me guadre! Ah Dio grande! Tú sabes! Y todo el mundo conoce a mi hijo, que es sano y limpio de corazón! Guádranos de todo mal!”...

“Sí!” se acodró más de contar Ana, “Sí! Y de vez en vez inmenta también tu nombre, señor mío Ganchola!”

Ganchola quedó pensando un poco, después le dijo a Ana: “No te espantes, buena mujer! No hay nada! De la callentura va hablando hablas que fue sintiendo de lo que pasó ande el rey. Amaneciendo irás llamarás de vista un médico, y le vo pagar, y vo gastar todos los gastos hasta que se sana, yo y el rey lo queremos mucho, siendo es buen mancebo”.

Ganchola lo miró otra vez al mancebo, y le dijo a la madre, “tráele un poco de agua, le daremos a beber cuando se⁸⁶esperta, para que le aretorne un poco el corazón de la callentura”.

Ana le trujo presto un vasico de agua, y entretanto se oyó una voz de suspiro y gemido de la otra camareta.

“Ves, mi señor?” le dijo a Ganchola Ana, “Estás oyendo? Ésta es la voz de mi marido, que está entregando la alma a El Creador!”

“Vate tú ande tu marido y yo ya estó aquí,” le dijo Ganchola, Ana se fue, y en ésto se despertó un poco Gamín con los ojos cerados, entretanto quitó Ganchola una redomica de su pecho y echó un poco de lo que contenía al vaso de agua que había aparejado Ana para Gamín, después le dijo a Gamín: “Bebe! Bebe un poco de agua. Te va ser melešina!”

Gamín se despertó con aranco de corazón, tomó el vaso en la mano, sin mirar, como es la natura de estos hacinos de la fiebre, y tomó a beber.

Ganchola se gustó en su corazón... ma su gusto fue en baldes, siendo en lo que echó el hacino la agua a la boca consentió su amargura, siendo eran tosigosas... y la echó presto de la boca diciendo: “Oh! Muerte! El rey me emyió a entosigar, me quieres matar!.. En esto abrió los ojos y lo

⁸⁶ Ibid., s. 40

vidó a Ganchola y le dijo: “¡No los presentes! No los quiero ni ver!”... Y se echó de una a la cama y se endormeció...

Ganchola se estremeció de oír sus hablas, y quería mucho saber si la madre oyó de la otra camareta alguna coña, y en súbito vino Ana diciéndole: “Oh señor mío! Mi marido se está muriendo! Te rogo, ven estáte a qué fin que llamo fin que haga la oración por él, antes que entregue su alma al Creador...”

Ganchola se levantó presto y se fue a su camino. Este matador flojo de corazón que hizo tantas crueldades y quería entosigar a un mancebo bueno empujado por sus sombaemientos, no tuvo coraje de ver la muerte de un buen hombre como está retornado su alma a su patrón?! Torna Ganchola se esforzó diciendo en sí, así va hablando Gamín con la callentura, que de así unas hablas, ninguno no toma aseguramiento de nada, y cuando se viene en sí! Se acodra de su chora que me lloró⁸⁷ de no descubrir el secreto y no lo descubre, y yo estó otra vez salvo y seguro.

Todo esto pasó antes que saliera el hecho de la guerra en medio, y antes que partiera Ganchola al campo de la guerra, y agora cuando estuvo Ana ande Estela, tenía un interesante aviso de darle a Sara, su ama, que la buscó mucho hasta agora y no la topó, y en fin se encorajó a entrar ande Estela y le dijo: “Te rogo mucho, señora mía, que me digas si sabes ánde está agora mi ama Sara, que ya cansí de buscarla y no la estó topando, hay mucho tiempo, ma hoy tengo grande menester de toparla y contarle una coña muy interesante, por esto me encorají a venir ande de ti, sabiendo que la querías tanto y seguro que daenda la amas!”

“Coña interesante tienes para Sara?! Qué coña es? Si es alguna besura buena por el padre, algún aviso seguramente bueno y verdadero, dímelos a mí! Yo estó esperando con despacencia esta oración! Yo so la Estela que conocías, yo so daenda y seré la amiga verdadera de Sara!”

Ana miró no allega alguno que oiga lo que va hablar, y dijo: “Sábelo por muy seguro, mi estimada princeña, que don Yosef es limpio y disculpo!”

“Qué es lo que estás diciendo?!” le respondió Estela, “Semejante alegre aviso tuvites y hasta agora no me lo dijites?! Dame a entender

⁸⁷ Ibid., s. 41

cómo lo vinites a saber ésto?! Y ya sabes que es esto seguro?” dijo Estela con lágrimas de alegría coriéndole de los ojos!

Ana le contó todo el paso de la ھاćínura de su hijo Gamín, y de la venida de Ganchola a su casa a media noche, y que dospués cuando se fue, le contó su hijo que le dió tósigo a beber, y lo echó de la boca atrás y a la fin le dijo Ana a Estela: “Yo no sabía del todo que mi hijo estuvo en medio de este hecho del falso invento que se dijo que don Yosef lo quería entosigar a el rey, ma hoy de mañana se enrećió un poco mi hijo de la flaqueza que un grande y temerośo secreto tengo, como una muy pośgada⁸⁸ piedra, puesto sobre mi corazón, y todo tiempo que no lo descubro, no me vo puerder sanar, sino que de nuevo vo recaer ھاćino más de antes, y al cabo ésto cavśará mi muerte! Ma si lo descubro tengo la esperanza de sanarme presto, en tanto una cośa me está deteniendo de escubrir el secreto, y es que estó aconchorado de no descubrirlo, agora no sé cómo haré? Aconséjame, madre querida, qué es lo que debré hacer? Que a mí me están todas las partes fuertes!”

“Y qué es este secreto, hijo mío mi querido?! Y quién te aconchoró que no lo descubras?” le dije yo y mi corazón estuvo estremecido.

“Ganchola, este malino Ganchola que me quería entosigar, porque no sea le descubriera yo su secreto, me tuvo sombiado a mí, que lleve delante el rey una comida entosigada y que diga que don Yosef me la dio para que se la dé al rey, yo hiće según me dijo Ganchola, el cual me acometió y me dio grandes presentes, y me aprometió de hacerme entrar en un alto empleo del reinado, en fin, yo fui la cavśa de la desgracia entera de don Yosef y su familia entera, de don Yosef que tanto bien mos hizo y me hizo! Este pecado criminal que hiće no vo puerder somportarlo más, va, dícelo a Sara, la hija de don Yosef, que me haga llamar delante el rey, atorgaré todo y lo llevaré y le meteré delante los presentes que me había dado Ganchola!”

“Yo oí esto con estremeción grande, y le dije: -Todo todo esto me está viniendo de nuevo, mi hijo! Agora lo que pasó y pasó, por la chora, no te espantes, siendo se trata de salvar ánimas, y devista corí y vine

⁸⁸ Ibid., s. 42

a bušcarla a Sara. Ma mi espanto, no lo sepa esto entretanto Ganchola, y mos dañe el plan, a tapar a la verdad con velo de escuridad!”

“No te espantes de nada!” le dijo Estela, “Ganchola no está agora aquí, siendo se fue con la armada lejos, al campo de la guera! Tu paga será grande de mi parte, o no queré dicho del Santo Dio que mos hizo maravillas, oh Dio! Qué grandes son tus mercedes y tus maravillas! Tú que sabes las encubiertas quitas siempre al cabo las verdades a luz! Que bendicho sos⁸⁹ tú! A ti debemos siempre esperar, sin despacenciarnos aún en el último fin de nuestra desgracia! Que tú sabes la hora de todo y a ti debemos siempre y en todos los modos bendecir y alabar! Dospués le dijo Estela a Ana: “Tú la quieres a Sara, ve, te llevaré ande ella, y la verás ande la tuve yo bien guadrada hasta agora, hasta que pasara la hora mala, porque ni le aconteciera algún deástre, de parte sus enemigos en su caša!”

Estela la tomó a Ana y se la llevó por unas salas grandes, de camareta en camareta en el grande palacio del rey, hasta que vinieron a una camareta encajada en un cantón, Estela tomó una llave de su pecho, abrió la camareta y qué grande fue su maravilla y apreto de ver la camareta vacía, Sara no estaba allí! “Ah Dio! Sara, ánde está Sara, mi querida?! Ánde se fue?” Y no topaba lo que pensar y lo que haéer.

En esto miró Ana encima de una banca, vidó un papel escrito, afirmado de su señora! Y le dijo a Estela: “Na, aquí hay una carta de Sara!” La tomó Estela con las manos temblando y meldó que había allí escrito estas palabras:

“Querida mía Estela!

Yo no puedo estar aquí con repošo en mientes que mi padre está en la prisión, y metí en tino de salir de aquí, con vestidos trocados o me aferan y me llevan a lo menos al lado de mi padre y lo afalgo en su desgracia, o topo algún remedio para salvarlo a mi padre! Cómo lo penso de salvar? Ésto no te lo puedo decir agora, hasta que venga su hora! Quédate en buena hora, mi querida Estela!

Adió

Sara, tu verdadera amiga”.

⁸⁹ Ibid., s. 43

Estela alevantó una voz de llo-ro muy amargo y le dijo a Ana: “Vamos a lo menos ande el rey, se lo diremos!” La tomó del brazo y se fueron juntas ande el rey, y le contaron todo el paso.

El rey no se podía creer de sus hablas hasta que lo hizo llamar a Gamín, el cual atorgó todo lo que hizo.⁹⁰

Ganchola estaba en un palacio asentado con mucho repo-so en el con-fin (sener) de la Castilla, lejos de el campo de la guera, enve-ciándose con todo, todo de vicio, solamente tenía sus personas que de vez en vez iban y tornaban y le traían avisos del estado de la guera y de todo lo que acontecía.

Un día los árabes vencieron la batalla en un grande y fuerte combate, siendo los árabes son guereros muy válidos y corajosos! Los soldados españoles y muchos otros guereros del pueblo que habían oído el pregón del rey, procuraron bastante para afetar-lo con sus armas avimelej el general de los soldados maroquinos, ma no pidieron ha-cér-le nada, siendo era un guerero muy ligero, y se entraba el propio, en el real de sus fundados, les amostraba lo que debían ha-cér, y los encorajaba bastante, hasta que cayó aquel día, ya estaban los árabes cerca de ganar la partida entera, y alcanzar un seguro y cumplido vencimiento sobre los españoles, si no era que súbito cayó el general maroquino de su caballo, muerto de una muy fuerte ferida que recibió en la cabeza, que un guerero que estaba apartado del real (horde) de los españoles, estando solo él de una parte de ande no calculó el general que tiene perseguidor, le echó una saita muy aguda y lo firió mortalmente, ésto fue visto de todos los soldados en junto, y viendo los españoles ésto, gritaron: “Bravo! Bravo! Aviva! Aviva el vencedor!” Y se encorajaron a empezar de nuevo la batalla! Los árabes que vieron que ya cayó sus general, se descorajaron tanto que fueron con prisa del campo de la guera y dejaron en mirando a fuír hora antes, sus armas y sus cumañas y los españoles corieron adentro de sus po-siciones, cativaron muchos y aribaron muchos bienes de los árabes, y se tornaron a sus lugares alegres del vencimiento cumplido que hicieron sobre sus enemigos!

⁹⁰ Ibid., s. 44

Ganchola demandó quen fue el que mató al ñeneral de los maroquinos? Que se lo traigan delante, que lo quiere ver! Y presto lo trujeron delante, en palmas los soldados con grandes gritos de alegría, una persona vestida entera de maya, del pie hasta la cabeza con un velo espeso sobre la cara.⁹¹

“Quén sos tú? Y cómo te llamas?” le preguntó Ganchola a esta persona.

“Yo ya vo decír quén so yo y cómo me llamo, ma no a ti, mi señor ministro, sino que propio al rey!” “Tú cale que me lo digas a mí ésto,” dijo Ganchola, “yo so primo ministro, no puedes rechazar!” “Ma el rey dijo,” respondió la persona secreta, “que todo lo que dirá el que al enemigo suyo matará, se le hará!”

“Aviva el gran vencedor! Oye, él es nuestro comandador!” gritaron a una voz todos los soldados al deredor!

Los soldados tomaron un camino presuroso para ir presto a la capitala Sevilla y darle la alvesía al rey, el vencedor secreto, adelante, Ganchola detrás, y dospués todos los soldados con cantos y tañeres, hasta que aribaron a la ciudad, y se lo llevaron al vencedor en palmas al palacio del rey!

El rey estaba en su palacio muy desganado y penseriooso de cuando había entendido bien la grande falsía de Ganchola! Él estaba muy arepentido de dejarse engañar de un tal mal hombre, y de haberle dado tanta grandeza y confiado en su mano, también la suerte de su armada, en lugar lejos! A don Yosef ya lo hizo quitar de la prisión con grande honra y pompa, y lo hizo tornar a su alto grado de antes, con grande estima, ma tanto el rey como no quero dicho don Yosef, y Estela la hija del rey, estaban torna todos desganados por la falta de Sara, la hija de don Yosef que no se topó en su camareta, y no se sabía ánde está! Qué gusto podía tener el rey, cuando don Yosef estaba tanto triste por la falta de su hija que no se sabía de ella nada?! Y cuando Estela, su hija, estaba como una loca por haber perdido a su gran amiga, que sin ella no se podía pasar?! Y aparte de esto estaban todos despacenciados por saber el cabo que tendrá la guerra, asperando de en hora en hora buenos avísos! A Sara, la

⁹¹ Ibid., s. 45

hija de don Yosef, la mandaron a buscar con gran prisa, por mano de muchos soldados, por todas las cuatro partes del reinado, y todo se esperaba con los ojos decolgados a los caminos por todas las puertas de la camareta!⁹²

El meldador querido puede ver en todo este paso las grandes maravillas del Dio Santo, el Vencedor y el Salvador verdadero de todos los apretados, tanto de los particulares, como de los pueblos y reinados en general! Y más se maravillará de sentir el cabo de esta historia que lo contaremos aquí adelante! Demás, es de maravillar que según cuando se había ido don Yosef en viaje a las provincias, topó la hora el malino Ganchola de alevantarle tlela a don Yosef, y hacerle arebatar de su alto estado, lo propio cuando se fue Ganchola a la guera hizo adiós al Dio Santo, que saliera la derechedad de don Yosef a luz, que subiera a su primo grado y que cayera Ganchola a los abismos!

Y agora, la hora que estaban viniendo Ganchola, y el vencedor secreto al palacio del rey, estaban asentados el rey y todos sus ministros, don Yosef a sus cabecera, y Estela, la hija del rey, al lado de su padre esperando de un punto en punto alvesías buenas, por los avisos que esperaban...

En súbito se oyeron voces de alegría con cantos y tañeres acercándose al palacio y voces de “Aviva el rey! Aviva el vencedor del enemigo del rey y el salvador de la patria!” Los soldados y Ganchola y el vencedor secreto con su velo entraron a la camareta del rey...

El rey corió a recibirlos junto los ministros y Ganchola presentó delante de él al vencedor! El rey que lo vido entero cubierto con su velo le dijo: “Seguramente sos algún culpošo de tiempo antes y quieres que te empreŕente en primero tu pecado y dospués te vas a descubrir, yo ya te empreŕento todo, por lo que salvates a la patria! Y todo lo que demandarás, de mí lo alcanzarás!”

Oyendo el guerero secreto esto, se echó a los pies del rey, se quitó el velo de su cara exclamando: “La salvación de mi padre demandó! Oh Maestad!”

⁹² Ibid., s. 46

Este guerero fue Sara, la hija de don Yosef!⁹³

Los honrados meldadores! Se pueden pensar cómo de péndula de escribano ligero se tiene de menester para declarar la grande sorpresa (encanto) y alegría de diferentes personas se encontró súbito en esta hora, en este lugar! El rey, don Yosef y Estela quedaron encantados de tal ver delante sus ojos a Sara! Y Sara de ver a su padre al aldo del rey, vestido de broslado con su vestido de su primo grado! El rey habló: “Tu demanda ya fue cumplida de antes que la demandaras, brava guerera!” Don Yosef y su hija se abrazaron delante de todos con grande gozo y alegría, y se entiende que Estela no tuvo ningún detenimiento de echarse sobre la garganta de su amiga y abrazarse en junto con lágrimas de alegría sobre sus ojos, y ojos de todos los que estaban allí presentes!

Empero, seguramente mos aseguramos, que Ganchola no pudo tomar parte en esta grande alegría! Y a la vuelta los ojos se les escurecieron, las piernas le batían una con otra, y se quería resfuír del palacio, ma el rey que entendió su penserio. “No Ganchola!” le dijo, “Hoy no vas a salir más libre! Todas tus malesías se descurbieron con la voluntad del Dio! Ésta va ser la última malesía tuya!” Y devista fue hecho atar manos y pies con cadenas de fiero, y dospués de pocos días fue su cabeza cortada con el taño de su propia espada!

A Gamín, lo subieron al grado de primo comandante de la policía! Su madre Ana se hizo la una de las tres amigas con Estela y Sara! Y don Yosef y su familia entera gozaron toda sus vida honra y alegría con la compañía y estima del rey y todo su pueblo, así que se apiade el Dio de su pueblo.

Uva lašion goel amen.⁹⁴

⁹³ Ibid., s. 47

⁹⁴ Ibid., s. 48 Znamená: A přijde Siónu pisatel. Amen.

Literární rozbor transkribovaného díla

Autorem knihy je Baruch Jicchak Mitrani⁹⁵. Kniha, stejně jako tomu bylo i u některých jiných děl, byla vytištěna v tiskárně v Prešpurku, ale je řazena do vídeňské produkce.

Zajímavý je působ zápisu letopočtu vydání. Najdeme ho na dvou místech. Jednak v jediných dvou řádcích vytištěných švabachem, je tam uvedeno jednak místo tisku, tedy Prešpurk, rok tisku a také údaje o tiskárně samotné. Nicméně, další zápis letopočtu lze objevit skrytý v posledním řádku titulní strany. Kniha byla vydána v roce 1878.

Struktura díla je velmi jednoduchá. Celá kniha je rozdělena do sedmi kapitol. V závěru knihy je potom epilog shrnující, co se stalo s jednotlivými postavami.

Jedná se o krátkou novelu s jednou dějovou linií. Příběh je situován na historické španělské území, řeč je o království Kastilie, ale o hlavním městě Sevilla. S přesnější datací příběhu se setkáváme na titulní straně, víme, že děj se odehrává v 15. století, tedy v době reconquisty.

Ve své podstatě by se toto dílko dalo svým charakterem zařadit mezi díla označovaná jako knížky lidového čtení, kterému se nedají přičítat velké umělecké ambice, ale rozhodně uspokojuje potřebu „meldar“ (číst) sefardské společnosti.

Novela byla původně psána v hebrejštině, do judeošpanělštiny byla přeložena, což ostatně odpovídalo dobovým tendencím.

Postavy během děje, který je situován do poměrně krátkého časového úseku, procházejí bez jakékoliv změny jejich charakteru, nedochází vlastně k žádnému jejich vývoji. Jedinou výjimkou by snad mohla být Sara, dcera dona Josefa, která zpočátku vystupuje jako dívka, která je rozhodně čestná, nic však nenaznačuje, že by byla schopná se vymanit z rámce, do kterého ji uzavírá její pohlaví. Dá se od ní očekávat jednání v rámci ženské taktiky, ona však zcela nečekaně mění své jednání a rozhoduje se k činu, který odpovídá jednání muže zvyklého vládnout mečem.

⁹⁵ Kromě transkripce textu v judeošpanělštině používám českou formu transkripce jména autora.

Ve své podstatě stojíme před značně schématickým dílem, v němž se setkáváme s postavami vyhraněně kladnými a vyhraněně zápornými, tedy vlastně s jednou negativní postavou. Podle očekávání není touto negativní postavou žid, nýbrž křesťan.

Na druhé straně je však třeba uznat, že křesťané se najdou i mezi kladnými postavami, a to především panovníkova dcera, Estela. Jedná se o mladou ženu, která je věrná přátelskému vztahu se Sarou, hlavní postavou díla a dcerou dona Josefa, je přesvědčená o čistotě jeho úmyslů i činů a podle svého přesvědčení jedná. Postava jejího otce, krále Juana, nevyznívá již tak jednoznačně. Tedy pokud jde o čestnost, nelze jeho postavě nic vytknout, ale je velice snadno ovlivnitelný a ve svých soudech se nechá snadno zvíkat. Takto ho hodnotí i hlavní postava novely, don Josef. Na druhé straně však neváhá přiznat svůj omyl a napravit jej.

Mezi Židy je zapotřebí zmínit dvě hlavní postavy novely – Saru a jejího otce dona Josefa. Don Josef ben Apria je královým pokladníkem, věrně mu slouží a je velice čestný. Tento jeho charakterový rys vystupuje zvláště z jednoho z rozhovorů s jeho dcerou Sarou, která mu vypráví o svém přátelství s Estelou a don Josef ji napomíná, aby nebyla příliš pyšná a aby nepodléhala tomu, že je přítelkyní princezny. Sářina odpověď, že si přátelství s Estelou váží především pro její povahu, nikoli pro její postavení, jej uspokojuje. Dozví-li se o nepraví, zasahuje proti němu, i když tím sám sebe vystaví nebezpečí. Na druhé straně je však třeba říci, že vůbec nepředpokládá, že by se mohl stát terčem pomsty.

To jeho dcera Sara uvažuje jinak, vidí možné důsledky otcových rozhodnutí, zdá se, že její odhad lidského charakteru a reakcí na situaci je mnohem lepší než úsudek otcův. Její postava má dva póly, v jedné chvíli vystupuje jako v podstatě bezmocná žena, hluboce zasažená událostmi a v první chvíli vypadá, že bez otcova zastání a pomoci jiných nebude vůbec schopná se o sebe postarat. Nakonec se zcela překvapivě ujímá aktivity v oblasti, v níž bychom to vůbec neočekávali – aby zachránila svého otce bere do ruky zbraň a vstupuje do válečné vřavy. A nejen to, je to právě ona, kdo zabíjí marockého generála a tím zvrátí vývoj celé války.

Nakonec zbývá ona negativní postava. Je jí Ganchola, jeden z podřízených dona Josefa, který však zneužívá své moci, a ve chvíli, kdy

mu je v tom zabráněno, neváhá sáhnout k nejspínavějším metodám, aby se donu Josefovi pomstil. Zatímco don Josef považuje celou situaci za vyřízenou tím, že Gancholu vypověděl ze služeb a přikázal mu odejít, Sara se svou ženskou intuicí tuší, že tím to vše nekončí.

Děj je ve své podstatě velmi jednoduchý a předpokladatelný. Don Josef slouží věrně svému panovníkovi, donu Juanovi, a stará se o veškeré zemské finance a vybírání daní. Celý děj románu začíná u dona Josefa doma rozhovorem s jeho dcerou Sarou. Ta mu vypráví o svém přátelství s Estelou a o tom, jak je jí Estela nakloněna. Považuje ji za svou nejlepší přítelkyni a přeje si, aby, pokud Estela dostane nějaký dar, Sara měla stejný. Vypráví otci o společné vyjíždce na koních, kteří byli úplně stejní, ony obě stejně oblečené, se závojem přes obličej, a lidé nemohli rozeznat, která z nich je která. Don Josef projevil obavy z toho, že Sara se přátelí s Estelou hlavně proto, že může říci, že její přítelkyní je princezna. Sara však jeho obavy rozptýlila vysvětlením, že pro ni je nejdůležitější Estelin charakter.

Do jejich rozhovoru vstupuje Sářina komorná, aby ohlásila, že don Josef má návštěvu. Byla to chudá vdova, která přišla prosit o pomoc, a tak vyšly najevo Gancholovy nepravosti a to, jak sdírá z kůže ty nejchudší. Don Josef vdově přislíbil pomoc a také tak učinil. Gancholu zbavil jeho pravomocí a vyhnal ho. Ten se ovšem nemínil vzdát výhodné pozice snadno, a tak vymyslel zákeřný plán. Vloudil se do královny přízně a dona Josefa osočil z toho, že chtěl krále otrávit. Syna Sářiny komorné, Gamína, donutil k doznání, že králi na příkaz dona Josefa připravil otrávené jídlo.

Don Josef byl uvržen do žaláře. Saru navštívila Estela a odvedla ji z otcovského domu k sobě do paláce, přičemž doufala, že se jí podaří přesvědčit svého otce, aby případ ještě jednou prozkoumal a aby nevěřil Gancholovi. Tato cesta se však ukázala neprůchozí.

Mezitím Ganchola navštívil Anu a Gamína, který se zmítal v horečkách, a pokusil se Gamína otrávit, aby nemohl prozradit jeho tajemství. To se mu nepodařilo, naopak Gamín prozradil vše své matce a byl ochoten vše dosvědčit i před králem. To se ovšem ke Gancholovi již nedoneslo, ten byl přesvědčen, že se svého problému zbavil.

Ana se vypravila do paláce, aby oznámila své paní, co se stalo, ale Sara v paláci nebyla.

Další scéna nás odvádí na válečné pole. Španělé se nacházeli ve složité situaci a hrozila jim porážka, když do boje zasahuje neznámý bojovník, který se vrhá proti marockému generálovi a zabíjí ho. Tento skutek zvrátil vývoj celé bitvy.

Následně se ocitáme opět v paláci. Ana a Gamín, s Estelinou pomocí, mohli králi popsat, co se stalo a don Josef byl osvobozen. V té chvíli do královského paláce přijíždějí Ganchola a neznámý bojovník, který zabil marockého generála. Podle králova příslibu mělo být takovému člověku vyplněno jakékoliv přání. K překvapení všech onen maskovaný bojovník byla Sara a chtěla využít této možnosti k záchraně svého otce, což však již nebylo nutné. Ganchola se pokusil o útěk, což mu však nebylo umožněno, byl uvězněn a po několika dnech popraven.

Donu Josefovi byly vráceny všechny jeho hodnosti.

Dějově jde tedy o prvoplánový příběh, který přesně odpovídá soudobé filozofii. Spravedlivý a poctivý Žid, který je falešně obviněn. Zcela logicky lze vyvodit, že se nejedná pouze o osobní vztahy, don Josef je představitelem národa, který je velice často obviňován z proradnosti a je pronásledován. Don Josef si toho je vědom, i toho, že král Juan s židovským národem jedná spravedlivě, nicméně nemíní provokovat. „Svět se stále mění, dcero, dnes jsme usazení, ale do ví, co přijde zítra? Ve všech dobách my Židé máme mnoho nepřátel, ať už skrytých či veřejných. Ten, kdo není slepý, to vidí a nyní tito nepřátelé jako by nesnesli vidět Žida v nejvyšší funkci v království a jeho dceru, jak se prochází s královou dcerou, samy dvě, obě se stejnými poctami a nádherou?!“⁹⁶

Další výjev, který potvrzuje pozici Židů v království, najdeme ve chvíli, kdy je Ganchola pověřen získáním peněz na válku. Jeho první myšlenky se ubírají jednoznačným směrem. Ať zaplatí Židé, oni jsou ti, kteří mají majetek. „A poklady Židů? – odpověděl Ganchola,

⁹⁶ Ibid., s. 5 “El mundo volta siempre, hija mía, hoy estamos arepošados, ma quién sabe lo que va venir amañana? En todos los tiempos los judíos tenemos muchos enemigos, cualos a la descubierta cualos a la encubierta, el que tiene ojos claros lo ve esto siempre y agora estos enemigos como que somporten ver un judío en el más alto grado del reinado, y su hija paseando con la hija del rey solas las dos cada día con iguales pompas hermošuras?!”

který již přišel na správnou odpověď. – Jestliže vyprázdním pokladny jen ze dvou nebo tří bohatých židovských rodin, najdu dost peněz nejen k vedení krátké války, nýbrž k válčení po padesát let bez přestání, a ještě víc!⁹⁷

Příběh svou strukturou a dějem připomíná pohádkové příběhy se zcela jasným poselstvím. Kladní hrdinové musí překonat řadu příkoří, ale nikdy nepoleví, nikdy nezaváhají a ani na chvíli nepřemýšlejí o tom, že by mohli zradit, byť by se tím snad mohli i zachránit. Právě k takovým postavám patří don Josef. Nakonec kladná postava překoná veškerá protivenství a zlo, v tomto případě Gancholova chamtivost a touha po moci, které vedly až k plánování vraždy, jsou potrestány.

Není bez zajímavosti, že podobně jako v divadelních hrách období, v němž psal svá díla Lope de Vega, postavy, které skutečně jednají, jsou postavy ženské.

Poté, co byl don Josef uvězněn, král se stáhl, vzdal se dalšího vyšetřování. Jako by ho domnělá Josefova zrada naprosto ochromila. Byl pouze schopen se rozhodnout vyčkávat, aby se neunáhlil ve svých rozhodnutích, kdyby snad později vyšly najevo jiné skutečnosti.

Jeho dcera Estela však byla stálejší ve svém úsudku a nedala se tak snadno přesvědčit o tom, že by snad otec její přítelkyně mohl být zrádce. Jako první jedná – odvádí Saru do paláce, aby ji tam ukryla, ale hlavně, aby jí pomohla přesvědčit krále o Josefově nevině.

Sara vystupuje ještě rozhodněji. Ačkoliv zpočátku se její postava jeví jako zranitelná, zoufalá a bez vůle. Nic nenasvědčuje změně ani, když odchází s Estelou do paláce. Odchází s ní zlomená dívka plná strachu o osud svého otce. Autor na chvíli opouští její postavu a v té chvíli se odehrává naprosto nečekaná změna. Sara se odhodlává k činu a jemná dívka se mění ve válečníka, který je schopen jako jediný zvrátit vývoj válečného dění a zabít marockého generála.

Další ženskou postavou, která koná, je Sařina komorná Ana, jež se vypraví do paláce za Sarou, aby jí sdělila, s čím se jí svěřil její syn Gamín,

⁹⁷ Ibid., s. 36 “Y los tesoros de los judíos?” replicó Ganchola como que ya topó la justa repuesta. “Si solamente dos o tres cañas de los ricos judíos vacío, topo moneda bastante no para llevar guerra un tiempo corto, sino que para guerear cincuenta años en un andar, y más!”

a aby tak pomohla zachránit dona Josefa. Sara však tou dobou již v paláci není, a tak, v doprovodu Estely, nakonec vše odhalí králi sama.

Ve své podstatě se stylisticky jedná o prosté vyprávění bez použití uměleckých prvků, nejsou používány ani metafory. A tak, jediným, co vyprávění oživuje, je občasné použití rčení, a velmi často vkládaná přímá řeč.

Jazykový rozbor transkribovaného díla

Pro transkripci jsem použila transkripčního systému, jehož tvůrcem byl Iacob M. Hassán. Jedná se o zachování grafické podoby co nejbližší současnému španělskému pravopisu s použitím speciálních znaků pro alveolární nebo palatální znělé sibilanty (ć,ś,ź - ġ,ĵ,ý), pro znělé a neznělé palatální nebo alveolární afrikáty (ġ,ĵ,ý – ś,ź), palatální neznělé frikativy (č,ğ,ĵ,ş,ž) a konečně okluzívy, které svou pozicí neodpovídají španělské výslovnosti (b,ħ,ʔ). Vzhledem k tomu, že všeobecně platí, že v judeošpanělštině je rozšířeno *seseo* a *yeísmo*, transkripční systém, jež jsem zvolila již nepočítá se zdůrazněním těchto dvou rysů v grafické podobě, musíme je však stále mít na mysli při čtení textu. Jen pro ilustraci uvedu, že například sloveso *llevar* je v originálním textu psáno se dvěma jody na počátku, tedy ve své podstatě jako ,*yevar*'. V původní grafické úpravě v písmu raší zcela chybí písmeno *h*. V transkripci je však v rámci systému, který používám, kvůli srozumitelnosti použito.

Nejprve bych chtěla zmínit o grafické úpravě knihy. Kniha je tištěna písmem raší. Stejně jako u ostatních děl, i zde na titulní straně najdeme jméno autora a místo vydání uvedené kvadratickým hebrejským písmem, titul a další komentáře jsou opět písmem raší.

Z hlediska hebraistického není třeba přistupovat k samostatnému rozboru, neboť se jedná o izolované a zřídka použité výrazy a formule, které vysvětlují v poznámkovém aparátu. Občas jsou slova v hebrejštině začleněna do textu v závorce, jsou psaná kvadratickým písmem a slouží jako vysvětlivky judeošpanělského výrazu.

Začátkem je třeba upozornit, že pravopis sefardských děl nebyl nikdy naprosto ustálený a tomu odpovídá i grafická a jazyková podoba této novely.

Diakritická znaménka, tedy vykřičníky a otazníky, se nacházejí, na rozdíl od španělské normy, pouze za větou.

Jevem, který bych zařadila spíše do grafické úpravy je ta skutečnost, že mnohdy jsou předložky graficky spojeny s dalším slovem, především k tomuto jevu dochází u ,*de*', spojení ostatních předložek s následujícím slovem je spíše výjimkou. Tento jev se opakuje

nepravidelně, zato však s velkou frekvencí. Při transkripci jsem ho nezohledňovala vzhledem k tomu, aby se nekomplikovalo porozumění textu jako celku, stejně tak jsem nezohledňovala psaní vztažného *lo que*, *la que* jako jednoho slova. Pokud sledujeme psaní vztažného *lo que*, případně *la que*, lze konstatovat, že jeho jednoslovná podoba je zachovávána skutečně důsledně.

O nejednotnosti a neustálenosti pravopisu svědčí to, že v textu jedné a téže knihy najdeme tvary *ninguno*⁹⁸ i *dinguno*⁹⁹; *nuevo*, ale mimořádně i *muevo*¹⁰⁰; střídavě je použit tvar maskulina u podstatného jména *laboro*¹⁰¹, na jiném místě je však vystřídán femininem *labor*¹⁰².

Diftongy ve slovech jako *viuda*, *ciudad* nebo *causa* jsou zachovány v archaické podobě, tedy psány s v: *vivda*¹⁰³, *civdad*¹⁰⁴ a *cavsa*¹⁰⁵.

Zvuky /b/ a /v/ existují jako dva odlišné fonémy. Foném /b/ je zapisován znakem bet **β**, a /v/ znakem vet' **β'**. V písmu se řídí výslovností, a tak jen například slovo *voz* psáno se znakem bet, *venir* je psáno s bet, *sobre* s vet' etc. V transkripci se tento jev nezohledňuje. Výslovnost ovlivňuje i psaní slova *enviar* – jeho grafická podoba v textu je *emɣiar*¹⁰⁶. S okluzívou na místě, jež bychom podle pravidel výslovnosti nečekali, se setkáváme ve slově *súbito*¹⁰⁷, nicméně tato okluzíva je vysvětlitelná analogií s tvarem použitým např. na straně 4, a to *súpito*, kde také najdeme okluzívu. Konečně se ještě s neobvyklým umístěním okluzívy /b/ setkáváme ve slově *árabos*¹⁰⁸. Kromě okluzívy je třeba si v tomto slově všimnout i koncovky, kde na rozdíl od současného španělského jazyka je použita koncovka *-os*, nikoli *-es*. S další okluzívou, tentokrát s *ħ* se setkáváme ve slovech jako *ħacino*, *ħacinura*¹⁰⁹.

⁹⁸ Ibid., s. 7

⁹⁹ Ibid., s. 3

¹⁰⁰ Ibid., s. 3

¹⁰¹ Ibid., s. 1

¹⁰² Ibid., s. 18

¹⁰³ Ibid., s. 8

¹⁰⁴ Ibid., s. 1

¹⁰⁵ Ibid., Avišo

¹⁰⁶ Ibid., s. 40

¹⁰⁷ Ibid., s. 12, 15, 21 atd.

¹⁰⁸ Ibid., např. v textu na s. 45

¹⁰⁹ Ibid., např. s. 39

Je zachována existence znělé dentoalveolární frikativy v intervokální pozici, jako například ve slovech *‚cavša‘*, *‚repošo‘*, *‚camiša‘*, *‚curioša‘*, *‚avišo‘*, *‚haćienda‘*, *‚relućiente‘*, *‚grandeža‘*, *‚hižo‘* atd. K tomuto jevu neuvádím odkazy, neboť je velmi frekventovaný a setkáváme se s ním několikrát na každé stránce textu.

Rovněž je zachována výslovnost znělých alveolárních a palatálních sibilantů. Uvádím opět několik příkladů: *‚semejante‘*, *‚hija‘*, *‚acođer‘*, *‚coraje‘*, *‚liģero‘*, atd. Ani v tomto případě, vzhledem k četnosti jevu, neuvádím jednotlivé odkazy.

Další ze zvuků, jež judeošpanělština konzervuje, jsou palatální nebo alveolární afrikáty, znělé i neznělé. Opět uvádím několik příkladů: *‚judí‘*, *‚ajustar‘*, *‚ģeneroso‘*, *‚ģente‘*, *‚joya‘*, *‚ģugar‘*, *‚ģuzgar‘* atd.

Nakonec je třeba zmínit ještě přetrvání neznělých palatálních frikativ, které reprezentují následující příklady: *‚trešladada‘*, *‚cajero‘*, *‚diģ o‘*, *‚enšalšado‘*, *‚debaģo‘*, *‚truģites‘*, *‚deģimos‘*, *‚encaģada‘* atd.

Počáteční latinské *f-* je v této novele zachováno jen zcela ojediněle, a to ve slovese *‚ferir‘*¹¹⁰ a v jeho odvozenině *‚ferida‘*¹¹¹.

Zcela je ignorována opozice /rr/ a /r/. Ve všech slovech je použito pouze jednoduché *r*. Je tomu tak například ve slovech: *‚tiera‘*, *‚corer‘* a *‚guera‘*.

Počáteční /we/ získává formu *ģüe-*: *‚ģüérfanos‘*¹¹², *‚ģüerta‘*¹¹³, čímž je posílena počáteční slabika. Obdobně je posílena počáteční slabika ve slově *‚goleriošas‘*¹¹⁴.

Zůstala zachována palatální neznělá frikativa ve skupinách *–sc-*, jako doklad uvádím následující příklady: *‚bušcar‘*¹¹⁵, *‚ešcondarse‘*¹¹⁶. Zajímavé je, že ke stejnému jevu nedochází ve všech slovech s touto skupinou, dokladem toho je např. slovo *‚escuridad‘*¹¹⁷, na které narazíme hned na začátku knihy.

¹¹⁰ Ibid., s. 24

¹¹¹ Ibid., s. 45

¹¹² Ibid., s. 2

¹¹³ Ibid., s. 9 a 24

¹¹⁴ Ibid., s. 1

¹¹⁵ Ibid., s. 2

¹¹⁶ Ibid., s. 25

¹¹⁷ Ibid., s. 1

Judeošpanělština má tendenci k vytváření naprosto pravidelných tvarů, a proto ve slovesných tvarech, ale nejen v nich, velice často mizí diftongizace: *„apreto”, „contos”, „quieres”, „amostra”, „contes”, „proba”, „juga”, „se acodra”*. Diftong se také neobjevuje v názvu státu *„Maroco”*. Rovněž slova odvozená se tvoří jinak než v současné spisovné španělštině. Přídavné jméno má formu *„maroquino”*¹¹⁸.

S diftongem se nesetkáme ani v tázacím a vztažném zájmenu *kdo* *„quen”*, tento jev je zcela pravidelný a opakuje se v celé knize.

Posledním jevem z fonetiky, u kterého bych se chtěla zastavit, je metateze *–rd–* v *–dr–*, pro potvrzení uvádím následující příklady: *„puedrá”*¹¹⁹, *„guadre”*¹²⁰, *„tadre”*¹²¹, *„pedrer”*¹²² a *„acodró”*¹²³. K této změně nedochází pravidelně a důsledně ve všech případech, ale je velice častá. V díle jsem se setkala i s metatezí skupiny *–br–*: *„probe”*¹²⁴, hned na následující straně však najdeme formu bez metateze – *„pobres”*.

Narazila jsem na několik případů, v nichž nedošlo ke stažení předložky *„a”* s určitým členem singuláru maskulina, je tomu tak například *„a el rey”*¹²⁵, *„a el mozo”*¹²⁶.

Za vliv dialektů Otomanské říše bývá považováno použití diminutivní přípony *–ico*, *–ícico*, namísto *–illo* a *–ito*: *„mancebico”*¹²⁷, *„librico”*¹²⁸, *„vašico”*¹²⁹.

Mezi výrazné morfologické znaky judeošpanělštiny patří slovesné tvary.

Tendence k jednotnosti a zjednodušení jazyka vedla k tomu, že slovesa zakončená na *–ar* přijímají v 1. osobě singuláru indefinida

¹¹⁸ Ibid., s. 45

¹¹⁹ Ibid., s. 7

¹²⁰ Ibid., s. 7

¹²¹ Ibid., s. 8

¹²² Ibid., s. 11

¹²³ Ibid., s. 40

¹²⁴ Ibid., s. 6

¹²⁵ Ibid., s. 10

¹²⁶ Ibid., s. 28

¹²⁷ Ibid., např. s. 14

¹²⁸ Ibid., Avišo

¹²⁹ Ibid., s. 41

koncovku *-í*, například *„alcanci”*¹³⁰, *„pequi”*¹³¹, *„pensi”*¹³², *„pasí”*¹³³, *„pagui”*¹³⁴ a *„topi”*¹³⁵.

Jiná je i koncovka 2. osoby singuláru, používá se forma *„nadatae”* namísto *„nadaste”*; uvádím následující příklady: *„mirates”*¹³⁶, *„hablates”*¹³⁷, *„alabates”*¹³⁸, *„atorgates”*¹³⁹, *„salvates”*¹⁴⁰, *„perdites”*¹⁴¹, *„truñites”*¹⁴², a další.

Poslední slovesnou formou indefinida, o níž je třeba se zmínit, je 1. osoba plurálu sloves na *-ar*. Tvary těchto sloves přejímají koncovku sloves na *-er*, *-ir*: *-imos*, například: *„demandimos”*¹⁴³, *„dejimos”*¹⁴⁴.

Zcela samostatně je třeba posuzovat tvary indefinida slovesa *ver* : *„vidi”*¹⁴⁵, *„vites”*¹⁴⁶, *„vido”*¹⁴⁷.

V 1. osobě přítomného indikativu sloves *estar*, *ser*, *dar* a *ir* nefiguruje *-y* v koncovce. Tvary tedy vypadají následovně: *„estó”*¹⁴⁸, *„so”*¹⁴⁹, *„do”*¹⁵⁰, *„vo”*¹⁵¹. 2. osoba singuláru slovesa *ser* je *„sos”*¹⁵².

V novele jsou používána pravidelně tvořená přičestí sloves *morir* – *„morido”*¹⁵³ a *cubrir* – *„cubrido”*¹⁵⁴.

Další odlišné slovesné tvary jsou formy přítomného subjuntivu sloves *ver* a *oír*: *„vienga”* a *„oyega”*¹⁵⁵.

Imperativ 2. osoby singuláru slovesa *ir* má tvar *„va”*¹⁵⁶.

¹³⁰ Ibid., s. 4

¹³¹ Ibid., s. 6

¹³² Ibid., s. 8

¹³³ Ibid., s. 19

¹³⁴ Ibid., s. 21

¹³⁵ Ibid., s. 36

¹³⁶ Ibid., s. 2

¹³⁷ Ibid., s. 12

¹³⁸ Ibid., s. 19

¹³⁹ Ibid., s. 20

¹⁴⁰ Ibid., s. 21, 47

¹⁴¹ Ibid., s. 22

¹⁴² Ibid., s. 26

¹⁴³ Ibid., s. 8

¹⁴⁴ Ibid., s. 30

¹⁴⁵ Ibid., s. 13

¹⁴⁶ Ibid., s. 23

¹⁴⁷ Ibid., s. 9

¹⁴⁸ Ibid., s. 42

¹⁴⁹ Ibid., Avišo

¹⁵⁰ Ibid., Avišo

¹⁵¹ Ibid., s. 2

¹⁵² Ibid., s. 6

¹⁵³ Ibid., s. 11

¹⁵⁴ Ibid., s. 1

¹⁵⁵ Ibid., s. 6

¹⁵⁶ Ibid., s. 7

V případě osobních, zvrtných a přivlastňovacích zájmen je třeba připomenout, že jsou používány tvary *„mošotros“*¹⁵⁷, *„mos“*¹⁵⁸ a *„muestro“*¹⁵⁹, ačkoliv jsem v knize našla několik málo výjimek psaných s počátečním *n-*: *„nošotros“*¹⁶⁰. Nutno však dodat, že tyto případy jsou ojedinělé.

Ve spojení s předložkou *con* nevytváří zájmena *yo* a *tú* spojení *‘conmigo’* a *‘contigo’*, nýbrž mají formu *„con mí“*¹⁶¹ a *„con tí“*¹⁶².

Nelze se nepozastavit nad formami zájmena *cual*, které koncovkami rozlišuje nejen tvary singuláru a plurálu, nýbrž vytváří zvláštní tvary pro feminina a maskulina, například tvary *„cuala“*¹⁶³ a *„cualos“*¹⁶⁴.

Zvláštností judeošpanělštiny je tvar přivlastňovacího zájmena *„sus“* odpovídající českému *jejich*, kdy je rozhodující, že předmět patří více osobám, nikoli zda jde o věc jednu nebo věcí více. Jako příklad uvádím *„sus corazón“*¹⁶⁵.

Patrně s náboženstvím souvisí používání tvaru *„Dio“*, neboť zakončení na *-s* evokuje tvar plurálu a vzhledem k tomu, že Bůh je jediný, neponechali Sefardité nic náhodě. Analogicky je pak používána i forma pozdravu na rozloučenou, *„adió“*¹⁶⁶.

Ve slovese *„somportar“*¹⁶⁷ se setkáváme s epentezí, tedy s vloženým konsonantem. Dalším příkladem epenteze je *„delantre“*¹⁶⁸ nebo *„tresorero“*¹⁶⁹. Setkáváme se s řadou slov, které působí jako archaismy, například použití slova *„afeitado“*¹⁷⁰ ve smyslu vyzdobený, nikde se nesetkáme se spojkou *„pero“*, nýbrž se spojkou *„ma“*¹⁷¹ stejného významu;

¹⁵⁷ Ibid., s. 4

¹⁵⁸ Ibid., Avišo, s. 6 a další

¹⁵⁹ Ibid., Avišo

¹⁶⁰ Ibid., s. 11

¹⁶¹ Ibid., s. 18

¹⁶² Ibid., s. 2

¹⁶³ Ibid., s. 1

¹⁶⁴ Ibid., s. 5

¹⁶⁵ Ibid., s. 22

¹⁶⁶ Ibid., s. 44

¹⁶⁷ Ibid., s. 5

¹⁶⁸ Ibid., s. 8

¹⁶⁹ Ibid., s. 1

¹⁷⁰ Ibid., s. 1

¹⁷¹ Ibid., s. 2

tvar *agora*¹⁷² namísto *ahora*; sloveso *baldar*¹⁷³ - *baldarlo de su laboro*'. Velmi frekventovaný je výraz *meollo*' a jeho odvozeniny.

Charakteristickými tvary jsou *estonces*', *esfueño*' namísto *entonces* a *ensueño*.

Z lidového jazyka se do judeošpanělštiny dostávají tvary *la agua*¹⁷⁴, *la alma*¹⁷⁵ namísto *el agua*, *el alma*. Charakteristický je tvar *muncho*¹⁷⁶ namísto *mucho*'.

Typické je časté použití předpony *a-* : *avoltar*', *asperar*', *amañana*', *apregonar*' nebo *acometer*'.

Osud sefardských Židů zcela logicky přispěl k tomu, že jejich jazyk byl ovlivněn majoritním jazykovým prostředím a najdeme v něm celou řadu jazykových výpůjček.

Na možný vliv portugalštiny ukazuje používání například *ainda*¹⁷⁷ (ještě) a některé další výrazy. Patrně na vliv italštiny se dá usuzovat v případě použití slova *brava*¹⁷⁸ ve smyslu skvěle.

Z řečtiny pochází slovo *meldar*' (číst).

Sefardský jazyk má také řadu výpůjček z turečtiny, např. *laždra*', *zabete*', *enšalšado*' nebo *tlela*'.

Pro ladino je také typická doslovná reprodukce syntaktických konstrukcí z hebrejštiny, jako je použití *caras*¹⁷⁹, tedy formy plurálu hebrejského slova *panim*.

Typickým jevem sefardské stylistiky je, že v jedné větě neváhá použít i několik slov odvozených od stejného základu, a to hlavně v pozici předmětu v akuzativu. Nejen že to není na závadu, nýbrž tento rys patří k tónu dobrého stylu. Uvádím následující příklady: *labor de mi servimientto, que te sirve*¹⁸⁰; *no comí de tu comida, ni bebí de tu*

¹⁷² Ibid., s. 5

¹⁷³ Ibid., s. 2

¹⁷⁴ Ibid., s. 41

¹⁷⁵ Ibid., s. 3

¹⁷⁶ Ibid., s. 1

¹⁷⁷ Ibid., s. 26

¹⁷⁸ Ibid., s. 3

¹⁷⁹ Ibid., s. 3

¹⁸⁰ Ibid., s. 18

*bebida*¹⁸¹; *,encadenado con cadenas*¹⁸²; *,venganza, como se va vengar*¹⁸³; *,el pregón lo haré apregonar*¹⁸⁴.

Na závěr snad ještě odkaz na poměrně časté použití kombinace indefinida a prézentu subjuntivu v rámci časové souslednosti, uvádím následující dva příklady: *,encomendó que sea recibido*¹⁸⁵, *,encomendó que lo castigue fuertemente*¹⁸⁶.

V syntaxi prakticky nenajdeme výraznější odchylky od syntaxe španělské, snad jen v jednom případě si můžeme všimnout neobvyklého pořadí slov: *,...sino que propio al rey ...*¹⁸⁷.

¹⁸¹ Ibid., s. 19

¹⁸² Ibid., s. 21

¹⁸³ Ibid., s. 26

¹⁸⁴ Ibid., s. 37

¹⁸⁵ Ibid., s. 11

¹⁸⁶ Ibid., s. 23

¹⁸⁷ Ibid., s. 46

Závěr

Dějiny židovského národa jsou dějinami odchodů, pronásledování, pogromů a vyhánění. Toto konstatování, lze říci, platí pro svět sefardský i aškenázský.

V porovnání s obcemi aškenázskými se obce sefardské vyvíjely za trochu příznivější společenské i duchovní atmosféry, což se odrazilo i v charakteru jejich kultury. Mezi učenci středověkého Španělska vynikal Moše Ben Maimon, známý jako Maimonides.

Od 14. do 16. století vznikala nová židovská vědecká díla, ale tyto práce nejsou zahrnovány do toho, co nazýváme sefardskou literaturou. O sefardské kultuře, literatuře a jazyce mluvíme až od 16. století, tedy až od doby, kdy byli Židé ze Španělska vyhnáni.

Jejich komunity najdeme nejdříve Portugalsku, to však museli vbrzku opustit a pokračovat dál v cestě. Velmi dobře byli přijati v Otomanské říši. Na Balkánu se usadily snad nepočetnější sefardské komunity. Další Sefardité se usadili v Itálii a také v Amsterdamu, Hamburgu a poměrně málo početná skupina i ve Vídni. Mimo evropský kontinent bychom sefardské komunity našli nejčastěji na severu Afriky.

Za sefardskou literární tvorbu jsou potom považována díla, která byla napsána sefardskými Židy až v období vyhnanství. Při nejpřísnějším pojetí by se do sefardské literatury nevešla ani Bible z Ferrary, neboť se jednalo o dílo marranů.

Rozvoj sefardské literatury vydělují tři velké historické mezníky:

- začátek 18. stol.
- polovina 19. století
- 40. léta 20. století

V 16. a 17. století byly vydávány především překlady Bible, což bylo dáno potřebou číst náboženské texty ve srozumitelném jazyce. Tyto překlady byly mnohdy otrocké a doslovně sledovaly syntax hebrejštiny.

18. století je možno považovat za Zlatý věk sefardského písemnictví. Nejvýznamnějším centrem té doby byla Konstantinopol. Jazyk literárních děl této doby je již plně vyzrálý, expresivní a hodnotný jak pro překlady, tak i pro vlastní tvorbu.

Konečně pak v 19. století nastupuje moderní doba a s ní i nové, tzv. adoptované literární útvary.

Sefardská komunita byla, vzhledem k svému malému počtu, velmi aktivní, hlavně ve vydavatelské činnosti.

Mezi lety 1813 – 1815 byl ve Vídni vydán překlad *Bible* známý jako *Minḥat Šay* podle komentáře doprovázejícího text *Bible*, jehož autorem byl Yedidiá Šelomó de Norzi. Samotný biblický text přeložil Yisrael Bachar Ḥayim.

Dále ve Vídni po celé 19. století vycházely sidurimy a machzorimy obsahující modlitby. I ve vídeňském siduru byla zařazena modlitba *Moda 'á*, jež jak se zdá, dosáhla velké obliby.

Poměrně živá byla ve Vídni i novinářská činnost. Vycházelo asi deset novinových titulů, i když v poměrně krátkém období, poté novinářské aktivity ochably.

Další oblasti, které byly v literárních aktivitách Vídne zastoupeny, jsou knihy pedagogického zaměření, hlavně učebnice hebrejštiny, a od poslední třetiny 19. století také zábavná literatura.

Právě do této oblasti jsem se vypravila ve své práci. Výběr byl určen, mimo jiné, i tím, že jsem hledala dílo, ve kterém nenajdeme příliš mnoho prvků z hebrejštiny. Jednak proto, že mé znalosti hebrejštiny jsou minimální, ale hlavně proto, že jsem se chtěla zabývat hispánským jazykem, který používali Židé vyhnaní ze Španělska ve svém běžném každodenním životě.

Izolace Sefarditů usazených ve východním Středomoří a na Balkáně způsobila, že během času se jejich jazyk začal vyvíjet nezávisle na španělštině ve Španělsku a stal se z něj specifický jazyk, jež samotní Sefardité nazývali různě: *judiό* (*jidiό*), *judeśmo*, *español*, *juseoespañol*, *españolit*, *ladino* atd.

Abychom definovali jazyk Sefarditů je nezbytné říci, že jeho základem je jazyk kastilsko – andaluský 15.–16. století. Je pro něj typický jakýsi archaický charakter. Zdání archaismu mu dodávají hlavně fonetické prvky, které zachovávají výslovnost španělštiny tak, jak si ji s sebou Sefardité odnesli koncem 15. století. Kontakty s aktuálním španělským jazykem neustaly okamžitě, ještě během 16. století odcházejí totiž ze

Španělska ti, kteří dříve konvertovali ke křesťanství, ale posléze došli k závěru, že jejich pravou vírou je judaismus a opětovně se k němu přihlásili.

Pro sefardské písemnictví je charakteristické, že se jedná o písemnictví „alchamiované“.

Sefardští tiskaři 18. století vytvořili koherentní systém adekvátní fonetice a vyřešili složitý problém aplikace hebrejského grafického systému na fonetický systém románského jazyka, jako je španělština.

Jazyk samotný prošel třemi základními periodami, stejně jako sefardská literatura. Dělí se na následující období:

- **Období preklasické**– Teprve od 17. století byla judeošpanělština izolována od vlivů španělštiny a můžeme tedy mluvit o jejím samostatném vývoji.
- **Období klasické** – 18. století - polovina 19. století – Jazyk v té době dosáhl zralosti, a takové úrovně, že byl schopen nejen pokračovat v překladatelské činnosti, ale také tvorby vlastních literárních děl. Tato etapa odpovídá Zlatému věku sefardského písemnictví.
- **Období moderní** – zhruba od poloviny 19. století do současnosti. Jazyk v té době podléhá západním vlivům, především vlivu francouzštiny, objevuje se jazyk, jež by bylo možné nazvat „neojudeošpanělština“ nebo „neoladino“.

V transkripci jsem pracovala s novelou z roku 1878, jejímž autorem je Baruch Yišḥac Mitrani, Don Yosef y su hijá. Jedná se o dílo, které nepatří do oblasti složité umělecké tvorby, ale rozhodně mohlo ukojit touhu po četbě ve vlastním jazyce. Děj nás situuje do 15. století a staví nás před odvěký problém Židů, před to, jak byli přijímáni okolním světem. Vyvrcholení příběhu je trochu pohádkové a zdá se, že vystihuje touhu po očištění ode všech nařčení, která se na jejich hlavy v průběhu dějin snesla.

Po stránce jazykové v knize narazíme prakticky na všechny prvky, které jazyk charakterizují.

Tedy na zachování znělé dentoalveolární frikativy v intervokalizované pozici, výslovnosti znělých alveolárních a palatálních sibilantů,

palatálních nebo alveolární afrikáty, znělé i neznělé, stejně jako na přetrvání neznělých palatálních frikativ i dalších jevů.

V jazyce se objevuje tendence ke tvoření pravidelných tvarů a k omezení tvoření diftongů ve slovesných tvarech.

A nakonec, velmi frekventovaným jevem je metateze –rd- v –dr-.

Mezi výrazné morfologické znaky judeošpanělštiny patří slovesné tvary. Tendence k jednotnosti a zjednodušení jazyka vedla k tomu, že např. slovesa zakončená na –ar přijímají v 1. osobě singuláru indefinida koncovku –í.

V oblasti lexikální do literatury vstupují prvky z lidového jazyka, ale i přejímky z řady jiných jazyků, se kterými judeošpanělština přišla do styku.

Resume

La historia del pueblo judío es una historia de idas, persecuciones, pogromos a expulsiones y esto es válido tanto para el mundo sefardí, como para los askenasíes.

En comparación con los askenasíes, los pueblos sefardíes pudieron desarrollarse en las condiciones un poco más favorables, lo que se puede ver también en el carácter de su cultura. Entre los sabios de Edad Media destacó Maimonides.

Entre los siglos XIV y XVI vieron la luz nuevas obras científicas, cuyas autores eran judíos, no obstante, estas obras no las podemos incluir a aquello, que solemos llamar la producción sefardí. Es que la literatura sefardí consideramos aquellas obras que nacieron después de la expulsión de los judíos de España, es decir a partir del siglo XVI.

Después de su expulsión podemos encontrar sus comunidades en Portugal, pero pronto tuvieron que abandonar al país a continuar su viaje. De allí se fueron a diferentes países. Muy bien fueron recibidos en el Imperio Otomano. En los Balcanes se asentó un grupo bien numeroso de los sefardíes. Otros se fueron a Italia, pero también a Hamburgo, Amsterdam y a otros lugares. Un grupo, aunque no muy numeroso llegó a Viena. La comunidad de Viena se formó un poco más tarde, hay que situarla al siglo XIX y era muy pequeña comparándola con la comunidad de los askenasíes de allí. A pesar de su número reducido no se perdieron en el ambiente askenasí. Fuera de Europa podríamos encontrar a los sefardíes con más frecuencia en el Norte de África.

La literatura sefardí data desde los tiempo de la expulsión de España, así que las obras escritas antes, hay que sumarlas a la literatura española o hebrea, según el idioma en el que las escribieron sus respectivos autores. Tratando el tema de la manera muy estricta, incluso la Biblia de Ferrara no la consideraríamos una parte de la literatura sefardí, siendo una obra de los marranos.

La historia de la literatura sefardí se divide en tres etapas básicas, cuyos hitos históricos son los siguientes:

- **principios del siglo XVIII**
- **la mitad del siglo XIX**
- **los años 40 del siglo XX**

En el siglo XVI a XVII se editaron sobre todo las Biblias con el fin de satisfacer el deseo de leer los texto litúrgicos en un idioma comprensible. En esta época las traducciones que aparecen tienen una forma de traducción servil, llamada por algunos científicos “lengua – calco” y seguían al pie de letra la sintaxis hebrea.

El siglo XVIII es la Edad de Oro de la escritura sefardí. El centro más importante de la época fue Constantinopla. La lengua de las obras de la época ya había madurado y ha logrado nivel suficiente no sólo para las traducciones, sino también para la creación propia.

Con el siglo XIX entra la modernidad en el mundo sefardí. Con ella los sefardíes adoptan también los géneros literarios que, hasta entonces, les estaban muy alejados.

La comunidad sefardí de Viena, teniendo en cuenta su reducido número, en el siglo XIX fue muy activa, sobre todo en las actividades editoriales.

Entre los años 1813 – 1815 en Viena vio la luz una traducción de la Biblia conocida como Minḥat Šay según el comentario de la Biblia, el cual escribió Yedidiá Šelomó de Norzi. El propio texto bíblico fue traducido por Yisrael Bajar Ḥayim.

Durante todo el siglo en Viena se editaron los sidurim y los maḥzorim, libros que contenían las oraciones. Una de las oraciones preferidas por los sefardíes, la de Moda’á está también en los sidurim de Viena.

Bastante viva era la vida periodística de Viena. Desde las postrimerías del siglo XIX hasta los principios del siglo XX apareció en Viena diez títulos periodísticos, aunque esa actividad pronto se perdió.

Otra área de las actividades editoriales se concentró en la producción pedagógica, sobre todo se trataba de los manuales del hebreo, y a partir del último tercio del siglo también en las novelas y teatro.

Precisamente de ésta he escogido el tema de mi tesina. La elección fue dada por varias razones. En primer lugar mis conocimientos del hebreo son escasos y tampoco presento aquí un trabajo que trate del hebreo. Y en segundo lugar, me interesa el habla hispana de los sefardíes, la posibilidad de compararla con el español actual, ver hasta qué punto difiere del español actual. Quise buscar el lenguaje cotidiano de los sefardíes.

La vida de los sefardíes en el Oriente Mediterráneo y en los Balcanes estaba bastante aislada y ésa fue la causa de los cambios independientes en su habla. Su lengua empezó a desarrollarse a su propio modo y llegó a ser una lengua específica que los mismos sefardíes llamaron de maneras diferentes: *judió* (*jidió*), *judeísmo*, *español*, *juseoespañol*, *españolit*, *ladino*, etc.

Para definir la lengua de los sefardíes es indispensable tener en cuenta que su base es castellano – andaluza de los siglos XVI y XVI. Típico es su carácter arcaico, sobre todo porque conserva sonidos que del español actual habían desaparecido. Los contactos con el español no se perdieron inmediatamente, durante el siglo XVI salían de España los conversos que habían decidido volver a la fe de sus padres. Ésos se llevaron el idioma actual.

Es característico de la escritura sefardí que se trata de una escritura aljamiada. Los impresores del siglo XVIII solucionaron cómo aplicar el sistema gráfico hebreo al sistema fonético del español.

La propia lengua pasó, igual a la literatura sefardí, por tres etapas: **preclásica** – Solamente desde el siglo XVII el judeoespañol fue aislado del español peninsular y empezó a desarrollarse de una manera independiente.

clásica – Desde el siglo XVIII hasta la mitad del siglo XIX – La lengua llega a madurar y sirve no sólo para las traducciones, sino también para la creación propia, es la llamada Edad de Oro de la literatura sefardí.

moderna – empieza aproximadamente en la mitad del siglo XIX. La lengua es influida por el francés. El idioma se transforma en algo que podemos llamar „neojudeoespañol“.

Para la transcripción he elegido una novela de Baruj Yiśhac Mitrani, en concreto es Don Yosef u su hija. Es una novela que no la puedo considerar una obra de mucho arte, no obstante, sirvió precisamente para lo que los sefardíes necesitaban, para la lectura en una lengua comprensible, propia de los sefardíes. La obra nos sitúa en el siglo XV y nos presenta el problema que acompaña a los judíos desde hace siglos. La sociedad cristiana no aceptó a los judíos muy bien y el mismo problema presenta el libro. La solución del conflicto en la novela es favorable para los judíos y parece cumplir los deseos de los judíos, dejarlos salvos y, sobre todo, quitarles todas las acusaciones injustas de los siglos.

En cuanto a la lengua, el libro ofrece prácticamente todos los elementos que he mencionado en el trabajo, que la caracterizan.

En primer momento transcribí el libro. He elegido el sistema de la transcripción creado por Iacob Hassán. Ese sistema cuenta con el conocimiento de la pronunciación, es decir con el seseo y con el yeísmo, y respeta la actual ortografía española. Para los sonidos que hoy ya no existen en el español utiliza signos especiales que presento en el apéndice.

Se conserva la fricativa dentoalveolar sonora en la posición intervocálica, la pronunciación sonora de los sibilantes, africadas palatales sonoras y sordas etc.

En la lengua hay tendencia de crear formas regulares y evitar diftongos en algunas formas verbales, los indefinidos de la primera persona del singular de los verbos en –ar terminan en –í.

En cuanto al léxico, la lengua acepta vocabulario del ambiente cultural en el que vive la comunidad y lo transforma a su modo.

Es interesante la historia del idioma judeoespañol. Ha pasado por una época del esplendor, no obstante su actualidad no es nada optimista. El idioma va desapareciendo incluso del uso doméstico y en América Latina prácticamente se ha asimilado al español.

Resumé

Ve své práci jsem se věnovala problematice sefardské komunity, konkrétně vydávání sefardských děl ve Vídni. I když vídeňská komunita byla poměrně malá, v porovnání s počtem Aškenáziů téměř zanedbatelná, rozhodně se to nedá říci o dílech, která ve Vídni vyšla. Komunita byla zde existovala ještě ve 20. století, dokonce ve městě existovalo i sefardské centrum. V současnosti jsem po tomto centru však již pátrala marně.

Po vyhnání ze Španělska v roce 1492 si s sebou Sefardité odnesli jazyk, který denně používali, jímž komunikovali se svými nežidovskými sousedy i mezi sebou – španělštinu. Až do 17. století zůstávali v kontaktu, i když omezeném, s aktuálním jazykovým územ, poté se však jejich jazyk, který někteří nazývají judeošpanělština, jiní ladino, judešmo nebo prostě sefardština, vydává svou vlastní cestou a prochází svým jedinečným vývojem.

Na jedné straně v sobě konzervuje archaismy, např. v podobě fonémů, které se ze španělštiny postupně vytratily, na druhé straně byl tento jazyk progresivnější než sama španělština. Plošně se v něm uplatňují jevy, které jsou ve Španělsku pouze regionální a nepatří do spisovného jazyka. Jedná se například o tzv. „yeísmo“ a „seseo“. Je také zcela logické, že jazyk podléhal kulturním a jazykovým vlivům prostředí, v němž ta která konkrétní komunita žila, a tak v něm najdeme slova přejatá nejen z hebrejštiny, ale také z řečtiny, turečtiny, bulharštiny, francouzštiny atd.

Až do 19. století prakticky všechna díla, která ve Vídni vycházela byla úzce spjata s náboženstvím. Já jsem se zaměřila více na druhou polovinu 19. a počátek 20. století. V té době vycházela řada děl v oblasti zábavné literatury, která měla uspokojit všeobecné přání „meldar“ (číst). V jazykovém i literárním rozboru jsem pracovala právě s takovým textem.

Novela *Don Yosef y su hija* Barucha Mitraniho není žádný literární skvost, přesto je však nesmírně cenná. Ve své době přinesla nejen zábavu, ale byl to i prostředek ke získání čtenářských návyků a dovedností, které nám dnes mnohdy chybí.

Po stránce hebraistické dílo nenabízí ke zkoumání prakticky nic. O to více můžeme bádát v oblasti judeošpanělštiny. Zde bych snad mohla

podotknout, že se v knize setkáváme se všemi prvky, fonetickými, morfologickými, syntaktickými i lexikálními, které tento jazyk charakterizují.

Na úplný závěr bych jen chtěla připomenout, že judeošpanělština je dnes již jen jazykem živořícím a prakticky se ztrácí v okolním jazykovém prostředí. V oblasti Latinské Ameriky a ve Španělsku dokonce nastoupil cestu jakéhosi obráceného vývoje. Asimiluje s tamní španělštinou a pomalu ztrácí charakter samostatného jazyka.

Resume

I dedicated my work to the Sefardic community problems, especially to publishing Sefardic works in Vienna. The Vienna community was relatively small, when comparing with the number of the Ashkenazis almost insignificant. This cannot be said about their works published in Vienna. The community existed here as late as the twentieth century, even with the Sefardi centre in the town. Recently I have searched for the centre in vain.

When driven out of Spain, the Sefardis kept the language they had been using every day talking to each other as well as to their non-Jew neighbours – the Spanish language. Until the seventeenth century they remained in touch, although limited, with the actual language territory. Later their language, which is sometimes called Judeo Spanish, Ladino, *Ĵudesmo* or just Sefardi, set up for its own way and passed its unique development.

On one hand it preserved archaisms, for example in the form of phonemes the Spanish was gradually losing, on the other hand it was sometimes even more progressive than Spanish. On the whole it applied the phenomena only regional in Spanish, not belonging to the written language - '*yeísmo*' and '*seseo*', for example. It is only logical that the language had been influenced by cultural and language environment of the communities which meant an input of the vocabulary from the Hebrew, Greek, Turkish, Bulgarian, French, and other languages.

Until the nineteenth century almost all works published in Vienna had been closely connected to religion. I have written my work with a bigger view to the second half of the nineteenth and the beginning of the twentieth centuries. At the time many works of literature for amusement were published to satisfy the general desire for reading - '*meldar*'. I have worked with such a text in my language and literature analysis.

The novella *Don Yosef y su hija* by Baruch Mitrani is not any literature gem, nevertheless it is really valuable. It brought not only amusement, it also helped readers to find reading habits and skills we often miss these days.

From the hebraistic aspect the work does not offer almost anything to find while its Judeo-Spanish components are really worth to be searched for. I would like to stress that we can see all the phonetic, morphological, syntactic and lexical elements that characterise the language.

At the very close I would like to recall that the Judeo-Spanish is hardly surviving and has almost disappeared from its original language surroundings. In Latin America and Spain it has set up the inverse development. It has assimilated to the local Spanish and has been losing the character of an independent language.

Seznam použitých pramenů a literatury:

- ALCALÁ, Ángel. *Judíos. Sefarditas. Conversos. La expulsión de 1492 y sus consecuencias*. Valladolid: Ámbito, 1995
- ALONSO, Pilar – GIL, Alberto. *La memoria de las aljamas. Paseos por las juderías españolas*. Madrid: El Viso, 1994
- BARROS, Carlos. *Xudeus e conversos en Historia. I: Mentalidades e cultura. II: Sociedade e inquisición*. Santiago de Compostela: Editorial de la Historia, 1994
- BEL BRAVO, Mª Antonia y otros. *Diáspora sefardí*; Madrid: Colecciones MAPFRE XVII, Colección Sefarad n° 6, 1992
- BENZION, Netanyahu. *Los marranos español según las fuentes hebreas de la época (siglos XIV – XVI)*. Valladolid: Junta de Castilla y León, 1994
- BESSO, H.. Los sefardíes y el idioma castellano. *Revista Hispánica Moderna*, año 34, enero - abril, 1968; n° 1 – 2. Homenaje a Federico de Onís. Vol. I, s. 177 – 194
- Bible*. Ekumenický překlad. Přel. Ekumenické komisa pro Starý a Nový zákon. Brno: Ústřední ekumenické nakladatelství, 1988
- BOER, Harm. *La literatura sefardí de Amsterdam. Alcalá de Henares*. Universidad de Alcalá: Instituto Internacional de Estudios Sefardíes y Andalucíes, 1995
- BUNIS, David, M. Some problems in judezmo linguistics. *Mediterranean Language Review*, 1983, 1, s. 103 – 138
- DÍAZ – MAS, Paloma. *El sincretismo lingüístico – cultural sefardí a la luz de los textos aljamiados*. Barcelona:RFR, 1, 1983
- DÍAZ – MAS, Paloma. *Los Sefradíes. Historia, lengua y cultura*. Barcelona: Riopiedras Ediciones, 1986
- DÍAZ – MAS, Paloma. *Los Sefradíes. Historia, lengua y cultura. 2ª edición con un apéndice “Los estudios sefardíes de 1983 a 1992*. Barcelona: Riopiedras ediciones, 1993
- DÍAZ – MAS, Paloma: *Influencias francesas en la literatura sefardí: estado de la cuestión: Imágenes de Francia en las letras hispánicas*, Barcelona: PPU, 1989
- DJAEN, Šabetay Yosef. *Yeftah*. Vídeň: 1921
- DJAEN, Šabetay Yosef. *La hija del Sol*. Viena: Union, 1921

FRANCO MENDES, D. *Memorias do estabelecimento e progresso dos judeos portugueses e espanholes nesta famosa citate de Amsterdam*. Amsterdam: Van Gorcum, 1975

GOLD D. L. "An Introduction to judezmo" In *Los sefardíes. Cultura y literatura*. ed. P. Díaz-Mas, VI Cursos de Verano. San Sebastián: Universidad de País Vasco, 1987

HASSÁN, Iacob M. Problemas de transcripción del judeoespañol. In *Actele celui de – al XII-lea congres internacional de lingüística și filologie Romanica, II*, Editions de l'Academie de la República socialista de Romania, 1971

HASSÁN, Iacob M. Bibliografía de publicaciones judeoespañolas aljamiadas. In *The Fifth World Congress of Jewish Studies*, vol. IV. Jerusalén: Fondo molho, 1973

HASSÁN, Iacob M. Noticias filológicas de España. Estado actual del mundo sefardí. *Boletín de filología española*, 1964, s. 17 – 30

I.M. Hassán, Iacob M.: Sistemas gráficos del español sefardí. In *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española*. Cáceres: 1987, s. 127 - 137

MÉCHOLAND, Henry. *Los judíos de España. Historia de una diáspora (1492 – 1992)*. París: Trota, 1993

MITRANI, Yiśhac. *Don Yosef y su hija*. Viena: 1878

MOLHO, Michael. *Literatura sefardita de Oriente*. Madrid – Barcelona: CSIC, Instituto Arias Montano, 1960

MOLIÉRE: *El casamiento forzado*. Přel. Šalomón B. Astrogo. Viena: 1890

PASCUAL RECUERDO, Pascual. *Ortografía del ladino*. Granada: Universidad de Granada, 1988

RÉVAH I.S. Formation et évolution des parlers judéo-espagnols des Balkans. In *Ibérica* 6, 1961

RIAÑO LÓPEZ, Ana M^a. Transcripción y breve estudio de una versión en ladino del libro de Ruth. *Aldaba* 1, 1983, 1 (oct. – nov.)

RIAÑO LÓPEZ, Ana M^a: La lengua sefardí y su evolución. In *Actes del simposi internacional sobre cultura sefardita, Facultat de Filologia, Secció d'Hebreu i Arameu*. Barcelona: 1993, s. 83 – 105

ROMERO CASTELLÓ, E. – MACÍAS KAPÓN, N. *Los judíos de Europa. Un legado de 2000 años*. Madrid: Anaya, 1994

ROMERO, Elena. *La creación literaria en lengua sefardí*. Madrid: Colecciones MAPFRE XVII – Colección Sefarad nº 5, 1992

ROMERO, E. *Coplas sefardíes*, Córdoba: 1991

SALA, M.: Factores internos y externos en la fonética judeo-española. *Boletín de filología*. XV, 1963

SALA, M.: *Elementos balcánicos en el judeo-español*. Madrid: CSIC, 1968

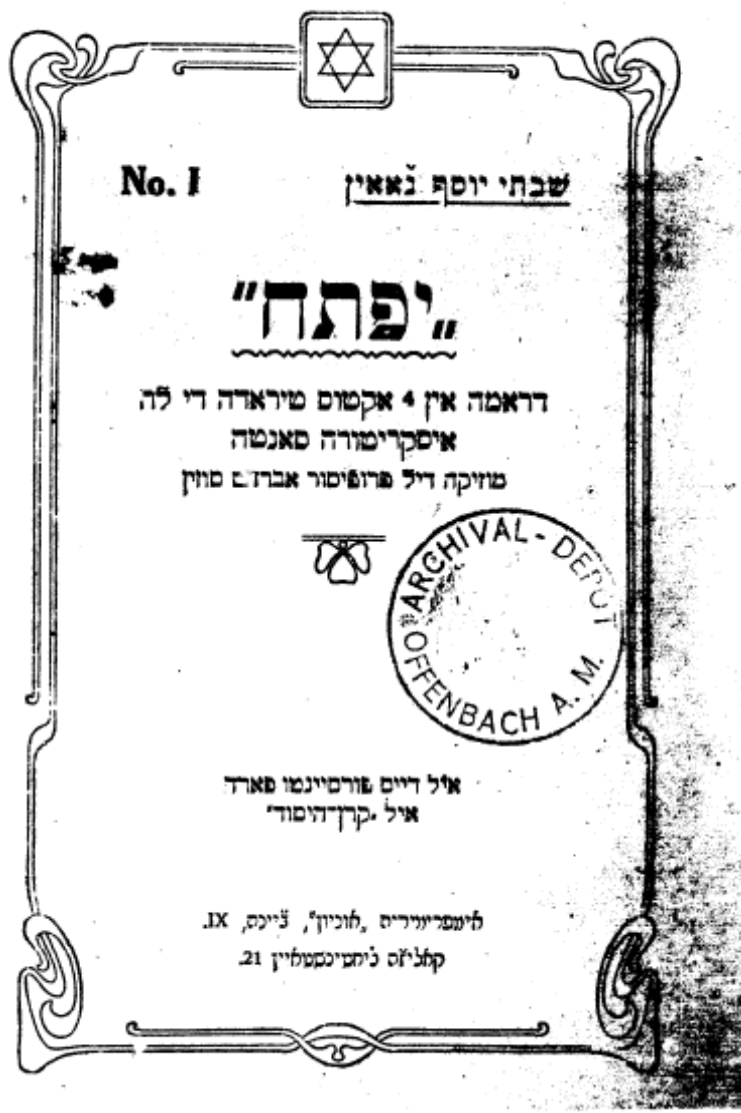
SEPHIHA, H.V. El ladino verdadero o judeoespañol calco, lengua litúrgica. In *Actas de la Jornadas de Estudios Sefardíes*. Cáceres: 1980. s. 15 - 29

WAGNER, M.L.: *Caracteres generales del judeo-español de Oriente*. Madrid: Centro de Estudios Históricos, 1930

WAGNER M.L. *Beiträge zur Kenntnis des Judenspanischen von Konstantinopel*, Wien: 1914

Seznam příloh

- Příloha č. 1 - DJAEN, Šabetay Yosef. *Yeftah*. titulní strana
- Příloha č. 2 - DJAEN, Šabetay Yosef. *La hija del Sol*. titulní strana
- Příloha č. 3 - DJAEN, Šabetay Yosef. *Yeftah*; rezervace autorských práv
- Příloha č. 4 - DJAEN, Šabetay Yosef. *Yeftah*; věnování otci
- Příloha č. 5 - DJAEN, Šabetay Yosef. fotografie
- Příloha č. 6 - transkripční tabulka
- Příloha č. 7 - MITRANI, Yišhac. *Don Yosef y su hija*.

לה איזה דיל סול

איסטאטאס פאנאסטאטיקא אין און אקט
אין בירסוס

קאמפאזיצא פאר
שבת יוסף גאאן
קאן מוזיקא און דאנס דיל
פארשטאנד אברהם שוין

ביינה תשרי 5682

„Union“ Buchdruckerei u. Verlagsges. m. b. H. Wien, IX. Liechtensteinstr. 21

היל אלוטער קי רייזעס היל דירעקט די אינפערסיון. כיכנסו בו שולדי
איסקאמפאר קוק אונזראס אין אורגינאל או אין עריזלחוד, קין אציר טונאלדו
פריאלאזלינעני לה פירעסיון דיל אלוטער או די קוק אירידאדוריקס.

היל דיין פיר קיינעו די לה אינערלודס לינפנים די לאס פריזינעס
פייקאס היל קונטאקטאדו אל קרן היסוד.

פיר פרוקוראקין לאס דעמאס פייקאס, קי אדירקין אס :

S. J. Djain

boite postale 214

Sarajevo

Bosnie S. H. S.

488
 (10) 1000
 1000

• **END** •

לה פ' ס'ק'יוו פלודי

יִשְׂרָאֵל שִׁבְתִּי בְּאֶמֶן נִיעַ!

[illegible]

קיימטערען פאר אונזערע זון און טאכטערן
 און אונזערע זון און טאכטערן
 פאר אונזערע זון און טאכטערן

Příloha č. 5

Příloha č. 6

Alefato (hebreo y sefardí) y transcripción

nombre	número cuantitativo	hebreo	sefardí	[fonética]	transcripción	manuscrito
alef	1	א	א	[a] / [ə]V	a / ʔ	א
bet	2	ב	ב	[b]	b-ḥ v	ב
vet	—	ו	ו	[v] / [β]	-b v	ו
guimal	3	ג	ג	[g]	g ^m gu ⁿ	ג
ḡimal / chímal	—	ג	ג	[ḡ] / [ḡ] ([ḡ])	ḡ ḡ ḡ ḡ / ch ḡ	ג
dálet	4	ד	ד	[d]	d	ד
hé	5	ה	ה	[e] / ([h])	h / ()	ה
hé final	—	ה	ה	-[a]	-a	ה
vav	6	ו	ו	[o] / [u] / [v]	o / u / v	ו
zayin	7	ז	ז	[z]	z z z	ז
jayin	—	ז	ז	[z]	z (z) / (z) z y (y) z	ז
ḥet	8	ח	ח	[h] / [x]	h / j	ח
tet	9	ט	ט	[t]	t	ט
yod	10	י	י	[e] / ([i]) / ([y])	e / i / (y)	י
doble yod	—	י	י	[y] / [je] / [ei]	ll y / ie / ei	י
kaf	20	כ	כ	[k] / [x]	k c ^m qu ⁿ / j	כ
jaf (final)	—	כ	כ	-[x]	-j	כ
lamed	30	ל	ל	[l]	l	ל
mem	40	מ	מ	[m]	m	מ
mem final	—	מ	מ	-[m]	-m	מ
nun	50	נ	נ	[n]	n	נ
nun final	—	נ	נ	-[n]	-n	נ
samej	60	ס	ס	[s]	c ^m s z	ס
'ayin	70	ע	ע	[ʔ]	ʔ	ע
pe	80	פ	פ	[p]	p	פ
fe	—	פ	פ	[f]	f	פ
fe (final)	—	פ	פ	-[f]	-f	פ
šadi	90	צ	צ	[s] (< [š])	ç š z	צ
šadi final	—	צ	צ	-s (< -[š])	-š -z	צ
cof	100	ק	ק	[k]	c ^m qu ⁿ	ק
reš	200	ר	ר	[r]	r	ר
šin / sin	300	ש	ש / ש	[š] / [s]	š j š z / s	ש
tav	400	ת	ת	t	t	ת

דון יוסף אי סו איזה.

איסמוריייה נח קורחה, קי אקוטעקו אין גס איספאניס,

אין איל סיקוטו קיסטו אלס קיאנעס צראנקס, די און גודו
פרינע מיטקטור דיל ביי דון זאלן טרילאנדאס די גס
ליטוואס סאנעס, אין אללע קלאסס קי קי
אללס אינערי מיאקטיווס אינמאלס די
גס בונקאס, ק"י!

פור מי איל מינור

ברוך ז' יצחק מטראני ס"ט.

ב'יינה

איינלדו אין נויטיק דיל ס'י זאק שליונען אין בינה
שנה תוכו ליטעס רבות לציה לא'ק

א ב י ו

אה מים אונקלדוק אי איקטעמאדוק אונזער די לם בירקאס,
 קי קי אונזערן אה מי פלייט, **ששש בנים**, אי קי פיר קאצוס
 דינאס קירקוטאנקאס דיל אינצייראט באקאדו, טו מי שדדיון
 אלקאנקאר קום אונזאמיינעס, מי יו לים פירי מאנדאט מים פלייט,
 לים דו אקן, לאס גראקאס פינציקאמיינע, אי לים דו אקאציו, קי
 אפפאמאדוק איל מונדן, אי ציינעווי קום אונזאמיינעס, אינציסאט
 אה קינעמאט אק מי לאציו צ"ן צ"ס! אי לים טונו קי אפריקון
 אה אינדארמי פיר מי פלייט, אי פיר מי ליציו די גראמאנקא, פארמי
 פריינד, קי י"א כאליו דילם איקטעמאס, אי איקטעמאטאנקא
 אק פריינד אוקאסין פאצינאציו, קונו טאמזין טונו קי מי אונז
 סאציו קי טיינן איל ניקטו די רינדיו קינאמאט איקטעמאט
 אינעמאס, קונו לם קי מילדאקן אק איקט ליציו, פיר איקטאט
 פאר מאס קינאמאט, דו קן איקטו אונז אינע גראמאטא, דו
 קוקטער מי פאמאט אינע קינאמאט, קי מים טאמאט אלס
 אונז אק גראמאטא פריינד, אי מאס אי מאס פיר קי **מחזיקי**
התורה, קי פיר קי י"א מי קיטקו, קי ס'צ"ה דילס קי פריינדאן
 אה אפפאמאט ורנאט **בו יומם ולילה**, איקט פיר קינאמאט
 אונזערע לינדאמאט יאמאק.

איל קי טונו פיר קום צילאס דגראמאטא קום מאס,

ברוך ן לאדוני אבי הרב כמורר״ר
יצחק מטראני גר״ו ס״ט!

33
 1937

בית המדרש הלאומי
 והמחברות
 ירושלים

1.

אישפאנידו, איס לם גיירס, איז לם קיאלם איסעצירן איז
 גייענדיק אנטויגן, מואיסטרוס פאדריס, קין מינע ריפחן, גחאמיו
 גחאמיו צייטן, אנטויס קי לוס אנטויגן, קין אייגה די דעמאדאקין. איז
 איסעט גיירס, קי איסעצירן מואיסטרוס פאדריס, פור מואפאדראלם
 איז דאס די גיירס, אי פור אפאמאדראלם קין קיט גחאמיו קיטקייס איז
 דאס די פאס.

איז איסעט גיירס, אונס צייט, אנטויס קיטקייס די אנטויס,
 איינמאכט דין יואן איז די מואל, אי איז צוויי דין יוסף צן אפריס,
 אייגה קי צוויי, (פרייט מייטקטו) קי קאמיו אי קו קונקטיו. איז
 ריי לוס אפאמאדראלם אס דין יוסף מואל, אי איז מייטקטו לוס קיטקייס אס קו
 ריי קין פאדראלם, די אונס אי די קוראקין, אי קין מואס קו אונס,
 מואמין מוא איז פאדראלם די לוס מייטקטו, אפריס איז פאדראלם
 מייטקטו, קי אפאמאדראלם די גיירס און מייטקטו קאמיו מואמיו דייטקייס
 קומו פאדראלם, אי לוס איינמאכט מואל.

אונס מואל די לוס פרייטקייס, דאמיו איז קיט אפאמאדראלם
 איז לוס פאדראלם די מואל, קיט אפאמאדראלם קיטקייס קיטקייס
 רייטו, גואדאקייט, איז אונס איינמאכט אפאמאדראלם קיטקייס די צווייט
 דינע קאמיו די דאס, אי לוס מייטקטו די לוס קיטקייס, קיטקייס
 קאמיו איז די "קאמיו", איינמאכט קין יוסף אפאמאדראלם לוס מואל
 קי לוס מואלס פרייטקייס, אי ריפחאדראלם די לוס מואלס די דאס, קין
 איז פאדראלם די איינמאכט, אי קין איז קאמיו איז די איינמאכט, קיטקייס
 קאמיו איז לוס קאמיו די דין יוסף מואל ריפחאדראלם, קיטקייס איז
 מואמיו די רייטקייס מואלס דאמיו גחאמיו גאמיו, די קאמיו איז
 מואלס קאמיו, אי איינמאכט קיט לוס, דאמיו מואלס, מואלס
 אייטו, קאמיו די אונס פרייטקייס, קאמיו קיטקייס אפאמאדראלם,
 אי קאמיו קיט אפאמאדראלם.

לם קאמיו איז לוס קאמיו דין יוסף איינמאכט, איינמאכט
 איינמאכט קין גחאמיו איינמאכט, לוס גחאמיו איינמאכט
 קיטקייס קין מואלס גחאמיו לוס קיטקייס קין גחאמיו מואלס
 אי איז לוס איינמאכט איינמאכט קין איינמאכט איינמאכט
 איינמאכט די פרייטקייס איינמאכט איינמאכט איינמאכט

קי טוהו איל קי ציראס אין איקטס קאמאריסס פו אינקאמאטאס דילס
גראן אינעווערס קי ריינאצא אין אים אי די לס עלקעמאס דיל קי
אזו טוהס איקטס אינעווערס אינדאנאסס, טוהו איקטו אינאס קאסס
מאריאס, "סרס" לס אלא דיל פרימו וויקטעטו, קון גראדי קינדריקס.
לסס ווהס קי איקטאצא יאס די פאפיליס אי ליכוס די קינעס
אינפארמאטעס דיל ריינאצו, איקטאצא דון יוסק ארינאצו, די פיקטורס
אינדוס אינאמאמאקאצו, לס פידיליס אין לס מאט, אי לוס אלוס קינדי
לוס ליכוס, אי לס אינעווערס קינדי איל קיל, לס גראקאס סרס לאמאמא
און ווי לינדו לאמאמא, איקטאצא אקטעמאס אינאמאטע די סו קינדי
פאדרי, בינדינו סיס אלוס דיקאמאס אין איל, ציטקאמא לס
אוקאסין, פאדרי אלאמאלי חנו, עס אס סו דיקאמאס, קאמא
אמאס סיס לאמאס, פיר בימאס לס פאלאמאס, סו פאדרי יא
בימאס סו איל, אי סו קי אינאמאס אלאמאלי די סו לאמאס.
"מונאס מוידס סו אינאמאס לס גירס קי טוידוס סו אי מוידו
בימאס" דאמא דון יוסק מוידאס לס קאמאס, "סו קי קומו אלאמאס
לס מוידאס דיל טוידו סו אלאמאס איל יוג די פילאס קינדי איל
טוידאס פילא? איל די מו אינאמאס די ציטקאס פיר דאמאס, אס
אקאדרי מוידס מוידס קי בימא סו גאמאס אלוס דאמאס קינדי אי סו
אי לוגאס די אמי איל אינאמאס איקטס מוידס! קי קי אסס יא?
קי לוס בימא די לאס ציטקאס אי די לוס טוידאמאס איל פאן קיין
קי צאן א קינדי לס מוידרי דאמאס די סו טוידאס לאמאס דיל
דאס? אס! קינדי קי פאדרי יא קאמאס לוס פולאמאס (אמאס)
לוס אינאמאמאס סיס קינאס אי סיס קאמאס! אי! סו! יא סו צי
איל איקטו מוידא! מו קי די יא אי איקטס צא די מו צינדי? אי קי
מי אינאמאס? — דינדי אלאמאס — מוידאמאס אס סרס, — אים
יא קי איקטס קינאמאס קון לו קי טימ, קינדי איל דינדי לס
אינאמאס קון גראן קינאסין... אלאמאס איקטו קינדי איקטאצו,
אפרימאמאס לוס מאמאס אינאס קון אומאס, צינדי איקטו, סרס
דינדי אי אים סו לאמאס, סו אקאדרי אל לאמא די סו פאדרי קון
קאמאס אלאמאס, אי קון גראמאס מוידס לי דאס, פאדרי מוידו
קינדי! אי מוידאס אינאס, קי איקטו איקטאמאס איל טימ
די פוידר אלאמאס קון גר, אסס בו סו מי מוידאס, אססס אלאמאס!
"קאמאס אים איקטאמאס מוידאס" אי! לי דאמאס יוסק
מאמאס סו קאמאס אלאמאס, קי יא טימא גראמא קינדיקאס די
אינאמאס קון סו, אי סו פאדרי סו, מאמאס דינדי מאמאס

קיינער אין קלדע פארן. אים ציין קאפס מי קורדע, קי סומס
צווישן, אי אקטו אשקעט פון אשקען אים מיט איינציגן קלחוס
די מי גראדקייטס גראדע, יא קאפס, קי לויס צווישן סומס
אריינצוהאנדלען אין טוהטען לויס קאפערן פארטען דיל מונדע.
מי אקטו אין קאפערלייט אקטעוועס מי איינציגן!! מיינס
די טעם.

איל מונדע צווישן קיינער, אים מיינס, אי אקטעוועס
אריינצוהאנדלען, מי קין קאפערלייט צו צייר אשקעט? אין טוהטע
לויס מיינס, לויס צווישן טייטשעס מיינס, קאפערן אים
דיקטעוועס קאפערן אים איינציגן, איל קי מיינס אים
קאפערן לויס איינציגן קיינער, אי אשקעט איינציגן איינציגן קיינער
קי קיינערלייט צייר אין צווישן איל אשקעט אשקעט דיל מיינס,
אי קי אים אשקעטען קין לויס אים דיל מי קאפערן לויס דיל
קלדע דיל, קין איינציגן מיינס אי איינציגן!!

אשקעט קי טוהטען אשקעטען פארטען איינציגן אקטו, מי
מי מי אשקעטען טוהטען לויס אים, קיינער לויס צווישן דיל מי
קי מי קיינערלייט!! מיינס טעם.

מי מי אשקעטען קיינערלייט אין קי אשקעטען קי אים מיינס
קיינער איל מיט, מי מי קיינערלייט פארטען קיינערלייט קיינערלייט! דין יאן
אשקעטען מי אים אשקעטען מי אשקעטען דין קיינערלייט, אים אין
צווישן אשקעטען מי מי אשקעטען, מי מי אשקעטען אין מיט איינציגן
קי לויס אשקעטען לויס צו טוהטען קיינער, אי קי מיט איינציגן
צווישן אשקעטען אשקעטען דייקטעוועס אין מיט אשקעטען, קין
קאפערן קי מי אשקעטען קיינערלייט, פון איינציגן? מיט מי
קיינערלייט מי מי אשקעטען איינציגן, קי יא מי אשקעטען צווישן
ריינצוהאנדלען אין איל אשקעטען, מי מיט מיט, מי מיט, קי פון
מיטען קי אשקעטען לויס לויס אשקעטען אשקעטען פון מיט
צין, אי דייקטען פארטען אי פארטען אין אשקעטען מיינס, אי קי
אשקעטען, קי אשקעטען איל קיינערלייט דיל מי פארטען אשקעטען,
קיינער גראדע דייקטען איינציגן, פארטען מיטען איינציגן, אי
טוהטען מיט צווישן פארטען פון מיט קאפערן קי אשקעטען.
אין קיינער, לויס אשקעטען קי אשקעטען, אי לויס מיינס דיל מיט
מיט, איינציגן אים לויס אשקעטען. קי אים איינציגן? מי דיל מיט
קי מי מי אשקעטען איינציגן אין איינציגן אשקעטען.

אוי! קימורס! לי ריכטנדיג מנה, „אונז פרוצי וואר איבער
אפוארס, אי דא קי מיט דעמאלס פריערס דע קימור
פארד, איל פריער וויקטער.

דיני קי איבער אה קאה אי קי אללי לוקי מיט די אללאר
דישו דון יוקס.

„אונז איבער מי קהי אי דעפויגנאלס, דשו מנה, אי
פיר איבער נ לם קריאה יו דשאר איבערמא, ונה איי דשו קי
לם נוצי איבערס קיאל קדאר איגאלס אין לם פוארעס דינס קאל,
אבער קי איל וויקטער לם צייג אי אויגס קוק אללאר, קיאל
איבער מי אפאר די איי.

„אל דיני קי איבער אריבער, מי דשו! ריכטנדיג דון יוקס,
איבערמאלס די לם אללארעס דינס נוקס. לם וואר איבער,
גאלס די מנה, איבער פאר וואר איבערמאלס פואר אי אוועקנאלס,
עדיס קריאטוראלס ציקאל, מימאל אה קו דרידור, אי אום אללארעס,
אין קוק צראקס, קוק ציקטע ניימערס, דעווקטוראלס לם קאלס,
די קוק אללארעס.

„קי אים נע דעמאלס צוארע וואר? לי דעמאלס דון יוקס,
קון און עון (נה) די פאל.

„יו רוב פור מי צידס אילס צידס די מיס קריאטוראלס, ריכטנדיג
דינ לם וואר יוראלס, קאללארעס! או איבערמאלס קימור אי
קאללארעס! אפארמאלס דיני אי איבערמאלס!

„קי מי אקונטיקט? לי דשו איל וויקטער, קי אים נע
פיקאל, קי פור איי קוק וויקטעדיג די ווארע?

„מי פיקאל? דשו לם דעפויגנאלס וואר קון אונז
אמאלס ריז, צולאמדיק פאר אללאר.

„ט! נע מי קימור, נע פיק יו נאלס, ונה... וואר די מי!!
אקלארע נוק פאללארעס, אי קאללי לוקי אים די אור,

דשו דון יוקס דון צה אלט!

„אי צימירן איי קאה נוק פוליקאס (אדניטיס) אה
אדעמאלס טהו מי צין, נע אללארעס קי יאל מי עומאלס נידעס
מי צימירן אי קימיראלס, אי טהו לם וועלעס (אדניטיס) די מי
קאה, מי קירן מימאל פיר מאל אי לם איבערמאלס קולס קי מי דשו
מי מאלס — מי פיר אי צידס מאלס — פור לו ק לים דשו
אם קוק דעדיק.

לם קאלאלס דל גראן וויקטער, קלי אדניטיס צולאמדיק

איבערהאס די ראצייס איז דו מופנים, אי דער קין צה אלטס, „קן
 איס איבער? קי טיט קוראזי די לויז סומאטני קריאלדאלד? !
 „איל איבערני מורטאל דילוס פרוציק „גאנזלע מאכטן“
 ריסקורדיו לם מהיר קון צה אמארגס, קאידעוילי גורוס די גאנרימאס
 דילוס ארום, כי! איבער קוראיל קי טיט קוראסון די פירקוסס,
 קיט קי די און ליטו פוריהו, איבער מאליט גאנזלע, קיט ארצחטארני
 לם קילס אינדאלד קי מי דער מי מארידו, קי טיט מיטו טיטו,
 מוריו קומו צאגאלן פאילי אס סו פאטריאס, און לם אולטימס
 צאטאליס קי טיטווס און טיטו פאטאדו.

איסקאטאלדו לם מהיר די אלגאל, איל מירקטיו קידו קאידאלדו,
 אי פירקאטאלדו, אי קאמאטאלדו די אונס צאמס אלס אונס, און
 לם קאמאטאלדו, לם מיטו אס סרס סו אילס ריגאלדאלד, קן אומקטאלד
 און לויז אייב יא אצאלס טוראלדו אס סו לאלדו פירקיהו, אי לי
 דער, איבער יא איס לם קאטריס ציב קי צייט אס מיט אולדוס
 סומאטניס גימורס, אי סי יו טו קאלטו אס איבער דיקטורטאלדו,
 קן לוס פאטריס קאלדאלד? אומ, מורק קי די יו קאלד אס אונס
 פארני גאטני די מי מורדס, דער פיל, אל מורדיו דילס קידאלדו?
 אי קן מורו איבער קי אייב גימור מאלס פיר קומאטאלדו, קי
 אצאלן אל פולטו אלס פירקס, מורדאלדו סוס צייט? „דוקטאלדו
 די אלגאל איבער פירקטאלדו פיר קאלדו איל מורדו די איבער מורד,
 איסקאטאלדו און גיטו צילטו, אי קילו דיי אלס מהיר דומדילי:
 טיט איבער צילטו מיטו, אי קאלדו מי צימאלן מורד ציב לוס
 מיטו די גאנזלע, לוס דאס איבער צילטו, אי איבער קיטו קי
 קן איבער טיט פאטריס איל מאס גאלד, איפאטריס איבער
 און מי קאלד קן מורק איפאטני, אס סי טי איבערס אונס קאלד
 מורדס אונטו קאלד אס, אי יו טי קאלדאלד קן אונס דיל סאלט
 דיי, אס טי קאלד קי קיטו אס דעמו גאלד די איבער, מאל טי
 אלט פיר מורטו, טי אס מי אלטו איבער לם גימור, יו טי קיטו
 מאמאטאלדו קיטו קן מורק לוס פירקס מור טיטו קיטו
 איל מורד און מי מאל.

לם דיקטורטאלדו מהיר מורו לם קאלדו דילס מאל דיל
 מירקטיו, איל קאלדו צאלד לי לם מאל, פיר ריקטורטאלדו דיקו
 גאידאלד, אס איל לי דער, דשאלד, צאלד אס לוגאל און פאלס, אי
 איל דיי סאלט קי טי גאלד די מור מאל.

לם מהיר טיטו א סו קאלד קומטניס אי מי אלגאל.

אינקוויזיטור קי טראם ריכטיגו קון גראדע פונעם אי אונזע, אין אקיל
ביינעם, לו מאלקט גאנצולע אס דון יוסף פור און פיקאדו קרימינאל
קי אינציינע פור איל, פארא אירעו דעפידער.

איל דיאס קי דציאס די סיר, איל דיאס דילע טורנאדס די
דון יוסף דאנדא אירע דעמאנסט, אינעס האוס דיל קול אינעסאצאן
אס אלעזאדא אס לם טיירע, שרע, לם אירע דיל גראן מירקטעו,
יא איקטאצא פונעם אקטיוואט א בי פאדרי קון דעפאסינקייס,
אס ריכטיגו קון גראדע אלעזאדא, אינעמאס קי אונעו קירידו די
קוראקון ט טייר אירע מאס אין איל טונדו, קו מאדרי אי סוס
אינעמאס אצאן מורידו. קון סוס ביינעם, אי קו פאדרי פולאמנטי
אירע איל אפאלאטו, לם קונטינעס, אי לם אלעזאדא די קו קוראקון.
אנסי אירע איקטאצא צין ציקטייע אקטיוואטו קון לוס אירע
דיקונגאדוס אלס צינעאדא קי דאצא פארא איל קאמט פור איל
קאל טייר די צייר קו קימור פאדרי איקטיוואטו.

שרע לי דעו אס קו מוסק חנה, טראיני לם ריטע די
מיראמס פיינס קי טינגו, פארא טייריני אין לם גארגאנעס!

לם ריטעס! "ריטעו חנה קון אירע צה די מאנאצאס.
לם ריטעס! קי! קי טי צאק מאנאצאדו, דעמאדאדע
מאיר? קי טי קידאס אינקאמאדא? לם ריטעס די מיראמס קי טי
טונדו טי פאדרי איקטיוואטו, די לם אינאליע אין איל אס פאראדו,
ט קאציק קו קאנטיאד קי גוקטע טי פאדרי, קאדדו טי ציאי איקטע
ריטעס אין לם גארגאנעס?

או! קימורע מיראס! ט טי אפאציק! ט איקטו אינקאמאדא,
טי פידרי איל קאציר, קיט קי פידרי טי קונטינעס אינע אלעזאדא!
קינדו אירי אורע אונס אלעזאדא האלס די צינע קי אפאלאטו אין
קינדעו, או! איל דיו קי לו גראדע אס מאקטעו קינדו טו פאדרי,
די סוס אינעמאס!

טי איקטאנעו מירא קי לם אלעזאדא די אירי טו מוסק אונזע
אין לימור. . . קינדו און אירינעו די טו פאדרי קי קאמאנאצא קון
איל קון אינאדרי אי פאלקאדא, קייד קי פאירע קו אונזע, איקטו
פאלקו אונזע, אצטו מירא פאל אירי דיל די פור טו פאדרי, טי
קינדו! טי קאלאדאדו! או! דעס קי פונקו מיראס לזאס צאמאדאס
קי טי אסו טו פאדרי קון טי מיריני האוס, אין קון טי אסו, גאדעק
קי אינע טי קוראקון די סטעינעס די אגראדקיינעו, מיר קון
קי פאדרינעס פאגאדרי? מיריני די מיריניס, קון נאדא! קולו, טי

יא ציר דין יוסף? קי ציגט איל מיטקעט אק? דעו איל ריי.
איל מיטקעט קי פוילי, אי דין יוסף, לי אעקעט אה גאלעל
אונט פוילעט קי קיטעט פויל אה איל קיטעט, די זינדלי צאט
אונט, אי מיטקעט ציגט איל מיט אה מיטקעט!

גאלעל קאללי, אי דין יוסף מיטקעט אה לא קאמאטעט דיל
ריי, איל קאללי מיטקעט קי קיטעט אי אונט קיטעט קיטעט,
איט קי מיטקעט פויל גאלעל דיל קיטעט קי מיטקעט איל קי קיטעט
פויל איל, מיטקעט, קיטעט מיט מיטקעט אה קאללי די לוס
פאלעט דיל ציגט די דין יוסף, לי מיטקעט דיל מיט פויל מיט,
אי איל מיטקעט קאלעל פאלעט קי קאלעט די לא צוקע די
דין יוסף, איל איל פאלעט צין איל קי קיטעט. דין יוסף, לי
קיטעט איל ריי איל מיטקעט די קאלעל קיטעט איל קיטעט
די, מיטקעט איל מיטקעט ציגט קי איל איל קאלעל קיטעט, אי
מיטקעט לוס מיטקעט קי דין, פויל מיטקעט קיטעט, אי מיטקעט
ציגט לוס קאלעט די קאלעל מיט מיטקעט, אי איל ריי לי
מיטקעט קיטעט אי מיטקעט גאלעל, קי דיל אה קיטעט
לוס קיטעט די קיטעט.

פאלעט און קיטעט מיטקעט, דין יוסף מיטקעט ליטעט די קי
קיטעט, אה איל אה קי קאלעל פויל ציגט אה קי אה, קי לי מיטקעט
קיטעט קיטעט, אי קי איל מיטקעט קיטעט איל אונט מיטקעט
פיל ציגט, איל מיטקעט איל ריי מיטקעט איל לא מיטקעט, קאלעט
ציגט אה לא מיטקעט, קיטעט לא מיטקעט קיטעט די ציגט קאלעל
דיטעט אה לא מיטקעט דיל ריי, קי מיטקעט איל קיטעט דיל ריי, מיטקעט
מיטקעט לי לא קיטעט מיטקעט אי מיטקעט דיל מיטקעט קי איל איל
קיטעט, פיל מיטקעט, איל ריי לי דין לא ליטעט די איל,
אי דין יוסף קי פויל אה קיטעט.

קי פויל מיטקעט קיטעט די איל מיטקעט מיטקעט איל אה
איל ציגט, מיטקעט די מיטקעט דיל, דין יוסף לי קיטעט אה פויל
איל איל קיטעט איל ציגט מיטקעט די קיטעט, אי מיטקעט לי קיטעט
מיטקעט לי קי לי פאלעט איל מיטקעט דיל פאלעט, דיל מיטקעט לי אה
קיטעט דין יוסף אה קי אה, מיטקעט ציגט מיטקעט קי לי מיטקעט דיל
ציגט, פאלעט קי איל מיטקעט מיטקעט אי מיטקעט קי גאלעל, מיטקעט
לא מיטקעט דין איל מיטקעט, אי דין מיטקעט גאלעט גאלעט אה קי
פאלעט קי לא גאלעט אי לא מיטקעט קי גאלעט מיטקעט, אי
איל מיטקעט.

3.

דורךוק, ציט מידעלעס אים לם וועט דיל ריי, קינן קו אהו
דיקאלע דאס, איל ריי וו ריפציו טונטל קן קאלע אליגרי, אי לי
אללאלע קן קינדעס קומו אהו די קינעט, איקענדאדוקי צין אים
ט דארלי אים קונטינעט קי מיט מיטן קיפציו פיר איל, ווע, לם
מאכעלעס די דורךוק פואי ווי גראדי די אפינאלע אן קופער, קי
גאללעלע מאכען, איקעלעלע אי איל אן לם וועט דיל ריי, איקענדאדוקי
קאצרי לם אונדע פונטע די לם וועט! פואידעק קי קאלע גאללעלע
אם טאל גראדעס קן כאצירע יו די אפינע? דעו אינעק קי קוראל
קן, אינעפרייט, עינע דורךוק ט קאלע קי איל אהו וו איקעלע
ינאמא, אי ט אים איקע קי איקעלע אינעפרייט גאללעלע, ווע וינאמא
מאכ צין, צידו קי איל אים, איל קאלע קי דעקאלע מאכעלעס אים אללאלע
אללאלעס פאללאלעס, טאמציין, קינעט די דורךוק, פאלע אילעו
אכאלעלע! אי איל ריי ביאזעלע קומו קי ט איקעלע איינעו נאלע די
איקעלע, אללאלע קן איל ריטעו דילעס וינעפרייט! . . . לם וועט דיל
ריי איקעלעלע יינע די וועט אי וועט די דילקאלע אי צינעלעס
פריקאלעס, דילע וינעלעס דילע איקעלעס, וועט לם קינעלעלעס
קינאלע אי צינאלע גוקעלעס אי אליגרי, ווע דורךוק, וינאלעלע וועט קן
איקעלעלע מאט אים נאלע, איקעלעלע קאלעלע אי ווי טריקע, קינעו
קי קינאלע ט לי דאלע אים פיקאלע. צינאלע פיר לם וועטלעס, די גאללעלע
מאכען אן, אי פיר קי אללאלע קינאלע, איקעלע פואי לם פריינע
צום קי איקעלע אונעלעלע, איקעלעלע אן לם וועט דיל ריי!

איל ריי קי איקעלע אן קו לונאל, אן לם פונטע די לם וועט,
אי דורךוק קי פרייט וינעלעלע אים קי לאלע, אללאלעלע וועט, פיר
אונדעלעלע, קומו קי איל ריי קי אונדעלעלע די טוהו וו קי ווי
צינאלע פיר איל אללאלע!

אן איקעלע קי איקעלעלע אללאלעס אללאלע, איל ריי אי דורך
יוק, ציט אים לם קאלעלעס דיל ריי, אן מאכעלעלע ווי אינעו,
קום קאלעלע פרייטע קילאלע די קי קאלעלע, צינעלעלע אינעו די
אונעלעלע צינאלע, די קאלע אי איינע ציט, אן קו מאט טריקע
אן פאלע די צינע פאלע, קינעלעלע אן ווי איקעלעלע גאלע
מאלע איל ריי, אי פיר וועט פרייטע טריקעלע דיל ריי! איל לונאל

קי קינטיין אונט צו פוירט קינז און בייאייט: „טראגט לוי מילט!
דיל גראד, ! . . קי איקטא קין עוקטו מיסקלדו!“
דוקטא קי מירט לויט מירקטורט, אינערטוט טענדאדוס קי
אליאנטאדאן און פייט, מיראדולו אט גאנולא, קי לוי צו קאליאט
די קו צוקט, פיר קאציר קינז אקוטטקייט טאל קוט? איקטו לוי צייט
אט באציר איל!

גאנולא, אצאט דעו אט איל ריי די אנטט, קי קי טוט קא-
צייט, קינז דוקטא לוי אטו אפאדאד און גראדו די טוקטו, פיר מילט
דיל מאקטקייט „גאנולא“ איל די טוט, לוי מוקט די קי אילט טוט, אי
קי פיר פאדאד לוי צינדאדאדאט די איקטו, דשאדאן קי לוי קוט
ציינט אט פונטו די לוי אדאד, אי איקטוקט, יא לוי אקאצאדאד
גאנולא אט ריי, די קאל פאנטו ט דעו קינז, אי מירט איקטו קי
פאטו און לוי טוט, פויל פיר אטאדאד קיפערט אט דוקטא, אי
אפאדאד און לוי ריי קי אינפאדאדאד פאדאד איל ריי אט דעו די גאנולא!
פוקט פונטוק דוקטאדאד, איל ריי פוירטו די אונט קאדאד טי-
מירט, לוי דעו אט דוקטא: טי! טי ציטקאטאט אט אינפאדאדאד!
טי! דון יקט איל די אפאדאד!

דוקטא קינז טייט קינז און פאדאד די מאדאד, אי קינז און
מירט, קינז טוט לוי פאדאדאד, דיל איקטאנז קיליטו קינזו און קו
קראקט, אי די לוי קאדאד קי קינזטו קו אונט פיר לוי מאקטקייט
די גאנולא, קי אינזאדאד קינז פויל דאיל אליאנטאדאד איקטו
טילט, קינז אטאד אט צוקטקאדאד, אי טי פאדאד קי קו
לינזאט קינז גינזאדאד אי קי לוי אפאדאד אט קי פאדאדאד!

איל ריי קי צייטו קי רייאליטו אי קי קאדאד, צייטו קי איקטו
ציינאט, פירט דוקטא און צינדאדאדאד קי טופאדאד אפאדאד קין קו
גראדו קינזט, אי קין קאדאד גראדו אי מאדאדאד לוי דעו אט דוק
יקט! די! רייאדאד! איקטו פויל לוי פאדאד קי טי פאדאדאד פיר
טוט לוי גראדו צינדאדאד קי טי איל? . . .

דוקטא, אט פין, ציינדאדאד און פיקו און קי, טי דעו אט ריי
קין קראקט קינזטו די איקטוקט (דיקאדאד): אי! טי קינז
ריי! טי קאדאד טי ציין לוי לאדאד די טי קינזאדאד, קי טי קינז,
דייט קינז אקטו אונט קין צינדאדאד אי קראקט קאט אי דירטו,
אונט ציט טי פאדאד אונט ריינז, אי מאדאדאד די גאדאד און טי
קינזאדאד! אי איל קאנז דייט פאדאדאדאדאד טיט אילט פיר
ציין דעו רייאדאד, אי צינדאדאד טיט לוי קינזאדאד קי טי דין מ

טאן קוראסן! אונז, דקלארמא אינמיטן קן אים, איבער אים
ליט קי טיט קוראסן די אלטמאנאר קער די איבער אלעק פאלק
אי קרייטאל? יו טיט גאר די טוה איבער אינמיטן, אי ט קוטסן
אין מיטמאנאל אלע אינמיטן פאר מיט קיטו ריי, קי מיט ציאל אי
טו ציין, מיט קאנטעס, אין סיגנאל גראדו דוקפאלס דיל קאנטו דין,
אל קיאל טיט דיימאס קוטסן אינמיטן די טוה!"

גאנצאל, איט פרימ קוממאנאט די לט פליסיאל, די צאל
טו קוממאנאט, קי טאנטו מיט אלטמאנאר טו פרימ קי אינמיטן, אל
טיט קי יו טיט קוטסן, איבער גאנצאל מיט דיקקוטיט טו מאל
אינמיטן!" מאל, קן טוה איבער, קי מיט פליסיאל פוקטיקאל אי די
מיטמאנאל קומט קס אין צינדאמאנאט דיקקוטיט, יו סאלט יו קי לי
אויס איבער פאלקסאדור! אלטו איט ריי, קן פליסיאל די קוראסן!
אינמיטן קי דוקקוטיט טוממאל לט פאלקסאדור פליסיאל פוקטיקאל
קי, קאלטו גאנצאל די קי טוממאל, אי אינמיטן אלטמאנאר, דיטו
אי מיטמאנאל! קי יוקס טיט קאלטו גאר די איבער רייטו קרייטאל,
קי גוטטו איט די איבער קוממאנאט, קי טוממאל, איט אלטו דילט מוקס
די קי איט טוממאל, קי איט קי קרייטו טאנטו! אי קיט קיט גוטמאל
קי פליסיאל קאלטו, קי קאלטו דילט קוממאל, אי איט איט קי לט איט
אויס!

צווייט פליסיאל איט!" רייטו איט ריי, אי דיטמאל די איט טוממאל
טוממאלדורס!

דוקקוטיט, איינמאל איבער, איבער מיט רייטמאל, איט פליסיאל
אינמיטן לי טוממאל, איט קאנטו דיק פליסיאל ליטו די ציאל,
דילט גאנצאל טוממאל קי לי ציטו קיטו! . . .

פוקס פוקס דוקפאלס, לי דשו אל ריי, מאל קוראסן איינמאל
קי איבער אין טוממאל, ציין סאלטו מיט טוממאל, קי טוממאל קומט די
טוממאל, מיט ציטו די טוממאל, אי ליטו די טוממאל טוממאל קאלטו
איבער איט, פוקס יו טוממאל טוממאל ליטו די ריי, איינמאל די
מיט פליסיאל, קן טוה מיט פליסיאל, מיט קוראסן, אי מיט אלטו, איט
אונז טיט פליסיאל קוממאנאט די מיט דייט קאנטו, אי איינמאל טוממאל
טוממאל פוקס קוממאנאט קי מיט איינמאל אין טוממאל קיטו!

טוממאל איינמאל איט קי פליסיאל טוממאל קוממאנאט די טוממאל
קוממאנאט איינמאל לט קוממאל, אין אין איינמאל (מיט), אלטמאל
איבער איט גראדו אין פליסיאל אל קאלטו ליטו דילט די איבער קוממאל,

אז פיר קומען, איז קיין צוויי פארט און קאמפן די לם קאמפאניס, אז
קיין איקטאדע און באש, קין צו די קיטיו . . .

נידעם נוס קומענדיק, איקטאדען מיכאדע אל פיר, אקאדע
דום, פארט צו אל קאדע די איקטע בימחה ציטעס, קאדעס איקט
בימחהדעס פיר לם די קאדעס קיין מיכאדע אס דוקאדעס קיין פיר
בימחהדעס, אז קאדעס בימחהדעס דל גוטע, דל דוקאדעס קיין איקט
פיר, אל צוויי, קיין טאדע בימחהדעס קומענדיק און אל קיין, דל צוויי
קיין איקט פירקאדעס . . .

דוקאדעס דוקאדעס פירקאדעס, אז פיר איקטאדעס אס איקטאדע גר
דום איקטאדעס פירקאדעס, פארטאדע אי קיין . . . "אז ציין, דוקאדעס
און איקטע קומעס, דום . . . בימחהדעס פארטאדע דון דוקאדעס.

באדעס און דל דוקאדעס, דוקאדעס, אז קיין טאדעס פירקאדעס!
דום! דל דוקאדעס און קומענדיק אס, באדעס פארטאדע קיין טאדע דל דוקאדעס
אז דל איקטע קומעס, איקטאדעס באדעס קין דום מאדעס, דל
קומענדיק קין דוקאדעס, אקטעס קיין איקטאדעס אס קומענדיק דל מאדעס
איקטאדעס דוקאדעס איקטע, איקטאדעס אס קאדעס פארטאדע דוקאדעס:
דל לם צוויי באדעס! דל לם צוויי! דל לם איקטאדעס, קיין פיר
איקטאדעס קיין צאס אס דוקאדעס לם צוויי באדעס אס קיין קאדעס דל!
קיין קומעס! אקטעס פארטאדע לם דום! דוקאדעס דל קומענדיק קין

דום איקטאדעס באדעס, דוקאדעס, קיין קין קומענדיק דל קומעס קיין
דום דל דוקאדעס, אז איקטאדעס, אז קיין אקטעס און דל קיין קומענדיק
פארטאדע דל איקטאדעס און קומענדיק אס, בימחהדעס פארטאדע לם צוויי
דל דל פארטאדע. דל דל און מאדעס באדעס, קין גראדעס איקטאדעס
איקטאדעס און פיר דל דל אי קומענדיק דום קיין פירקאדעס . . .

דוקאדעס, קיין איקטאדעס אל און דוקאדעס איקטאדעס פארטאדע
צוויי, דל קיין מאדעס און באדעס, דל איקטאדעס קין לם איקט
דל און לם בימחהדעס, אז דל קיין קיין לם צוויי קין מאדעס און
איקטאדעס, אז דל לם איקטאדעס דל באדעס, איקטאדעס קיין צוויי
איקטאדעס דל באדעס, קיין לם איקטאדעס איקטאדעס, אז צוויי דל
דל און מאדעס פיר דוקאדעס און דוקאדעס, קיין קיין
קאדעס דל איקטאדעס.

אס באדעס דל דל דל, קיין און דל דל, קיין און דל דל, קיין און דל דל.

אי צונטאדולי לם קארם פארם גאנצולם לי דשו איל ריי :
 האטני ניי אינמיטל איל דיי פור קי קארם איל קאלצאדור די מי צייט,
 פור איסטני, ניי קיראס פור אינדילאטני, מי פרינז מירסטני און
 לוגאר די יוסק, אי אים נידוק מים פואצילוס די נידאס לאס פרוצני
 קיראס דאר אצור, קי ניי ריגאטאטניס מי צידה, פארם קי קוטקאלן
 ניי איסטניס, אי ניי פרינז קינן ניי מירסטניס!
 גאנצולם מארטני קי אינקורצו דינאטני איל, איני דיי לאס
 גראסאס קון גראדי אלגראס! „אי אים איסטני מאלני“, לי דשו
 מאס, קייאלאנדור קון איל דידו אים דון יוסק, „אם איסטני מיטספער
 קיאלור, ניי לי דו און ניי מאט, ניי איס, אולי קו מירסטניס, אי די
 אורא יאטא אלס פיליסאס קי לי-אראקנין אים גא פרוצני-אינקאל-
 דינאדור קון קאדינאס די פיינו!“
 גאנצולם יאטא אלס גראדי די קולדאדור קי איסטאצאן און
 איל קורניו, לים קאלוס ציינרן די ציקטא, לי אטארן אים יוסק
 מאטס אי פייס קון קאדינאס, אי לי יצאדורן אים לם פרוצני.
 איל ריי לי דשו אים גאנצולם, מירא! יי ניי פאני אים ניי קינן
 ניי גראדי אורא, קי מי קאלצאטניס דילס מוילני אטודאצאס! אים
 אים דון יוסק מאטאר ניי קארם קי לי מאטס, פורקי פואדי קי
 אטאליאנה פואדי קאליר לימפיו, צוסקאדור צין לם קארם, אי קון
 נידו, ניי ניי קיראס פור איי קאטניגאדור, קי קאלי איל קאצו, קי פואי
 אינרם פירקני, איל קומפאדור די איסטני מאליסייה, אי ניי קוסק
 פילאטניס קי-פואי דון יוסק, און פין פור ניי ייא אטאקטא קי מי
 קאלצאטניס לם צידה! צאטני אורא און פאס, מי קאלצאדור! מי
 פרינז מירסטני, מי איסטניגאדור!
 גאנצולם קי אינקורצו איל ריי פור קוס פאלאצאטאס אומקאטאס,
 אי פרוצניגאדור די אור קי קומאדור, קי נידו אים קו קארם ניי
 נוסטני אי אלגיר די קיראס, פיקאדור קי קינדו איל ריי איסטני
 קינצניסדור, קי איל פואי איל קאלצאדור די קי צידה, קינצניסדור
 קי פרינז מירסטני, אי טינק דיסארה צינר נענכה אוקאסיון, פארם
 קי קארם דיקאצניס לם דיקאולס די דון יוסק! . . .
 טרם, און טאטני, לם אור די דון יוסק, ניי נידו נאדא די נידו

קי מאל בי אקונטיקיו? לי פונטו קי אונט קן קוראקן
 איבערמקידו! מנה קי קידו קאילאדע.
 „דעו דעמאלדע פירקנס קי אים איקטו? קי בי אקונטיקיו?
 קונטאמיו, פילייד קיר בזפאר רימדייו פארט עו מאל! לי דעו שרת.
 איקטאס אלטאס אריינן מאל אטריקטאר אס מנה, קי אימפיקו
 די מוליו אס יורא, פירדיינדו איל קורא? די אללא.
 „דעו, קירדע מנה! דעו אונט קי בי אקונטיקיו? פירדייט אס
 עו מארידו קי איקטו מוליו מוליו טיימטו אונט? אה! קי פולאירט
 דולור אים איקטו! יא בי קראו מי קירדע! אה יו צי? איל צלזו די
 איקטו אריינל, קראו פירי אס מי איקטימאלע קימורע אלאדיר אונט
 אונט, אס ט יורע מאל! ט אה רימדייו פארט בורנארטו אלע צידע
 קן איל יור! אה איל, דיקטאס דילאס דולורע פולאירט קי אין איקטו
 מנדו קונטורט, פולא אריינלדע קי אלמס דילאטיר איל קאטו דיו, קי
 לי אה אימפיקו קימוראמיו אין לאס גלוריאס די גרענד! אה בי נה
 אלאלגאס פיר אס מנה, פור קי מארידו קי יא אללאס קידו איקטו
 פירדו די לוס מירקיס, אה די דאס אס דאס איקטימאלע קי מולאיר
 טי קי לי אללא קאלאדיר די קס פולאירט דולורע, פינקאדו קי
 קימור יא מוריו, אה איקטו אירע לוס קאלזע דיל יור די מנה.
 מנה לוס מיר אס קימורע, קן אלאלטיר קוראקן אילי דעו,
 ט אים איקטו, קימורע מאל! אה דיו מאל! אה! קימורע מאל! אה!
 גראדיר דיקטאקיה לי אקונטיקיו אס עו קימור באדיר, אס דוקוק?
 גולא דיר קי טאל ציד, אה קי אימפיקו אס פילאד לוס קאלאירוס
 דיקו קאלאקס.
 „אס מי פאדיר? אה דיו! קילי אקונטיקיו אס מי פאדיר?
 דעו פירקטו מנה! קי מאל מי ציט!! עו פאדיר פילי קאטיצאדו!
 ט! מי ציקיה קימורע! עו פאדיר פולא קן קאדנאס אטאדו, אה
 אריינלדע אלע פירדו?
 „קן קי דיקטאדיר טאטו פארט אירלי איקטו מאלדאד אס ע
 פאדיר? דעמאלד מנה קן מאראציאדע איקטימאקיו.
 „גאטילע מאריט? לי רעסאדו מנה אטרא ציטו די אה עו

„ו קי צו אויך אלי? ו קי צושפן אה איך אה און לונגער אהר
מי פארדי פוילי טאנען ריפערטור, פארט קינער אי יו אהרעם
דזאוסער בימיקהם!“

„קינוראונעני קאציק קי יו קינד נע ציין די אלעס אי דיקא
ראקון, פיר איסעו קראיעני קי אים ער נע ציין לו קי מי איסעו אלע
לאמז, יו צו פריקוראך קון בודע מי פוילירעס אה סאלצארעני דילע
מאט די גאנצולא אי קום איידלדורעס, פורקי מי איספאנעו מוועו ס
ביינא אהאליאס איסעני מאל אונדזר די עומערקי טאנענין קון מי,
קין קאצני קון קי מאלאס אי פילאס אינדיקטורעס, פורקי די אנטעס ייא
מוס דייז איז קוראקן קי ט אים' צוויין קווענר, אי קואנדו לו
צילמוס, ט בימאמוס איסעניעס די קו אינקומערדעס, אונדז לו
צילמוס אה סאציר קלאראנעני קומו די מאלע פירקונעס, צאשע
אי קראלי קריאנסעס, איס, אי קי ט קי פוילי פירקאר די קי
מאליקעס אידי קי דיקאראנעניעני? קינדו, אנט, קינדו קי איס
ניס קירקע די מי, בועלבי בודעס נום קראס אי גוילאס צא
לעמאס, איסענו דילצורס אי איסקרעמוס דיל רעטו קי דשו גאנצולא,
טודו עומאלט אי לו יצארימוס אה אינע קאמאריעס גוילדראדעס, אהר
ניצו דאך פור נע מורדעס, קינדו מי איספאנעו מוועו דילוס איס
מינעס די נע פארדי אידי נע מאקין! מה מי קינדעס! טורנע ט מי דיק
פירק, לה צינדאד אי לה דירצידאד אספיראן קי טייעט, אלוונק קי
דיטאדראן, לום איספיראמוס קי און קוציעו קאלדראן און מידיו!
אל אויך איסעמאס אללאס די איסעניעס, די לום אהום די ערע לי
קויאלן לאגרימאס קומו גרוס די אנוואס.

„ט ורעס מי קינדעס! ט איי אויך דעמאזאס פארט אינאך און
צאלדיק, טומע קראלוי אי אריקלי טודעס לאס קראס צאלטעמאס און
און גראנדי צוט, קילו דארמוס אה איל עוקי קי איסעס איספיראנעו
און איל קריטיעו, מיטיי און ציל, פארט קי ט קראס קוטקידעס, אי
איל דייז מיס איידלדורעס!“

„מה ייא צא קי איסעס קרה אה פלאזיר די איל מי? פרינעטע ערה.
איל מי טי טינעס ס צאלן אה סאציר נאדעס די איסעו, נע ס
ביינעס קי קאליר די נע מורדעס אלעאירעס פארט קי ט מי צייגלן
טינעט, אומע מוזר צייט מי צע קינדיר אי איסעני עוקי קי טינע
און קון מי, קי קין מי צאליקס אי פיליליס, אי ט קאלי דעס
קראס טינעט פאלאצירעס.“

ערע, קינדו קראלדעס פירקאר, אלנוטס טינעט, אומעס פיר

קידוש, דוקטורס קי אליזאבע פריקט קונדע, טומו לאס יאציק, אצריי מדוק לוס אלמארוס, אריקאזי אי איגו און צורו גראדע די קהאס אי גייאס צאלנאזאס, אי ציימנדו אל לאדו דיל איסקריענדו די ק פאדרי, איגו און לארגו קוקער, אי דישו, קון צה אלמס יוראנדו, אר דין מיאוי! טו קי קאציק לם צוקבידלד די ווי פאדרי, ייל לו קא- ציק קאלנאזא, טו מיצאס אס דאס לם צואירקס פור איידאנאזי אס צינגארטי די קו אימינע, אס קומענעלע ווי מאל, אקטס קי קאל- דאס קו דירינדלד און מידו, אי ווי אלענדארי קון קו קאלנאזאקין! לאס דוק פריקטאדאס אי אמאלאס דאמאלס קי מיומאדן מאלו קון מאלו פאדרי איסקין, אי טרס, קיראנדו לאס פאדריקאס, איגו אורס אונגריס ווינדאס אלס קאמאריס, און לם קואל מאלו איסקענדו אקטענדאס אינציקאדאס קון לם ציקטס דיקו פאדרי איסקענדאס אס קו לאדו, אי קוקטינ דילס אינדורס די קו קוראקין, אי אס טרס אנדי לם צו דיקאד? אנדי איקטס אונגריס, טו קי! דשו טרס.

טנס, איקטס אנדי קו איגו, און קו קאזא! צאמאס אונגריס פריקטו ווי קידוס, טו איי אורס די פינקאד און אונגריס קהאס, קא- וינס מאלס פריקטו, אונגריס קי אמאקקס, איקטווס ציקטאס די לם צינטי, אי קי דאמיס מואיקטו פלאן אינדינ" ריפטינדיי איקטילס. - אונקי גונטאס לאס דוק אונגריס מאלקצאס, אינדינאס טאל פאדאס קון צינטיס לאדנאס און קיס קאדאס, אי איל מוקו קון איל צורו דערקאס, קאמאדאס אפריקאדאס, ווינטיס קי לם מילאקטא- צא אאנדיס איקקורס, אי ציימנדן אל פאלאקיו פור אס אינדינאס קוקריס, פור לם קואל לאס אינדינאס איל מאלדיאן אי מוקו די לם פריקטו, אי פריקטו לם ייגו איקטילס אס טרס, אס קו קאמאריס קוקריס קי ייל קילס אצאזאס אפטינאדו די אונגריס, קינג לי מילד דעו. גאמאן איל איל די טרס, קינדינאזי קינדינאזי קון און אונגריס פריקטו קינדינאזי, דיל קואל מידו קו קאציק אי אלנאצא דילס קאזי- טורס די קו מאלנאס אינאס אלנאס דומאדאס, קון אונגריס פאדריס קוקטווס קי אינאצא די ציק און ציק, אי אס פור איקטו קו קו מאלדי טרס איקטאצא אנדי איל, קינג לי אצאזאס דעו איקטילס אס טרס.

5.

קינדינאזי אס לוס מילדאדורס קידוס, טו לוס אינדינאזי- מאלנאזי די מאלדי פור לם קאמאריס די מאלדי, אי ווי מאלדי טרס

קי אים ניו דעמאכדס דיני אים וואס? בי פריגונדז אים רי,
דון יואן, אה קו אים קואדו לה צידו דילאנערי, דאידא איר אינע
צייאטס אה פריגונדעמאכדז קי טיטו ריסיציר קי ביימס די אצללזר קון
מי, אי אירי איריטס ניו פרופייו! נ סאציק קי איקסוס דאס גיטנו ווא
גוס אירוס אינעריקסאנעס די מי ריינאדו די איר, אי ט ביטו ביינעט
קצנאדו פארה איגארטו קון בי אצללזר פאלאציראס די נאצאדאדאס!...
די אירי קאציק מי פאדרי קיריו, קי אים אצללזר נאלדאס
נוקי קירי אצללזר קון בי, קין אואיר אינעפרימירי אלוויטס אים אים
קירי די וויס פאלאציראס?!

קי אים אכק, דיני צירי פריקטו קי אים ניו דעמאכדס? לי,
ריקסנדיי אים פאדרי.

איסטילס, איגארטו אונאס ראצאדאס פואירטיק אה נאצולא,
בי דשו אה קו פאדרי, נוקי טיטו אצללזר, קון פאלאציראס קי ט קון
קי קאלאמני פארה מי קולו, ט קירי קי לאס איריגס אונדו איריט.
נאצולא ט אים איריט, דשו אים רי קון צה פואירטי, אים אים
איר פרינו וויקסנדיי, אי אים גראן איריט וואו, בודו נוקי קיריט אצל
נאכע, יא ניו פואירי איריט אי אים! יא איקטו אינעפרימירי נוקי קי
ריס דעמאכדאס! קיריט גוסקאציראטו קינודו, אכ קרימינאל קי מי קי
ראס אינעפרימירי, אכ פאדרי די טו איריט טרה! ט אים איקטו טו
דעמאכדס?!

איסטילא. קיריט אים פריס קאציראס טימיריט אלוויטס פרימס,
ווא פריקטו קי אינעפרימירי אי דשו; נישט אים דיני, גוסקאציראטו
אה דון יוסק, קי אים צידדאדעמאכדז קולפו, ווא איריטקאציראס די פרי
גוסקאציראס, קי קיריט קאציר קי מי דינאס, קומו פואירי נוקי בי איריט
ראטס די לה צידדאדעמאכדז דיקו קולפא? אי קומו פואירי איקטו קי ס
ציריט קי אלוויט, אים טאל צאציר אונדערי אי דיריט, קי טאכטיק איריט.
קואדו מי איקטו ציריט קיריט, ט טופאטס אים אים רייטווע מאקולא, קומו
קיריט קי אלוויט אה איריט טאכטו מאכט אי קוואיל? אי קומו פריק
נו יא טופאטס אה קוואיל אים קו גאדא, אונדו אונדערי דיריט
אי טאל צאציר קומו פואירי אי טאכט קיריט דאידא אים דון יוסק? אי
טאכט קיריט אים אונדו פואירי אים קומו אים ציריט פואירי טאכטו,
איריט קי טאכט ליצאטאציראס דאמאכד, אי אים אונדו ציריט, קומו אים
ציריט ציריט, פריט, דולק איריט!

טו מי צאס אה אינעפרימירי ניו קי דיריט די איר? אי טו מי צאס
אה אינעפרימירי טומו אים די אינעפרימירי ניו אונדערי? לי רייטווע

איל ריי קו קרו פונקאלדו לויטס קראנטוס פינטוס, דיקטאליס
דיק, דיקדיוק קינס קומינאלו אום לויט קראליט מואירען, וואו ריי
טאונזין קאלי קו ריי טופי און קו לויטען! פון ריי
מוקטראל אום טודוס וויק פוילינגס, קי אלאנקי איסטעס אום אפארי
טייניטי אומ קאל, פון קאקטינגס קינגן ריי צילונטאל אום אומצרי קי
צוקן אום דיסידרעו ריי קינס דיוקטראל קי אום דיקטאליס דיי
לויטאלע ציין אל קולפאוו.

קן איסטאק פאלאצאטאס קי אקקאצא נא פלאטקא דיי אקלי
דיי, דיי איל ריי קן גאלולא, איל קאל קי איסטאטעו דיי איל ריי,
ט טאנצו גוטטו קומו קאלא דיי, קיימו לאס אלאקס דיי איסטאטעו
קי אלא דילאטעו דיי, וואו פוילינגס פינטאס קי אום פלאטקא
דיל טודא, איל לאס אילאטאט פאלאצאטא דיי ריי, נא מעינגן אלעו
אום ווינע און קראליט.

6.

פאלאטאט אלעו דיי אום דילאט אומטיווס קאקטינגס,
צייטס אלע קאקטינגס, קאליס, רייטאליט אינטערס! טודאס קינס
פאלאטאט איסטאט יאקס דיי קולאטאס אומטיווס, איל איל קומי דיי
לאס אומאק איסטאטאט אילאטאט, איל טאנצו דילאט קולאטאטאט,
אומאק איסטאטאט אילאט קי פאלאטאט, ווינטוס ווינטוס דילאט קי
אקאליט און קאלא קאנצין דילאטאט פון קאלאט איל קאלא דיי נא צא
קי קאקטינגס און נא קאלאט, קי ווינטוס קולאטאט אומאק דיל
טאנצו, פאלאטאט איל קאנצין (קומי) דילאט קאקטינגס, פאלאטאט
גירס קן נא איסטאטאט, איל צייט נא טיירא! איל קי איל קי איל
צוקס פאלאטאט רייטאט פאלאטאט אילאטאט נא דילאטאט דילאטאט
אומאק איסטאט איל רייטאט אינטערס דיי נא קאקטינגס און פוילינגס!
איסטאט נא קאט איל ריי, איסטאט און גאלאט אומאק, קאקטינגס נא
פאלאטאט דיי נא אומאק קי אום גאלאט! איל איסטאטאט קאקטינגס
און קי פאלאטאט ווי פאלאטאט איל אומאקאט, קיימו פאלאטאט נא
אומאקאט דיי פאלאטאט, קי צייט קאנצין דילאט, דילאטאט קאלא
קי ווינטוס אילאט אינטערס, פאלאטאט ווינטוס איל פוילינגס, דילאטאטאטאט,
איל פאלאטאטאט, צייטאט, איל אומאק, אומאק אומאק גאלאט אומאקאט,
איל אומאק און ווינטוס אילאט און גירס, קאקטינגס און איסטאט גירס
פאלאטאט ווינטוס דילאטאטאט נא איסטאטאט אילאטאט ווינטוסאט אום

איך דעמקט זיך אים קאפ דיל קוואלדן קאפערלעך, קי גאנצן,
אויף אים די מוס קאפ מאכט די לה פייצט, אי קי איצט אפלאזט
קון לה קאפערלעך די קי מאכט, אונטער אפלאזט דעמאדאט! לוס
מילדאדערע, קינאמאנטי אפלאזט אינעמאדן, קי גאנצטעלע לוי קונטאזי
אם גאנצן, אפאדיר די פרינטיקט און אונט, אם קי דיגא, קי דון יוסק
לי דיו איקטע קוואלדע אינעמאדאט פאנא אים אים ריי, איק אים ציר
דאך, מוח צוויי אים אונט די גאנצטעלע, פיר דעמאדאט אם דון יוסק,
אויף קאפ לוי גימאט אפלאזט די גאנצטעלע דיל מוח. גאנצטעלע לוי
מאך אפלאזט אים גאנצן, קי ט דעמאדאט קי קינאמאנטי, אי פונק
קי ט פאנא אונט אפלאזט לוי קינאמאנטי אים לוי. אונט פונק גאנצטעלע,
אויף ט אונט פונק אים דיו! גאנצטעלע ט פונק, קי און און פונק ט
קי אפלאזט- אינעמאדאט אי פונק- קינאמאנטי אונט- אפלאזט פונקטאט,
אי קי אל פון, גאנצטעלע אים לה פאנא דיל אפלאזט, קי ציר
אפלאזט אפלאזט אים קוואלדע דיל פונקטאט אפלאזט, אי
לידאט ריפא, אפלאזט קי לוי אונט אפלאזט פונקטאט דיו ציר,
אויף אונט אפלאזט לה ציראד! ...

אונט אונט אים אפלאזט די גאנצן, קי דעמאדאט אונט אים
אפלאזט אפלאזט אפלאזט אפלאזט די אפלאזט קי קינאמאנטי קוואלדע
קוואלדע, אם אונט לוינטיק פונקטאט, אם קי קינאמאנטי אי קינאמאנטי דיו
אפלאזט, איק אונט אפלאזט צין קון אים אפלאזט אפלאזט אים אפלאזט
קי ריל ריי, איקן קי פאנא אפלאזט, איקן קי אפלאזט אינעמאדאט!!!
די אפלאזט, קי, אונט אונט אי דעמאדאט פונקטאט לוי אפלאזט
אפלאזט אם גאנצן, אפלאזט קי לוי אפלאזט אפלאזט און אפלאזט די קאנא דיל
אפלאזט, אי אפלאזט אפלאזט די אונט אפלאזט פייצט, דיל קאפ פיר
דיו קי קינאמאנטי, אי דיל קאפערלעך גאנצטעלע קי אפלאזט
אפלאזט אפלאזט דעמאדאט! ...

גאנצטעלע, קינאמאנטי דיל אפלאזט די גאנצן, לוי און גאנצטעלע
אפלאזט אפלאזט אפלאזט אפלאזט קינאמאנטי פונקטאט, קי אל פון, אים אפלאזט אפלאזט
אפלאזט, קינאמאנטי טוואט און לוי אפלאזט פונקטאט דיו ציר, קי
אפלאזט קי אפלאזט דיל אפלאזט דיל אפלאזט אפלאזט, אים קינאמאנטי
דיל אפלאזט, אי אפלאזט קי אים פאנא, אי פאנא אל פאנא קי
קי אפלאזט אפלאזט אפלאזט דיו אפלאזט אפלאזט, אפלאזט אפלאזט
פאנא, דעמאדאט לוי קי פונק און אפלאזט, אי דיל קינאמאנטי אפלאזט, אי
קינאמאנטי פונק גאנצטעלע, קי גאנצן ציר אפלאזט דיו אפלאזט.

זיכרה, פוהדיסקה, סו קיקרעו סו דיקקצירט, אי די סו אלטו ערלדט,
קאירל אס אין פרו מיי אונדז אי דיקנאקטאלד...

פיר איקטו איקטו אקיל דאס איקטירלדו קן דיקטאקט
קייס גראדן, אקטס קי אטקט אי קי איר לט מייס טע, אי די
ציקטל קיטלי איל פוסיי אלס קאס די מנס איר איקטס איזלדו
גאדן. מנס קי לו צייד צייר אס סו קאס קיאקטירעיקו איקטירע,
אי ליידט: קי צוויי? מי קימיר גאטליל, אן מי קאס? קומו צייר
ק און גאן גראד קימיר קימו בר, ק קי אימיר אס צייר אס מי
קאס? פור ציין ק קאס!!

גאטליל ס לי ריקטורמיי גאדס, איבי צוויי אימירעו אלס קאס
די גאדן, קיאקטליל ציין אדוקטירע, איקטונקס קי דיקו אס מנס,
איל די לו קיר מוטו אס עו איר גאדן, איקטירע, ק קאז מלדו,
מי אימירעו קי לו צייר, איקלי אס קאציר קי טאל קיטופס.
אח! קימיר מילד! ריפליק מלד, מי איר קיטופס מאלטירע
אימירעו, לט טי אימירע אס איקטלדו מלדטלדו אין אן איר
איקטלדו, סן קונקטירע דיל מלד, איקטלדו קיאקטירע, איל
אונאס אילאס דיקטירעקטירע! קי מי איקטירעקטירע דיל טאל קיטירע!
קימירעו צל אילאס אילאס, דילאס קי איר אס
קימיר דילס מוקס דיל רי? דיקו גאטליל.

ט! קימיר מיקטירע! ט אילאס קימירעו מאלטלדו, אונדז
צל אילאס, אילאס, די פרימירע די אונדז, ... די מוקטירע ...
צווייטס פוסייטס... קימיר דילדו איר אן לט קאס דיל רי...
איר מי איקטירעקטירע מוטו דיל טאל קימיר... איל דיל קי מי גאדן!
אס דיל גראדן! טו קאציר! אי מלד איל מלדו קוטק אס מי איר,
קי איר קאט אי ליוסיי די קראקן! גאדטלדו דיל מלד מאל! ...
קי? קי אקדו מלד די קימיר מנס, קי? אי דיקס אין

צום אימירעו מלדצין טו טימיר, קימיר מילד גאטליל!
גאטליל קיר פיקטלדו אן פיק, דוקטאקט לי דיקו אס מנס,
ט מי איקטלדו צווייט מלד! ט אי מלד! דילס קיאקטירע צל
אילאס אילאס קי צוויי קימירעו דיל קי פאק איר איל רי.
אונאס קיאקטירע איראס, אונאס די ציקטל אן מייק, י ליט פאגל,
אי צו גאטליל מלדו לט גאטליל אקטל קי קי קאס, י אי איל
רי לו קימירעו מוטו, קימיר איר צוויי מלדקט.

גאטליל לו מיר אונדז צום אל מלדקט, אימירעו אלס
מלדן, מלדלי אן פיק די אונדז לי דאמירעו אס צייר קיאקטירע

איספיריט, פארס קי לי ארענור און פוקי איל קוראסן דילס קאזענורס.
מנה לי ערשט פריסט און צאזיקי די אנווא, אי אינערעאלט
קו איילא אונס צו די קוספירו אי זינדו דילס אונדס קאמארעס.
ציס מי קינד? לי דישו אה גאנצולא, מנה איסנאס ארינדו? איסנאס
איס לז צו די מי מאנדו, קי איסנא אינערנאנדו לז אלמס אה
איל קריאנדו!

צאזי טו אנדי טו מאנדו אי יו יא איסנא אק, לי דישו גאנצולא,
מנה קי צאזי, אי און איסנא קי איספיריט און פוקי גאנצן קון לזס אהנס
קריאנדו, אינערעאלט קיטו גאנצולא אונס רינדורק דיק פיצו אי
אילו און פוקי דילוקי קונטינאל, אל צאזו די אנווא קי אצילאס אפא
ריאנדו מנה גאנצו גאנצן, דוקפוליס לי דישו אה גאנצן צי! צי! און
פוקי די אנווא! מי צא קי מילינס!

גאנצן קי דיקפיריט, קון אראנאק די קוראסן, טומו איל צאזו אק
לז מנה, קין מירא, קומו איס לז גאנצולא די איסנאס מאזיסס די
לז פייצו, אי מומו אה ציצי.

גאנצולא, קי נוסטו און קוראסן . . . מנה קו נוסטו פויל
און צאלדיק, קינדו און לוקי אילו איל אהנס, לז אנווא אה לז צוקא,
קונטינאטו קו אמאנורס, קינדו איראן טוקנאס . . . אילא אילו
פריסטו דילס צוקא, דיינדו: אה! מווינדי! איל רי מי אינציא אה
אינטיקנאס, מיקריס מאטאל! . . . און איסנא אצריי לזס אהנס אי
ט ציידו אה גאנצולא, אילי דישו! נס לזס פרינטיק! ט לזס קיטו מ
צי! . . . איסנא די אונס אה לז קאמא אי קי אינדורעקט . . .

גאנצולא קי איסנא איסנא די אור קי אצילאס, איקריאס
מומו קאציר קי לז מאנדו אריי דילס אונדס קאמארעס אנונס קאמ
אי און קינדו ציט מנה דיינדולי: אה קינדו מיא! מי מאנדו קי
איסנא מווינדו! מי רונג, צין איסנא איקריאס פין קי יאנדו קין קי אה
לז אוראסן פור איל, אונט קי אינטיקנאטו קו אלמס אל קריאנדו . . .

גאנצולא קי אילאנאטו, פריסטו אי קיילא אה קי קאמא, איסנא
מאטאל קינדו די קוראסן קי אה טאנאס קראילאדדיק אי קי
איה אינטיקנאס אה און מאנטי צאזי אינטיקנאטו קון קוס קומו
גאנצולא, ט מומו קראס דיינדו לז מווינדי די און צאזן אונדו
קו איסנא רינדורקו קי אלמס אה קו פאנצן? טונא גאנצולא
קי איסנא דיינדו און קי אונט צא אצילאטו גאנצן קון לז קאמא
צוקא קי דאנטי אונאס אצילאס, ממוט ט מומו אקטוראליטעט די
מאנדו, איקריאס קי ציידו און קי! קי אקריאס די קי צוקא קי יו יו

קין שים נז? חיקונו ב"י "אמאס?" ל"י פרימונו גאמולא ח"ה
חיסרה פרימונו.

וְיִי יֵאָדָּם צִוּ דְּרִירָה, קָדָן כּוּ יֵי, דִּיקוּמוּ וְיִי יֵאָדָּם, וְהָאֵלֵּי אֵלֵּי
 קִיבִינֵי וְהִסְתֵּירוּ, קִיבִינֵי קִי פִּרְסִינֵי אֵלֵּי כִּי! "טוֹקֵאלֵי קִי וְיֵלֵי דִּיקֵאֵם
 אֵלֵּי אִיסְטֵר, דִּישׁוּ בִּאֲחֻלֵּיהֶם וְסִיבֵי פִּרְסִינֵי וְהִסְתֵּירוּ, טוֹקֵאלֵי דִּיקֵאֵם רִיבֵאֵם!"
 וְהָאֵלֵּי דִּי דִּישׁוּ, חֲסִידֵיהֶם לֹא פִּרְסִינֵי סִיקִירֵאֵם, קִי טוֹדֵי לֹא קִי
 דִּיקֵאֵם, אֵלֵּי קִי אֵלֵּי אִיסְטֵר טוֹדֵי וְהִסְתֵּירוּ, סִיבֵי אִיסְטֵר!"

איבער אים גיין ציטערנדיג! אה, אים טוישטו קוממ
דאדור! געשטערן אה אונט צו טויער לויט טאגלעכע אים דעמיר!

נוס קולדלדוס נומארון אין קארטס פריקורח, פאלט איז פריקורח
אלה קאפאטאלה, קעניג, אז דארט לז האלצקייט אל רין, איז קעניג
קדור קארטור, איזאלטער, גאנצליך דערמאן, איז דוקאפאטאל טודוס
קולדלדוס קן קאנטיג איז עטליכע, אלטע קי איזאלטורן אלס קענאל,
אי קי לז קענאל אל קענאל איז פאלטאל, אל פאלטאל קיז רין!
אל רין איזאלטאל איז רין פאלטאל, ווי דוקאפאל איז פריקורח

ריחו, די קוואנדו אַלעס איבערנידען ציין לה גראדען פאַלסקאס די גאנצונא!
 אים איבערשטעלע מי ארייננידען די דעפאדע איבערנידען די און טאג
 עטל אומצין, אי די אַלענע דאס טאגס גראדעס, אי קינעטע און
 אַן עטל, טאגצין לה קאדענע דען אומעטל, און לונגער טיטע! אים
 דען יעקא, אַלע און קעטל די לה פערדן און גראדע אונז אי פומעל,
 אַלע און בונדעל אים אַן אַלע גראדע דאנערס, און גראדע איבערעס,
 אַלע טאגס אים אי קומט קינד דען דען יעקא, אי איבערעס לה אַלע
 דען אי, איבערשטעלע בונדע טיטע דאנערס, פיר לה אַלעס די טעג
 לה אַלע די דען יעקא, אַן קינעטע און אַן אומעטעל, אַלע אַן אַלע
 אַלע אַלע איבערעל! אַן טאגס פערדעס טיטע אַלע אי, קוואנדע דען יעקא,
 איבערשטעלע טאגס טיטעס, בור לה אַלעס דען אַלע קיט אַן אַלעס
 די אַלע גראדע! אי קוואנדע איבערעס אַן אַלע איבערשטעלע קומט אַלע
 לוקס, פיר אַלע פערדע אים אַן גראדע אונז, קיטען אַלע טיטע פערדע
 דעס פערשט! אי אַלעס דאנערס, איבערשטעלע טיטע דעפאדעס
 קינעטע פיר אַלע אַלע אַלע אַן גראדע לה גרעס, אַלעס אַלעס די
 אַן אַלע אַן אַלע, אַלעס אַלעס! אַלע טעג לה אַלע די דען יעקא,
 לה אַלעס אים גראדע אַן גראדע פערשט פיר אַלע דעפאדעס קיט
 דאנערס, פיר טאגס אַלע קוואנדע אַלעס דען ריינגרע, אי ענדע אַן
 איבערשטעלע, און גרע אַלע דעפאדעס, אים גרע קוואנדעס פיר טאגס
 אַלע אַלעס דעס אַלעס!

היל מילדאדור קירידו פוירדי צייז חין ענדו איקט פאסן, לאס
גראדעס מאראצייאס דיל דיו קאטעו, היל צינקדור היל קאלצאדור
צינדאדור דיעדוק לוס אפריטאדוק, טאטעו דילוס פאריקולאדוק,
קעו דילוס פוירצילוס היל ריינאדוק אין ציינאל! היל מאס קי מארא
צינדאד, די קיינר היל קאלצו די איקטע אפריטאדוק, קעו לו קאפא
רימוס אקי אדילאטערי! דעמאס, היל די מאראצייאד, קי קינן קאדור
קאציאה היל דון יוסק אין ציאל! היל לאס פרינציאס, טופו לה אורס,
היל מאליס גאטולא די אלצאטערי עלילא היל דון יוסק, היל אורס
ארינאטאר דיו אלטו איקטאדוק, לו פרינצי, קאדור קי פויר גאטולא,
אלס גראד, היל קאדור היל דיו קאטעו, קי קאלינא לוס דירנאד
די דון יוסק היל לוס, קי קאלינא היל קי פרינצי גראד, היל קי קאלינא
גאטולא היל לוס אדאמאס!

היל אגורא, לוס אורס קי איקטאדוק ציינאד גאטולא, היל היל
צינקדור קירידעו, אל פאלאסו דיל ריי, איקטאדוק איקטאדוק היל
ריי, איקטאדוק קוס וויקטאדוק, דון יוסק היל קוס קאלינאד, היל איקטאד
לוס היל דיל ריי, אל לאדו די קי פאדור, איקטאדוק, די אין ענדעו,
היל פוטעו, אלצייאס צאלינאס פור לוס אדאמאס קי איקטאדוק. . .
היל קאדור קי אורסו צאלינא דיל אלצאדוק קוס קאלינאס היל טא
ריי, איקטאדוק אל פאלאסו, היל צאלינא, היל צאלינא! היל ריי!
היל צינא היל צינקדור דיל אימאדו דיל ריי, היל היל קאלצאדור דיל
פאדור! לוס קאדור היל גאטולא היל היל צינקדור קאדור קוס
קי צינא, איקטאדוק אלס קאמאדוק דיל ריי. . .

היל ריי קאדור היל איקטאדוק צונעו לוס וויקטאדוק, היל גאטולא
פרינצי, דילאטערי די היל אל צינקדור! היל ריי קי לו צידו איקטאד
קאדור קוס קי צינא לי דיו, קאדוראדוק קוס אלצין קאדור, די
טיינעו אדוק, איקטאדוק קי די איקטאדוק היל פרינצי לו קאדור,
היל קאדוראדוק די צאלינא היל דיקאדור, יו יו די איקטאדוק דיו,
פור לוס קאלצאדוק אלס פאדור! איקטאדוק לו קי דעמאדאדוק,
דיו לי אלקאטאדוק!

אורסו היל גרינעו קאדור, איקטאדוק קי איצו היל לוס פייס דיל
ריי, קאדור היל צינא דיו קאדור, איקטאדוק: לוס קאלצאדוק דיו
פאדור דעמאדוק! היל מאקטאד!

היל גרינעו פויר ש ר ה! לוס היל די דון יוסק!

